

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 36 (460) 9 – 15.09.2016 р.

www.tyzhden.ua

Памела
Дракермен
про сучасну
педагогіку

Чи повертається українська
економіка в 1990-ті

Чим небезпечний
Дональд Трамп для Європи

Наближення нової
геологічної ери

ЩО БУДЕМО

ДІЛИТИ?

CO BĘDZIEMY

DZIELIĆ?

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

ОТРИМАЙ ШАНС
НАВЧАТИСЯ
В НАЙКРАЩИХ
ДЕРЖАВНИХ
УНІВЕРСИТЕТАХ ЧЕХІЇ

ЧЕСЬКИЙ
ЦЕНТР – ВМІННЯ
ПОРОЗУМІТИСЬ

ЧЕСЬКИЙ ЦЕНТР
ČESKÉ CENTRUM

при Посольстві
Чеської Республіки
в Україні

МИ
ПРОПОНУЄМО:

Ви можете
опанувати мову
від рівня A1 до B2

Курси починаються
щороку в квітні,
вересні та січні.

Групи до 9 осіб
Курси чеської мови різних рівнів
Професійні викладачі / носії мови
Знижки та бонуси
Знижка на складання
Сертифікованого Іспиту
Бібліотека
Безкоштовний розмовний клуб
Освітні та культурні заходи

Сертифікований
іспит з чеської мови
CCE на рівні

A1 / A2 / B1 / B2 / C1

Вам потрібен сертифікат про знання чеської для роботи, навчання чи візи? Складіть сертифікований іспит на знання чеської мови, що визнається у всьому світі! Ми єдині, хто приймає CCE в Україні у співпраці з Карловим університетом в Празі. CCE проходить двічі на рік: у грудні та березні. Вам не доведеться складати іспит повторно, адже сертифікат не має часових обмежень у дії.

КУРСИ
ЧЕСЬКОЇ
МОВИ ^{З НОСІЕМ!}

ВИВЧАЙ
МОВУ
З НАМИ!

КИЇВ / ЛЬВІВ / ХАРКІВ / ДНІПРО / ВІННИЦЯ / ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

KYIV.CZECHCENTRES.CZ

АДРЕСА:

вул. І. Франка 24а,
офіс № 1, Київ 01030

+38 044 230 29 64

+38 095 687 31 58

semenova@czech.cz

cckiev@czech.cz

kyiv.czechcentres.cz

facebook.com/cz.kyiv

НА ЧАСІ

- 4 **Гаряча осінь**
Чого чекати в новому політичному сезоні
- 7 **Дмитро Крапивенко**
про правду війни
- 8 **Із Лисичанська з розумінням**
Поплічник сепаратистів із депутатським мандатом
- 10 **Маленькими кроками**
Чи прогресувала українська економіка від 1990-х до сьогодні

ТЕМА НОМЕРА

- 14 **По-сусідськи**
Що знають поляки й українці одні про одних
- 16 **«Гра в чотири руки»**
Керівна партія «Право і справедливість»: рік після виборів
- 18 **Розколота платформа**
Чи одужає «Громадянська платформа» після поразки
- 20 **Диво закінчилося?**
Які виклики чекають на польську економіку
- 22 **Ян Пекло:**
«Нам треба зосереджуватися на майбутньому, а не на історії»
Новопризначений посол Польщі в Україні про актуальний порядок денний
- 24 **Зрозуміти Польщу**
Роберт Чижевський про світогляд сучасних польських консерваторів
- 27 **Архітектори Міжмор'я**
Як протягом останніх 100 років визначалися геополітичні інтереси Польщі

31 **Тіні минулого**
Чим небезпечний політизований історизм

34 **Катерина Новікова**
про «проклятих вояків»

СВІТ

36 **Стратегічний запас дипломатії**
Майкл Бініон про сприймання Дональда Трампа в Європі

38 **Едвард Лукас про те, чому ліві політики стають на бік диктаторів**

40 **Ні за Трампа, ні за Brexit**
Чому латиноамериканські виборці не голосують за популістів

42 **Що тепер?**
Як збираються змінювати ЄС після Brexit

43 **Світанок нової епохи?**
Учені пропонують офіційно визначити добу антропоцену

КУЛЬТУРА

44 **Памела Дракермен:**
«Покоління народжених у 2000-ні роки й навіть наприкінці 1990-х у низці питань розумніше за власних батьків»
Відома публіцистка про специфіку виховання сучасних дітей

47 **Юрій Макаров**
про пастки «лівого мистецтва»
щоденники окупації

48 **У пошуках змін**
Чому луганчани порівнюють «сьогодні» з 2014-м

P. S.

50 **ОНУХ про відносини корпорацій та урядів**

Тиждень

№ 36 (460) 9 – 15.09.2016

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Наталія Петринська,

Анна Корбут, Алла Лазарева,

Олександр Крамар,

Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,

Віталій Рибак, Станіслав Козлюк,

Юрій Макаров, Роман Малко,

Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі

тел.: (067) 407-10-96

e-mail: peredplata@tyzhden.ua

Відділ реклами

тел.: (067) 407-10-89

e-mail: reklama@tyzhden.ua

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2

Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-1895

Наклад 32 000

Номер підписано до друку 7.09.2016 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

НА ЧАСІ

Гаряча осінь

Роман Малко

Старт нового політичного забігу дано непоганий. Заряд бадьорості, отриманий політиками на морях і підкріплений символічною пожежею на облюбованому політтехнологами телеканалі, вселяє чимало оптимізму. Решту осені й аж до Різдва буде ой як гаряче, хоч би що там прогнозували синоптики про ранню холодну зиму. А тому нагрітися біля телевізора, у соцмережах чи навіть на вулиці, мабуть, вдасться куди ефективніше, ніж біля батареї. Ну й, звісно, дешевше.

Свіженька парламентська промова президента, що відібрала аж годину дорогоцінного робочого часу в нардепів, яскраве підтвердження того. Закладення жодних нових трендів не планується. Вдалося б розгребти накопичене й довершити розпочате. А от саме із цим можуть виникнути неабиякі проблеми. Адже промова (респект спічрайтерам) — це лишень добре написаний текст, утілювати в життя який зовсім не

ФОТО: СТАНІСЛАВ КОСІЛЮК

обов'язково. Тоді як реалії диктують свої умови та правила, не зважати на які щонайменше небезпечно для здоров'я. Політичного, певна річ.

Узяти хоча б війну, яка й досі видається керівництву країни звичайнісінькою антитерористичною операцією. Мінський формат, незважаючи на його доведену й визнану навіть агресором неефективність, надалі залишатиметься дороговказом для пошуку шляхів замирення. Стверджувати, що це абсурдно, — марна трата часу. Воювати за звільнення українських територій у коридорах влади явно ніхто не настроений. Переливання з пустого в порожнє в Мінську — цікавіше й безпечніше. Однак і проведення виборів на окупованому Донбасі президент любіювати не збирається. І на цьому дякуємо. А самі депутати й у страшному сні бачити не хочуть розгляду цього непопулярного рішення в стінах парламенту.

От де справді можна очікувати серйозного загострення, то це на внутрішній популістській ниві. Істотне підвищення тарифів на тлі різкого падіння купівельної спроможності людей, їхнє зубожіння та зростання безробіття відкривають небувалі перспективи для любителів цього політичного жанру. Охочих розхитати човен набереться чимало, і, швидше за все, кремлівські заготовки в цій царині вже є і навіть працюють. Вже в перший день нового політичного сезону під стінами Ради зібралось чимало протестувальників: від шахтарів до ошуканих вкладників, щоправда, більшість із них були подібні радше до «професійних» мітингарів. Реальних протестів під Радою не було давно, що певною мірою, звісно ж, заколисує розніжених курортним сонцем народних обранців.

ГАРЯЧА ОСІНЬ — ЦЕ НАВІТЬ КОРИСНО. УКРАЇНЦІ ЛЮБЛЯТЬ ОСІНЬ, АДЖЕ ЧОМУСЬ ЛИШЕ В ЦЕЙ СЕЗОН ЇМ ВДАЄТЬСЯ ДОНЕСТИ ДО ВЛАДИ СВОЄ РОЗУМІННЯ СИТУАЦІЇ ТА СВОЇ ПОТРЕБИ

Від того, чи вдасться владі переконати МВФ сипнути ще кілька мільярдів у простягнутий капелюх, залежатиме ой як багато, але, на щастя, не все. М'яч нині таки на українському боці поля, і все залежить від того, як зіграє головний бомбардир Луценко, як просуватимуться реформи, чи вдасться реформаторам довести власну ефективність, зі скрипом дотягнувши бодай те, у що вже вкладено чимало сил і засобів. Адже саме відсутність результатів, невміння та небажання працювати, а головне, намагання українських чинуш переіграти всіх і вся своїми зовсім не оригінальними багатогодівками й стали основними причинами охолодження західних приятелів.

Децентралізація, точніше її продовження й доведення до хепі-енду, податкова реформа, закінчення судової реформи, реформа сектору охорони здоров'я і введення нарешті страхавої медицини, здійснення освітньої революції, прийняття людського бюджету, переформатування банківського сектору, який із пральної машинки грошей для своїх став би нарешті моторчиком розвитку підприємництва, форматування нової ЦВК, зміна

виборчого законодавства, ну й, звісно, серйозний поступ у боротьбі з корупцією — ось основні (хоч і не всі) питання, які обов'язково найближчим часом треба спробувати вирішити. Очевидно, що існує ще чимало інших моментів, на які доведеться звернути увагу. Засіки ВР буквально завалені законопроектами, що конче потребують розгляду. От тільки чи вистачить сили й бажання працювати в поті чола народним обранцям, третина яких усе ще сподівається на дострокові вибори (котрі, втім, мало реальні), третина намагається їх усіляко не допустити, а всі разом (явно більшістю) зав'язані на інтригах чергового перерозподілу швидко мільйонних фінансових потоків між олігархами? Чого від них очікувати? Спроб блокування (авжеж-бо!), акцій на вулиці (щоправда, не масових), скандалів, інтриг, демаршів (усе як завжди). Утопити себе остаточно, а заодно й зіграти явно на руку ворогові вони навряд чи наважаться, але продуктивність роботи від цього, певна річ, не покращиться і суспільне напруження не зменшиться. Можна припустити, що все буде в «найкращих» традиціях українського парламентаризму: зволікання до крайніх термінів, доки про необхідність прийняття того чи того рішення не заявлять закордонні донори або вулиця, а потім «пакетні голосування» за документи, які значна частина депутатів так і не наважиться прочитати.

Є, щоправда, у президента й свій джокер у рукаві: генпрокурор Юрій Луценко, в руках якого нині зосереджено найдієвіші стимулятори до праці й пошуку компромісу, а ще до візуалізації заклинань влади. Те, що він ними скористається, можна навіть не сумніватися. Кількість затриманих найліпших людей країни й подань на них приємно зростатиме, хабарників (великих та дрібних) азартно хапатимуть, скільки з них потрапить до в'язниці, а скільки втече, навіть не так важливо, правосуддя в стані анабіозу (пардон, реформування) перебуватиме ще довго й нудно, а показувати хоч якийсь результат треба вже й негайно, бо реального часу на ремонт країни залишилось обмаль: МВФ не дасть грошей, а Путін таки працює й обов'язково щось вигадає, аби знищити «хунту». І ресурсів на це традиційно не шкодуватиме.

Утім, не все так погано в нашому домі. Гаряча осінь — це навіть корисно. Українці люблять осінь, адже чомусь лише в цей сезон їм вдається донести до влади своє розуміння ситуації та свої потреби. Звісно, відчуті зміни хотілось би вже й негайно, а ще краще помацати їх пальцями, але так не буває. Система занадто міцна, а диверсії проти неї ще дуже несміливі. Чудесного перетворення в Україні навряд чи варто очікувати, хоча й панікувати поки що не треба. Приводи для стриманого оптимізму все-таки є, їх чимало. Певні механізми, всупереч усьому, таки запущено, і вони зі скрипом намагаються працювати, відбувається дуже повільна зміна державної машини, у неї впливаються здорові живі елементи, вибудовується підґрунтя для зміни еліт, яка обов'язково рано чи пізно станеться. Конфлікти між новим і старим (НАБУ — Генпрокуратура) у цьому випадку навіть необхідні: швидше вийде гній. ■

Війна. Наживо

Дмитро Крапивенко

Упередження—кепська штука. Коли я вперше почув у слухавці голос на той час іще позаштатного кореспондента *Тижня* Валерії Бурлакової, подумалось: та це, мабуть, зовсім дитина, яка ледь університет закінчила, життя не бачила, переповнена романтичними ілюзіями й дівочими захопленнями. Щодо віку помилився не дуже, але загалом більш хибний психологічний портрет годі собі й уявити. Увесь мій скепсис зійшов нанівець під час першої-таки особистої зустрічі. «Можу висвітлювати акції протесту, добре знаю радикальне середовище, ось тільки в Чорнобильську зону мені в'їзд заборонили, щось адміністрації моя стаття видалася занадто критичною»,—спокійно, без вихвлянь казала вона все тим-таки дитячим голосом. Але сумнівів у мене вже не було: журнал отримав репортера за покликанням. Та річ навіть не у професійних якостях: вона не потребувала обов'язкових редакційних завдань, щоб серед перших опинитися під час сутичок на незаконних забудовах, у Врадіївці, на Майдані. «Я вже тут, будуть фоточки й репорт»,—писала вона, а мені лише доводилося часом відповідати на закиди: «Чому ви дівчину відправили в саме пекло?». Та якби в неї не було жодного журналістського посвідчення, Валерія все одно опинилася б у центрі подій: не «ради не-скільки строчек в газеті», а тому що просто й думки не мала вчинити інакше.

Те саме і з початком війни. Я інтуїтивно відчув: одного дня вона повідомить, що піде на фронт. Не власкором чи в прес-службу якоїсь бригади, а на передову з автоматом у руках. І знав так само, що не існує жодної людини, яка зможе відмовити її зробити це. І це сталося. Потім колеги безліч разів цікавилися у Валерії: «Чому ти залишила професію і стала бійцем? Як ти, дівчина, можеш місяцями жити в таких нестерпних побутових умовах?». Згодом її втмили ці побудовані на упередженнях запитання, і вона тепер нечасто дає інтерв'ю. Бо, власне, відповіла на них у своїй книжці «Життя Р. S.», яка недавно вийшла друком.

Творами про війну нині мало кого здивуєш: літопис народжується тут і зараз, хтось пише художню літературу, хтось знімає документальне кіно, хтось просто постить у соцмережах—і це читають тисячі. Однак невеличка книжка камуфляжних кольорів не губиться в цьому потоці. Надто жива і

правдива історія в ній викладена. Видання навіть не охоплює всього періоду перебування Валерії на фронті, де вона, до речі, залишається й нині. «Життя Р. S.»—це щоденник, котрий з'явився тими днями, коли, як зізнається сама авторка, їй не хотілося жити, коли загинув її коханий, коли, як написала вона мені одного разу в sms: «Так не може бути, окрім хіба коли ти живцем проковтнув 10 000 кошенят», коли потрібно було знайти якийсь мотив, щоб іти далі, продовжити війну, яка насправді не є такою, як ми її собі уявляли, читаючи героїчні романи в юнацькі роки. І цим мотивом стала її власна книжка, написана буквально за 40 днів з моменту загибелі нареченого. Це реквієм і гімн життю одночасно, тріумф сили, яка спроможна здолати те, що завжди здавалося нездоланим.

Окрім особистої історії у «Житті Р. S.» ми бачимо ще багато важливих деталей, а саме: побут мотострілецького підрозділу на

ЧЕРЕЗ СВОЇ УПЕРЕДЖЕННЯ МИ ДОСІ ДИВУЄМОСЯ ЖІНКАМ В ОКОПАХ, АЛЕ ЧОМУСЬ НЕ ДИВУЄМОСЯ ТОМУ, ЩО ДЕЗЕРТИРУЮТЬ ЗДЕБІЛЬШОГО САМЕ ЧОЛОВІКИ

шахті «Бутівка», непрості взаємини між людьми, які опинилися на фронті з різних причин. Тут добровольці й мобілізовані, справжні «пси війни» і штабні бюрократи, здатні часом не помічати бойових утрат заради своїх паперових вигід. Неприємна правда й суворий окопний гумор. Гендерні догми про «не місце жінці на війні», ганебний список військових спеціальностей для «другої статі» й звичайний чоловічий шовінізм, невикорінений у нашому суспільстві, а отже, і в армії. Через свої упередження ми досі дивуємося жінкам в окопах, але чомусь не дивуємося тому, що дезертирують здебільшого саме чоловіки, тоді як жінки, що прийшли на фронт,—геть не з лякливих і часом дають фору багатьом своїм бойовим побратимам.

Книжка якоюсь мірою компенсує тимчасову (хочеться сподіватися) паузу в публікаціях Валерії в *Тижні*. Тут трапляються такі впізнавані замальовки... Вони завжди були властиві її репортажам іще мирних часів, які тепер видаються іншим життям...

«Донедавна пліч-о-пліч з нами стояв і Морячок (коханий Валерії.—Ред.). Зараз його нібито немає поряд, але... я точно знаю, де він є. Туди і повертаємось. До зламаних хребців арматури. До набитої мокрими дровами буржуйки. До свисту куль, похрипування рацій та веселих розмов на нашій хвилі:

— По нас стріляють! Що робити?!

— Стріляти у відповідь. Ви ж солдати, б...ь!» ❏

Книжка Валерії Бурлакової «Життя Р. S.» продається в мережі Книгарень «Є». Кошти, отримані від продажу книжки, підуть на допомогу пораненим бійцям АТО. Звіти про це публікуватимуться на Facebook-сторінці *Тижня*.

Із Лисичанська з розумінням

Денис Казанський, Станіслав Козлюк

Відверто проросійських персонажів серед колишніх регіоналів вистачає. Більшість із них комфортно засідає у Верховній Раді. Зокрема, і виходець із Лисичанська Сергій Дунаєв, який два роки тому активно підтримував проросійських бойовиків

Проти частини вихідців з ПР прокуратура вже відкрила провадження, тривають розслідування. Дехто, як-от Олександр Єфремов, уже встиг потрапити за ґрати. А хтось досі відсиджується під куполом парламенту, вирішуючи свої бізнесові питання. Як-от народний депутат Сергій Дунаєв із фракції Опозиційного блоку. Якщо дослідити його біографію, стає зрозуміло, що він виділяється особливою одіозністю навіть на тлі своїх досить неоднозначних колег. На відміну від інших проросійських депутатів, які намагаються маскувати власну антиукраїнську позицію загальними фразами про «мир за будь-яку ціну», Дунаєв майже відкрито підтримує проросійських бойовиків Донбасу.

Скажімо, у 2014 році він активно нагнітав ситуацію в Луганську й прикривав бойовиків Болотова в захопленій будівлі СБУ. Згодом допомагав бандитам Олексія Мозгового, які базувалися в Лисичанську на території його заводу. Окрім того, люди Дунаєва брали участь в організації незаконного референдуму 11 травня 2014-го. Попри такий послужний список, за свої дії народний депутат від Опоблоку так і не відповів.

Бурхлива молодість нардепа, якого можна вважати вихідцем із кримінальних кіл Лисичанська, давно не є секретом. Так, у середині 1990-х Дунаєв займався рекетом. Відомі й конкретні епізоди його діяльності. Скажімо, у 1997-му він відібрав у мешканця Лисичанська Віталія М'якого гроші та автомобіль. Але спливла ця історія лише у 2009-му, коли Дунаєв став мером Лисичанська й жертва його злочинних дій погодилася говорити. Сюжет про це тоді зняв і показав луганський телеканал «Ірта», який взяв інтерв'ю в постраждалого. М'який розповів, як майбутній мер міста (а нині народний депутат) гамселів його бітою, вимагаючи гроші. Вдалося роздобути журналістам і копію кримінальної справи, яку тоді порушили проти Дунаєва (№ 113/01/2447).

Зберігся також лист матері потерпілого Любові М'якої, написаний у 2009 році на ім'я тодішнього секретаря міської ради Лисичанська Сергія Баранніка, у якому вона розповідає, як Дунаєв відібрав гроші й машину в її сина. У ньому також вказано номер кримінальної справи, котру було порушено проти Дунаєва.

«Дунаєв С. В. і Поляков А. В. заради своєї наживи, здриньцьким шляхом, погрозами і побоями забрали автомашину у мого сина Віталія, бандитським шляхом відібрали 1500 доларів США, з них 300 доларів віддали Пономарьовій Л. М., про що свідчить запис на диктофоні», — йшлося в листі.

За «ЛНР». Дунаєв жив у захопленій будівлі СБУ Луганська, аби перешкодити штурму правоохоронців

Після кількох років перебування в кріслі мера Дунаєв обрався у своєму окрузі до Верховної Ради. З огляду на можливість адмінресурсу зробити це було нескладно. У парламенті був одним із найвірніших Януковичу регіоналів і навіть після втечі колишнього гаранта до Росії, на відміну від багатьох інших однопартійців, не змінив своїх переконань. Наприклад, у 2014-му відіграв одну з вирішальних ролей у розпалюванні антиукраїнського заколоту на Луганщині разом з іншими представниками луганських олігархічних кланів. Однак якщо члени клану Єфремова зараз мають проблеми із законом, а сам Єфремов перебуває в СІЗО, то люди, близькі до нинішнього лідера партії Юрія Бойка, почуваються відносно спокійно. Крім згаданого вище Дунаєва до них можна зарахувати й мера Северодонецька Валентина Казакова, який у березні 2014-го особисто організував перші угруповання «ополчення» у своєму місті. Зараз він, як і раніше, лишається мером Северодонецька.

Підтверджують роль Дунаєва в подіях дворічної давності й бойовики «ЛНР». Скажімо, один із колишніх їхніх лідерів Сергій Корсунський, якого затримали в лютому нинішнього року після того, як він раптово з'явився в Києві. Він заявляв, що Дунаєв забезпечував прикриття бойовикам, які захопили Луганську СБУ в квітні, й перешкоджав штурму будівлі українськими правоохоронцями.

У відповідь на запитання, хто з представників української влади приїжджав у захоплену будівлю СБУ на переговори з бойовиками, Корсунський зазначив, що Сергій Тігітко й народний депутат Ду-

U.TYZHDEN@UKR.NET
КОЄЯЄ ІМІНДОВОЄ

наєв, обраний до парламенту за мажоритарним округом у Лисичанську. При цьому Тігіпко вмовляв бойовиків не знімати український прапор, а Дунаєв прожив у будівлі СБУ шість днів, щоб не допустити її зачистки від злочинців. Корсунський також додав, що Дунаєв перебував у будівлі СБУ добровільно, а не як заручник. «Ніхто його насильно там не утримував. Це була його громадянська позиція», — підкреслив Корсунський.

Після звільнення міста одіозний нардеп навіть не намагався приховувати свої симпатії до проросійських збройних формувань. Так, 9 травня 2015 року, виступаючи на мітингу в Лисичанську, Дунаєв назвав терористів, які воюють за Плотницького, «героями». «Коли вони залишилися без роботи й втратили можливість утримувати дружин і дітей, то змушені були йти воювати. Так, вони герої, бо щодня повинні дивитися в обличчя смерті», — сказав він про жителів Донбасу, які воюють у так званому ополченні. При цьому про вбитих мирних жителів, захоплений бізнес луганських підприємців та тортури в підвалах бойовиків «ЛНР» Дунаєв чомусь «забув».

Ще один доказ підтримки Дунаєвим антиукраїнського повстання в Луганській області — участь його помічника Євгена Байрамова в зустрічі лідерів сепаратистів Олега Царьова та Валерія Болотова з мерами міст Луганської області та їхніми представниками 5 травня 2014 року в приміщенні Луганської міськради. На цій зустрічі Болотов і Царьов мотивували мерів та їхніх представників проводити антиконституційний референдум і «не відсиджуватися», не стояти осторонь. На засіданні були присутні заступники мера Луганська Маноліс Пілавов та Заза Зухбая, народні депутати від Партії регіонів Сергій Горохов і Володимир Струк, а також мери різних міст Луганщини, що пізніше перейшли на бік бойовиків.

Інформацію про співпрацю Байрамова та Дунаєва із сепаратистами **Тижню** також підтвердив колишній керівник Лисичанської військово-цивільної адміністрації Віталій Шведов. «Байрамов є фахівцем в галузі виборчих технологій, у Дунаєва він відповідав за організацію виборів, зокрема й за фальсифікації. Саме тому навесні 2014 року він займався організацією референдуму та їздив на всі ці зустрічі. Коли приїхав Царьов і 5 травня збирав мерів із приводу референдуму, Дунаєв дав команду секретареві міськради Лисичанська Михайлові Власову та своєму помічникові Байрамову поїхати до Луганська на ці збори. При цьому Власов, який має юридичну освіту й розумів, чим це загрожує, придумав якийсь привід і на зустріч не поїхав, а Байрамов поїхав. За моєю інформацією, він навіть читав мерам та їхнім представникам лекцію про те, як краще все організувати», — розповів Шведов.

Окремий епізод у біографії пана Дунаєва — робота з лисичанською телерадіокомпанією «Акцент». Варто зауважити, що до 2010-го ця ТРК була комунальним підприємством, яке належало Лисичанській міській раді. Проте в листопаді того самого року, коли мером Лисичанська був Дунаєв, КП ліквідували, а його правонаступником дивним чином стало ТОВ «ТРК «Акцент». У цій компанії 51% статутного капіталу належить Лисичанській міській раді, а 49% — ТОВ «Енергетична інвестицій-

на компанія». Кінцевими власниками останнього є Сергій Дунаєв і члени його родини.

Під час окупації Лисичанська проросійськими бойовиками згадана ТРК взялася співпрацювати із сепаратистами, перетворившись фактично на «Радіо тисячі пагорбів». Скажімо, в архіві телеканалу на YouTube досі можна знайти звернення Мозгового до жителів регіону із закликом «стати у стрій» так званого ополчення, аби «просуватися вперед, чистити інші області включно з Одесою та Києвом».

Після звільнення міста (25 липня 2014-го) працівники «Акценту» розбіглися, лишивши по собі залишки ТРК. З офісу компанії вивезли телекамери, студійні мікшери, монтажну техніку та комп'ютери. Зникло навіть редакційне авто. За відновлення мовлення взялися волонтери представника командування АТО в Лисичанську. Зокрема, згаданий вище Шведов і журналіст Олександр Кобзар. Проте на носі були вибори до Верховної Ради, і Дунаєв вирішив повернути собі своє.

11 жовтня до будівлі ТРК приїхало авто з написом «Батальйон «Айдар». Озброєні люди зайшли в приміщення. Лець не дійшло до силового конфлікту. Розбиратися в ситуації приїхали інші добровольчі батальйони та військові. Конфлікт вдалося врегулювати, а за кілька днів, 14 жовтня, міськрада повідомила про те, що роботу ТРК понад два місяці блокували невідомі, проте наразі вона повернулася під «контроль власності громади».

НА ВІДМІНУ ВІД ІНШИХ ПРОРОСІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ, ЯКІ НАМАГАЮТЬСЯ МАСКУВАТИ ВЛАСНУ АНТИУКРАЇНСЬКУ ПОЗИЦІЮ, ДУНАЄВ МАЙЖЕ ВІДКРИТО ПІДТРИМУЄ БОЙОВИКІВ ДОНБАСУ

Причиною візиту айдарівців став нібито лист голови 107-ї ОВК Наталії Кравченко, яку пов'язують із тим-таки Дунаєвим, до батальйону «Айдар». Вона зверталася до комбата Сергія Мельничука з проханням «надати допомогу у звільненні та охороні незаконно захопленої невідомими будівлі ТОВ «ТРК «Акцент» для безперешкодного надання ефірного часу партіям і кандидатам». Розбиратися з «невідомими» представниками командування АТО приїхав не менш одіозний Ігор «Рубеж» Радченко. А разом із ним помічник Дунаєва згадуваний вище Євген Байрамов. Врешті волонтерів із території ТРК вигнали, на канал повернулися особи, які працювали там ще під час окупації. Декому з них навіть устигли вручити нагороди: під час виїзного засідання Комітету ВРУ з питань свободи слова депутат від «Народного фронту» Вікторія Сюмар видала працівникам «Акценту» грамоти. Зокрема, репортерці Ользі Яцик, яка робила інтерв'ю з Мозговим.

За місяць після відновлення Дунаєвим контролю над «Акцентом» почалося розслідування за фактом псування майна телеканалу. Паралельно з ним велося розслідування, пов'язане з візитом айдарівців. Проте нещодавно останнє закрили, не знайшовши в діях групи Рубежа нічого злочинного. Поза полем зору прокуратури лишився й сам одіозний нардеп, який, незважаючи на причетність до сепаратизму на Донбасі, і далі обстоює свої інтереси в регіоні. ■

Виступ Сергія Дунаєва в Лисичанську 9 травня 2015 року див. тут

Маленькими кроками

Любомир Шавалюк

Попри всі проблеми сьогодення, українці живуть краще, ніж 20–25 років тому

Кажуть, життя рухається по колу. Але якщо людина засвоє його уроки, то по спіралі, тобто з певним вектором поступу вперед чи вгору. Останнім часом в Україні почастішали розмови про те, що ми повертаємося в 1990-ті, нібито кружляючи на місці через незасвоєні уроки періоду незалежності. Однак аналіз статистичних даних свідчить: на сьогодні в середньому по країні рівень життя помітно вищий, ніж 20 років тому, а нерідко він перевершує навіть показники «стабільного та благополучного» радянського періоду.

ТВЕРДИЙ ЗАПАС

Мабуть, найфундаментальнішим показником рівня матеріального життя є житло. За результатами минулого року його фонд в Україні становив 974 млн м². Навіть з урахуванням утрат від анексії Криму та окупації частини Донбасу це на 5,6% більше, ніж у 1990-му, і лише на 0,45% менше, ніж у 1995-му. Прикметно, що середня кількість житлових квадратних метрів на одного українця зросла від 17,8 у 1990-му до 18,9 у 1995-му та 22,7 торік. За останні два десятиліття показник піднявся на 20%. І, хоча основним його кількісним фактором стало зменшення населення України, це не повинно вводити в оману. За два десятиліття в експлуатацію введено близько 170 млн м² житла, тобто, грубо кажучи, 15–20% наших співвітчизників покращили свої житлові умови,

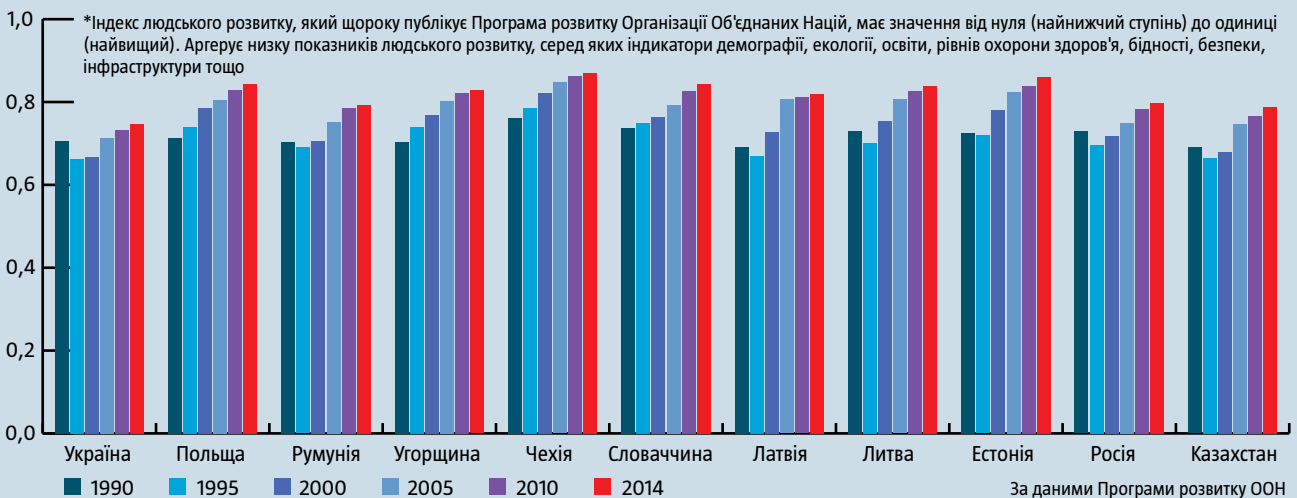
отримавши нові, комфортніші помешкання. Торік в експлуатацію було прийнято 11 млн м² житла, що лише трішки не дотягує до рекордного показника 2013-го (11,2 млн м²), хоча 2015-го помешкання зводили в зовсім інших соціально-економічних умовах, ніж три роки тому. Цей рівень помітно вищий, ніж у 1995-му (8,7 млн м², наприкінці 1990-х було ще менше—5–6 млн м²), але значно нижчий, ніж у 1980-х (17–20 млн м²). Отже, якщо судити за житловою площею, то сьогодні добробут в Україні значно кращий, ніж 20 років тому.

Але за останні два десятиліття покращилися не тільки кількісні, а і якісні характеристики помешкань. Можна лише здогадуватися, скільки українських сімей за час незалежності зробило нормальний ремонт власних осель. Статистика про це мовчить. Зате чимало скажуть кількість різноманітних оптово-роздрібних будівельних магазинів і супермаркетів, які нині маємо в країні, та розмах, із яким вони росли впродовж останніх 10 років. Якби на їхній товар бракувало попиту, такого стрімкого розвитку не відбулося б. Forbes оцінює статки сім'ї Герег, власників мереж «Епіцентр» та «Нова Лінія», приблизно у \$200 млн. Якщо відштовхуватися від цього показника, то оборот першої та другої мереж в Україні за кількістю супермаркетів становить \$1–2 млрд. Це уможливило приблизну оцінку: кількість домогосподарств, які щороку роблять ремонти

Помірний поступ

Упродовж 25 років незалежності Україна дещо просунулась у царині розвитку людини. Вона вибралася з ями, у якій опинилась у 1990-х, і, залишившись у групі країн із її високими показниками, перебуває за результатами 2014-го (свіжіших даних немає) на 81-й зі 187 позицій

Індекс людського розвитку (HDI)*

у власних оселях, кратна сотням тисяч, а за останні 20 років сумарно вимірюється мільйонами.

Окрім ремонтів помешкань кардинально покращилось і їх наповнення. У 2014-му (статистичні опитування проводять раз на два роки, свіжіших даних поки що немає) у середньому на 100 домогосподарств в Україні припадало 119 кольорових телевізорів. На 2000-й — рік початку спостережень — їх було лише 69, а в 1990-х, очевидно, ще менше. Два роки тому зі 100 родин 37 мали комп'ютери, 49 — мікрохвильовки, 16 — кухонні комбайни, на кожну сім'ю припадало практично по 2 мобільні телефони (197 на 100 домогосподарств), у 1990-х роках цими благами цивілізації українці не тільки фактично не володіли, а й рідко про них чули. Якщо від 2000 року середня кількість холодильників на 100 домогосподарств зросла на 24, то це означає, що близько чверті українців почала ними користуватися. Приблизно вдвічі більше отримало свій телевізор.

Аналогічна ситуація з автопарком. Станом на 1990-й кількість легкових автомобілів в особистій власності українців становила 3,27 млн одиниць. Через п'ять років їх побільшало до 4,47 млн. За даними Держстату, у 2011-му відповідна цифра перевищувала 6,5 млн (свіжіших даних немає, але, ймовірно, на сьогодні показник перевалив за 7 млн). І хоча досить важко оцінити, яку частину автопарку втратила Україна внаслідок анексії Криму та окупації Донбасу, однозначно зрозуміло, що зараз автівок значно більше, ніж було 20 років тому. Це можна дуже легко відстежити за змінами завантаженості вулиць та кількості заторів у містах. Багато людей пам'ятає: ще півтора десятиліття тому в Києві й років 7–10 тому в найбільших обласних центрах питання заторів практично не існувало. Бо не було стільки автомобілів. Нині ця проблема стає нормою для дедалі більшої кількості міст. Це і є показник зростання рівня матеріального добробуту. Хоч у цьому випадку воно відбувається разом із погіршенням екології та взагалі з погіршенням комфорту проживання (шум автівок, вихлопні гази, проблеми з добиранням на роботу тощо), а це також стосується рівня життя людини, щоправда, інших його вимірів.

ХЛІБ ЩОДЕННИЙ

Наведені показники чітко засвідчують, що зараз в Україні жити краще, ніж 20 років тому. Однак щодо них може виникати два зауваження. По-перше, купити нове житло чи автомобіль, зробити вдома ремонт чи придбати велику побутову техніку дозволить собі аж ніяк не кожен. Це може означати, що життя багатших справді покращало. Але чи й бідних теж? По-друге, більшість наведених даних — це показники запасу, сформовані переважно ще до Революції гідності й війни. Чи підтвердять висновки, зроблені з їх аналізу, інші дані — показники потоку, тобто регулярного споживання?

Почнімо з їжі. За даними Держстату, споживання плодів (фруктів), ягід та винограду в 1990-му становило 47 кг на особу, через п'ять років зменшилося до 33 кг, а торік дорівнювало 51 кг. Явний крок уперед, а його вже не припишеш тільки багатшим верствам населення. Зауважмо, що за два роки після революції цей показник знизився на 5 кг на особу або майже на десяту частину, але все одно залишається помітно вищим, ніж два десятиліття тому. Схожа ситуація з

овочами та баштанними: у 1990-му українці купували їх 102 кг на особу за рік, у 1995-му — 97 кг, а у 2015-му — 161 кг, причому після революції рівень споживання майже не змінився (163 кг у 2013–2014-му).

Дуже подібна картина споживання м'яса та м'ясопродуктів: у 1990-му — 68 кг на особу за рік, у 1995-му — 39 кг (багато містян пам'ятає, що в «лихих дев'яностих» хліб на столі був не щодня, а про м'ясо й казати годі), у 2015-му — 51 кг (зменшення за два останні роки на 5 кг). Споживання м'ясного також значно більше, ніж у 1990-х, хоч і суттєво зменшилося за період кризи 2014–2016 років. Значна частина м'ясопродуктів на внутрішньому ринку виробляється в Україні, тому більш показовим в оцінці рівня зuboжіння населення буде споживання риби та рибопродуктів, лівову частку яких імпортують. Так, у 1990-му українці купували за рік 17,5 кг риби та рибопродуктів (ох ця дешева радянська риба на будь-який смак), у 1995-му — 3,6 кг, у 2013-му — 14,6 кг, а торік — тільки 9,0 кг (на 38% менше). Динаміка споживання дарів моря, як видно з наведеної статистики, найчутливіша до економічних криз, тому найкраще показує їхню глибину. Отож-бо на сьогодні Україні ще дуже далеко до 1990-х. Водночас можемо бути певні: ще два-три роки таких темпів падіння економіки, як у 2015-му (а на теперішній момент це можливо лише в разі ескалації бойових дій), — і рівень споживання рибопродуктів 1995-го стане цілком досяжним.

РІВЕНЬ ЖИТТЯ НА СЬОГОДНІ Є ЗНАЧНО ВИЩИМ, НІЖ НА ПОЧАТКУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

**ПОПРИ ТРИВАЛУ ЕКОНОМІЧНУ КРИЗУ
ОСТАННІХ РОКІВ, КАЗАТИ ПРО ПОВЕРНЕННЯ
В 1990-ТІ НЕКОРЕКТНО Й НАДТО ПЕРЕДЧАСНО**

Якщо аналізувати розподіл споживання різних груп харчів за рівнем доходів, то менше фруктів, риби та м'яса за останні два роки стали купувати як найбідніші, так і найбагатші українці: зниження відповідних показників стосувалося всіх п'ятьох квінтільних груп, виділених за доходами: від 20% найбідніших до 20% найбагатших. Тобто не можна стверджувати, що падіння споживання відбулося суто серед найбідніших. А отже, і неможливим, і товстосумам до 1990-х однаково далеко.

Хтось, мабуть, здивується, але кризова економія та зменшення споживання стосувалися їжі навіть більшою мірою, ніж одягу. За даними Держстату, за 2014–2015 роки порівняно із 2013-м кінцеві споживчі витрати домогосподарств на харчі та безалкогольні напої зменшилися на 32,6% у фіксованих цінах, а на одяг і взуття — лише на 13,5%. Можна було б зробити висновок, що тепер люди їдять і п'ють аж на третину менше, ніж два з половиною роки тому, але це не зовсім правильно, бо, дуже ймовірно, йдеться про відмову від дорогих, а надто імпортних, видів продовольства, які мають підвищений вплив на загальну статистику.

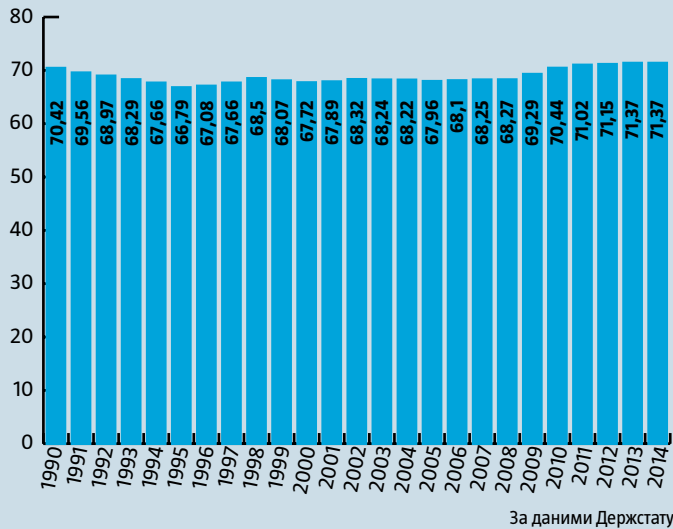
ПОКАЗОВІ ФАКТОРИ

Можна навести ще кілька альтернативних показників, які доповнять картину. Наприклад, за даними Київського міжнародного інституту соціології, на

Чинник прогресу

Середня тривалість життя в Україні після помітного падіння в 1990-х не тільки відновилася до рівня 1990 року, а й істотно перевищила його

Середня очікувана тривалість життя при народженні

початок 2016 року 62% дорослого населення України користувалися інтернетом, серед людей 18–39 років ця частка сягнула 91%. Два десятиліття тому проникнення «світового павутиння» в Україні становило менш ніж 1%. Постає запитання: інтернет—розкіш чи засіб комунікації? Мабуть, радше друге, якщо судити з того, що у 2013-му ним послуговувалося тільки 49% громадян, а за два з гаком роки частка зросла на 13 відсоткових пунктів. Тобто, попри економічну кризу, українці не збавляють обортів у споживанні комунікаційних послуг, і це, очевидно, стосується як бідніших, так і багатших. Із динаміки глибини проникнення інтернету можна зробити висновок, що рівень життя в країні не перестав зростати навіть після революції.

Ще один індикатор—грошові перекази тих, хто працює за кордоном. Можна по-різному ставитися до цього явища, акцентувати більше уваги на його соціальних аспектах чи економічних. Але очевидні два моменти. По-перше, на сьогодні гастарбайтери заробляють величезні гроші, завдяки яким матеріальний рівень їхніх сімей в Україні досить високий. За даними НБУ, якщо у 2000-му перекази заробітчан із зарубіжжя становили \$61 млн, то протягом останніх 5–10 років сума дорівнювала \$1–2 млрд (залежно від того, як ураховувати неформальні канали переказу коштів). А це помітне поповнення бюджетів сотень тисяч сімей та кишень мільйонів українців. По-друге, сам факт існування кількох мільйонів гастарбайтерів свідчить про те, що виїжджати за межі країни стало помітно легше. І це також елемент кращого життя. За даними Держстату, в 2015-му кількість громадян України, які виїжджали за кордон, перевищила за 23 млн. Багато з них подорожували задля відпочинку. А ще років 20 тому це могли собі дозволити лічені особи (доступної статистики, на жаль, немає): і через загальне скрутне матеріальне становище, і через серйозні бар'єри для перетину кордону.

ТАРИФНА БІДНІСТЬ?

Нарешті, мабуть, найбільш соціально значущим на сьогодні буде порівняння рівня життя відповідно до вартості житлово-комунальних послуг. Якщо вірити Держстатові, то за 2014–2015-й усереднені ціни на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива підскочили на 151%, а відтак суттєво зростали і 2016-го. При цьому інфляція за два попередні роки становила 66,7%, тобто тарифи збільшувалися з темпом, у два з половиною рази вищим, ніж усі ціни в країні загалом. Тема прайсів на житлово-комунальні послуги на сьогодні особливо гостра й найбільше спричиняє розмов про те, що Україна повертається в буремні 1990-ті. Але чи є реальні підстави так вважати?

Найдужче подорожчав природний газ для потреб населення. На сьогодні його єдина ціна становить 6879 грн за 1 тис. м³. Три роки тому вона варіювалася для різних категорій споживачів у межах 725,4–2954,1 грн за 1 тис. м³, тобто впродовж двох із гаком років зросла у 2–10 разів. Багато це чи мало? За даними Держстату, середньомісячна зарплата в Україні в першому півріччі 2016-го була 4838 грн, середня пенсія на початку цього року—1699,5 грн. Це означає, що сьогодні на валовий оклад працівника можна купити 703 м³ блакитного палива, на пенсію—247 м³.

А як було 20 років тому? У 1995-му середньомісячна зарплата становила 73 грн, пенсія—11,56 грн (як відомо, грошова реформа відбулася 1996-го, тож наведені дані спеціально перераховано в гривні). До того ж ці цифри почасти були доступні тільки на папері: усі, мабуть, знають про наявність у 1990-х значних боргів із зарплат та пенсій, які товстим хвостом тягнулися з року в рік і були погашені аж на зламі століть, та й то не всі. Щодо вартості газу, то 17 лютого 1995 року наказом Мінекономіки тарифи були встановлені на рівні 2,8–4,7 к./м³ залежно від категорій споживачів, потім 19 травня їх підвищили до 4–7 к., далі було ще одне підвищення, а на початку 1996 року вартість блакитного палива встановили на рівні 6–11,5 к. Таким чином, упродовж 1995-го на середню зарплату можна було купити 635–2607 м³, на пенсію—101–413 м³ газу. У реальності наведені тут максимумами були практично недосяжними, адже з огляду на інфляцію, у 1995-му ще значну, на початку року зарплати й пенсії помітно не дотягували до середньорічного значення, а темп зростання тарифів протягом року перевищував темп приросту доходів.

Звідси висновок: два десятиліття тому купівельна спроможність зарплати, виміряна в кубометрах природного газу для побутових потреб, перебувала на рівні нинішньої або трішки вищому. Причина—за два десятиліття доходи українців збільшилися так, що перекривають теперішнє кількарразове зростання вартості газу, необхідне для її приведення до ринкового, економічно обґрунтованого рівня. Водночас купівельна спроможність пенсії в 1995-му була в середньому навіть менша, ніж зараз, що зумовлено дуже низьким її тодішнім рівнем у порівнянні до зарплати. Отже, саме пенсіонери, до яких нині нерідко апелюють політики-популісти, говорячи про завищені комунальні тарифи, нині живуть не гірше, ніж у 1990-ті, навіть якщо орієнтуватися на цей дуже радикальний показник. А оскільки держава роздає субсидії кому треба й кому не треба, сьогоднішня ситуація з тарифами може бути гірша, ніж на

початку 2000-х, та аж ніяк не в середині 1990-х. Якщо оцінювати проблему в комплексі, позаяк не газом єдиним живе людина, то решта факторів прогресу, доступних нині, про які згадано вище, з лихвою перебивають незручності, пов'язані з комунальними тарифами. Навіть зазнавши зтяжної економічної кризи 2014–2016 років, за очевидно більшістю вимірників рівня матеріального добробуту українці живуть сьогодні краще, ніж 20 років тому. І це стосується, ймовірно, всіх категорій населення.

НЕМАТЕРІАЛЬНІ ЧИННИКИ

Останній висновок підтверджують ще й інші чинники. Згадаймо два з тих, які інтегрально оцінюють рівень життя. Перший — середня очікувана тривалість життя при народженні (див. «Чинник прогресу»). Торік вона становила 71,38 року, що на 1,4% більше, ніж у 1990-му й на 6,9% перевищує мінімум, зафіксований у 1995-му. Здавалося б, що в цьому показникові особливого й чого варті оці невеликі прирости? Але в тому-то й річ, що середня тривалість життя — це показник, який охоплює все. На нього впливають і кількість загиблих у шахті гірників, і контрольованість таких хвороб, як туберкульоз чи ВІЛ/СНІД, і рівень злочинності, який зростає в разі падіння добробуту, і ефективність економіки, яка визначає рівень доходів, і соціальний захист пенсіонерів, який залежить від ступеня розвитку державної машини, і багато-багато іншого. Тож навіть за найменшим приростом середньої тривалості життя може стояти справжня революція в окремих галузях країни, як-от державне управління чи

охорона здоров'я. А це і є складові рівня життя людини, котрі визначають його якщо не прямо, то опосередковано.

Другий чинник — Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI), який розраховує Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (див. «Помірний поступ»). Він складається із 12 субіндексів, що враховують демографічні, екологічні, економічні та інші моменти. Згідно із цим вимірником за результатами 2014 року (свіжіших даних немає) ми відстаємо практично від усіх країн-сусідів, але перебуваємо помітно вище, ніж у 1990-му, а тим більше в 1995-му. Навіть якщо припускати, що у 2015–2016-му значення HDI буде нижчим через війну та економічну кризу, нам усе одно далеко до 1990-х. Провівши паралелі з балканськими країнами, які в останньому десятилітті XX століття потерпали від війни, можна побачити: від рівня 2014-го ми не впадемо нижче за 1990-й, навіть якщо конфлікт затягнеться років на п'ять і буде активним.

Явна більшість наведених і проаналізованих показників рівня життя має на сьогодні значно вищі значення, ніж 20 років тому, а нерідко й більш, ніж на початку незалежності. Тобто, попри тривалу економічну кризу останніх років, казати про повернення в 1990-ті некоректно й занадто передчасно. Зрозуміло, що проблеми та негаразди того періоду в багатьох людей уже стерлися з пам'яті, а натомість різке падіння матеріального добробуту за останні два роки муляє очі й думки чи не щодня. Але об'єктивно, коли взяти за мірило весь період незалежності, українцям живеться не так погано, як багато хто каже. ■

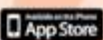
Е СПРЕСО

УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ

з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О 20:00

ЩО БУДЕМО
ДІЛИТИ?

СО БІДЗИЕМУ
ДЗИЕЛІЦЬ?

Польща

По-сусідськи

Юлія Олійник

Україна й Польща з'ясовують стосунки не перше століття. Це спосіб співіснування сусідів, які дивовижно схожі між собою, але мають багато упереджень одні щодо інших. Знання українців про Польщу різне на заході й сході. Якщо для Волині та Галичини це прикордонний бізнес і заробітчанство, то для українських східняків, які лише нещодавно відвернули свій погляд від Росії (не так унаслідок російсько-української війни, як через збідніння східного сусіда), Польща є своєрідним символом Заходу. Зрештою, байка про «польські батальйони» не випадково виникла в ОРДІЛО серед «озброєних шахтарів»: не кожен такий «шахтар» (особливо з-за «поребрика») відрізнити українську мову від польської.

Знання поляків про Україну теж різне. На заході Польщі українці — це хіба нащадки переселенців внаслідок операції «Вісла», насильно переміщені польським урядом на захід після переділу кордонів за тегерано-ялтинськими домовленостями «переможців». Щоб у Польщі не виникли місця компактного проживання українців, їх розпорозили серед польського населення, переселеного для «освоєння» новоприсвоєних німецьких територій, «звільнених» від німців за тими ж таки тегерано-ялтинськими оборудками. Проте на сході Польщі контакти поляків з українцями вельми взаємовигідні: і прикордонна торгівля, і перемитництво, і сезонні сільгоспроботи. Можна сказати, єдиний економічний комплекс.

Нащадки Тегерана — Ялти — і переможці, і жертви — нині стали заручниками принципу політики «сильних», що вирішують долі «слабких». Цей шлях призвів щонайменше до двох світових війн, і від того, чи зможе людство відмовитися від нього на практиці, а не лише декларативно, залежить наше — і України, і Польщі — майбутнє. Російські еліти (і привладні, і ті, що позиціонують себе опозиційними) добре усвідомлюють, що єдиний шанс Росії залишитися в «клубі сильних» — це власне зберегти цей «клуб» у тому статусі й ролі, як він оформився після Другої світової війни. Однак, хай там як по-молодечому бадьорився президент Російської Федерації, у великій політиці повіяло черговим «кінцем імперії». А це означає, що в разі ймовірних геополітичних змін на території Росії найбільше виграють ті, хто заздалегідь і краще підготується до «розподілу» ресурсів і потенційних ринків. Україна, Польща та Білорусь — найбільші сусіди РФ у Європі, і ці зміни переважно торкнуться саме їх. Чи готові вони до цього? Чи усвідомлює політикум і України, і Польщі, що від його рішень залежить зміст політики Європи на найближче століття — не більше, але й не менше?

Польща зазнала кардинально менших впливів з боку ЄС порівняно з Україною. Їй було дозволено

мати статус незалежної держави, контактувати із Заходом, а головне — уникнути колективізації і зберегти приватне землеволодіння. Поляки регулярно повставали проти прорадянського режиму, але ПНР міцно стояла на ногах, доки стояла Росія. З першими тріщинами на фасаді «глиняного колоса» Польща кинулася в обійми Заходу (здебільшого німецькі), щоб більше ніколи не повертатися «під скіпетр білого царя».

Сьогодні перед нашим західним сусідом стоїть чимало викликів й українцям важливо правильно розуміти перебіг політичних процесів у Польщі. Спрощений підхід — хто хороший і хто поганий? «Громадянська платформа» чи «Право і справедливість»? — лише віддає нас від такого розуміння. Польське суспільство має дати собі раду з тими корупційними скандалами, які стали відомі під час і після виборів та зміни уряду. Але було б наївно думати, що корупція обмежується лише минулим урядом, а нинішній буде зовсім іншим (хто-хто, а українці добре знають, як важко побороти корупцію!). Польське суспільство шукає нового ґрунту для консолідації, але спроби зміцнити свою ідентичність через пошук ворога, а особливо якщо той ворог — українці-«бандерівці», малокожливості. Тема «проклятих солдатів» (польських вояків Другої світової, які не прийняли прорадянський польський режим і до кінця боролися за незалежність Польщі) порушує питання про легітимність кін, звідки вийшли політики і ПіС, і ГП. І кому, як не українцям, знати справжній глибинний зміст і ціну проблеми визнання УПА воюючою стороною?

А згадаймо ще про економіку, про непрості відносини Польщі з Європейським співтовариством, коли настане час не лише користатися програмами ЄС, а й повертати (а кошти, виділені Польщі під час вступу до ЄС, були незрівнянно більшими за ті, які одержали інші «нові» євросоюзівці). Складні часи чекають попереду економіку не лише України (до чого українці завжди готові), а й Польщі. А чи готове до них польське суспільство, заколисане «європейським» шармом ліберального курсу та самозакоханими манерами деяких міністрів?

То чи варто полякам сьогодні ухвалювати спрямовані проти України парламентські декларації відверто спекулятивного змісту? Яким буде відзначення Волинської трагедії в 2017 році і як поляки збираються далі будувати свої стосунки з українцями, маючи в себе такий «красний день календаря»? Чи вивесуть українці, зі свого боку, проблему про «паціфікацію», репресії проти українського населення та операцію «Вісла» на розгляд парламенту — то питання до українського політикуму. Питання до польського — чи захоче польське суспільство слухати й чути про це? Чи наразі альтернативи «дворчакам» у Польщі не чути, бо це не патріотично? ■

Гра в чотири руки

Жанна Безп'ячук

Хто і що формує порядок денний «Права і справедливості»

Консерватори-націоналісти, малозрозумілі маніпуляції з державними інститутами, критика від Брюсселя. Проевропейські ліберали, зростання економіки, інтеграція в ЄС. Приблизно такий вигляд має стандартний вододіл у нинішній польській політиці, якщо зважати на більшість повідомлень у ЗМІ, особливо закордонних. Утім, якщо придивитися ближче, виявляється багато цікавих нюансів, що впливають на спроможність уряду реалізувати свою внутрішню та зовнішню політику в коротко- й середньостроковій перспективі, а також на ефективність опозиційного табору й формування дальших запитів електорату щодо політиків. Отже, **Тиждень** вирішив проаналізувати: що спільного між польськими консерваторами й лібералами? Із яких груп впливу сьогодні складається урядова партія і наскільки вона консолідована? Що може завдати нищівного удару по «одужанню» опозиційної «Громадянської платформи» після поразки на виборах? Чи зуміла Польща побудувати зрілі політичні та державні інститути за час незалежності? І, нарешті, яким може бути польський політик нового покоління?

Сірий, неприкметний двоповерховий будинок на вулиці Адама Міцкевича у варшавському районі Жолібож оточений прозорим парканом. До будинку можна підійти впритул. При вході стоїть конструкція, що нагадує пост вартового. Втім, у відповідь на появу незнайомих ніхто звідти не вистрибує, показати посвідчення не вимагає. У цій скромній віллі мешкає лідер правлячої партії «Право і справедливість» (ПіС) Ярослав Качинський. Саме тут почали ухвалювати найважливіші для життя Польщі рішення від жовтня 2015-го, коли ця консервативна політична сила перемогла на парламентських виборах із результатом понад 37% голосів. Друге місце, де вирішуються ключові для країни питання, — вулиця Новогродзька, 84/86. Там міститься головний офіс ПіС. У списку локацій стратегічного управління країною не називають ні президентський палац, ні канцелярію Ради міністрів. Саме персона Ярослава Качинського об'єднує сьогодні й цементує владну систему країни. Хоча формально реальним демократичним, конституційним мандатом володіє не він, а президент Анджей Дуда.

Втім, упродовж першого року свого президентства той фактично неухильно виконував волю «презеса» партії та здобув славу найбільш несамостійного президента в історії Польщі: Дуда підписував усі ухвалені Сеймом закони, приводив до присяги переобраних суддів Конституційного суду о шостій ранку в присутності Качинського, брав участь у переполоханні «проклятого солдата» Зигмунта Шендзеляжа, який воював у лавах лісових братів, борців проти комуністів. Ті, однак, напали й на мирне населення, зокрема литовців і білорусів. Нині польська влада розкручує цю контрверсійну історичну тему. «Прокляті солдати» боролися не лише із зовнішнім комуністичним ворогом, а й із внутрішніми зрадниками.

Цей мотив явно імпонує ідеологам історичної політики у владі й пояснює певною мірою, як визначають свою політичну ідентичність Ярослав Качинський та його найближче оточення. Мов «прокляті солдати», вони не тільки протидіють зовнішнім загрозам, а й борються з доморощеними зрадниками.

«Качинському вдалося перетворити Дуду на нотаріуса влади. Пропозиції, які озвучує президент, коригуються відповідно до лінії партії. Часом виступи Дуди є більш примирливими, ніж лідера ПіС, але навіть на рівні риторики президента важко назвати ліберальнішим обличчям ПіС. Внутрішньопартійні угруповання в цій партії формуються не за ідейними принципами, а залежно від доступу до влади й вуха її очільника», — зауважує публіцист видання «Політична критика» Якуб Маймурек.

Понад два десятиліття Польща намагалася йти до тієї політичної системи, у якій інституції стоять над персонами можновладців, а не персони — над інституціями. Але, схоже, цей принцип не став непорушним. Приміром, коли Рада національних медіа звільнила очільника Польської суспільної телекомпанії TVP Яцека Курського, той поїхав на Новогродзьку, 84/86. Після цього туди викликали керівника згаданої ради. І рішення останньої раптом змінилось: Курському дали змогу далі працювати до жовтня 2016-го, доки не відбудеться конкурс на заміщення його посади. У ньому він може брати участь.

З одного боку, ПіС бачиться монолітом. У публічній сфері практично немає жодних фактів чи хоча б чуток про якісь серйозні внутрішньопартійні суперечності й боротьбу на найвищому владному щаблі. У цій партії немає «крил» — консервативного й ліберального. «Даремно шукати в ПіС ліберальне угруповання. У цій партії немає політиків, які займалися б типовими для лібералів темами: абортів, етаназії, одностатевих шлюбів. Між політиками в ПіС є лише різниця в акцентах у певних темах», — пояснює редактор відділу публіцистики Gazeta Polska Войцех Муха.

Як політичне явище «Право і справедливість» не можна порівняти з жодною українською партією. Заснував її в 2001 році Лех Качинський. До лав ПіС влилися політики з правоцентристських політсил 1990-х: Християнсько-народного об'єднання, Альянсу правих сил, Консервативно-народного об'єднання. ПіС виросла в рух проти «корупції, олігархізації та розкрадання держави». Саме на цих своїх «ворогах» акцентувала увагу, перебуваючи в системній опозиції до «Громадянської платформи». Вона не була ні партією істеблішменту, ні партією скоробагачів, ні партією альтернативних молодих сил. Суть її правої ідеології зводиться до побудови «сильної Польщі, спертої на істинні християнські цінності»,

яка на рівних розмовляла б із Берліном, могла б протидіяти агресивній політиці Росії та відновлювала б польську версію історичної справедливості у всіх найбільш і найсуперечливіших темах історії: від трагедії на Волині та Галичині 1943–1945 років до Смоленської катастрофи 2010-го.

Відповідно в межах ПiС консервативні політики можуть вибирати поміж кількома тематичними платформами, кому що до вподоби. У партії є крайні консерватори, які пропагують свою версію правильних християнських цінностей. Є найбільша й найвпливовіша група державників, які ставлять собі за мету, прийшовши до влади, оздоровити національну економіку, польські суди, поліцію, суспільні медіа, армію, державну службу, освіту, культуру. Не всі їхні оздоровчі реформи знайшли відгук у Брюсселі. Там побачили загрози демократії в поспішному перепишуванні законів про Конституційний суд, державну службу, суспільні медіа, стеження в інтернеті.

Крім християнських консерваторів і державників у лавах ПiС є ще ті, кого називають народниками. Їхнє завдання — працювати з найбільш консервативним, радикально налаштованим електоратом. Це потрібно, щоб запобігти самій можливості виникнення в Польщі радикальних популістських проєктів на кшталт угорської націоналістичної партії «Йоббік». І поки що це їм вдається.

Попередня й сьогоднішня діяльність ПiС перебуває під мікроскопом ліберальної преси, налаштованої вкрай критично щодо правлячої партії. Цей градус критичності сягає часом температури кипіння, коли польські публіцисти говорять про інтелектуальну, вербальну «громадянську війну» поміж консервативним та ліберальним політичними таборами.

Після повернення до влади ПiС вдавалося уникати гучних корупційних скандалів. Будинок Качинського в районі Жолібож може бути й певною метафорою нинішньої правлячої еліти Польщі та моральним аргументом: її формують переважно незаможні люди.

Хоча зовсім без скандалів із корупційними конотациями в ПiС упродовж останнього року не обійшлося. Ліберальна Gazeta Wyborcza Адама Міхника опублікувала розслідування зв'язків нинішнього міністра оборони Антонія Мацереви́ча з Робертом Лушню, агентом Служби безпеки в часи комунізму. Люстраційний суд довів, що той у 1980-х доносив на своїх колег із «Руху молоді Польщі» та «Незалежної асоціації студентів». На момент винесення вироку суду Роберт Лушня був послом Сейму від того самого політичного угруповання «Католицько-національний рух», що й Мацереви́ч. Останній виключив Лушню зі своєї парламентської фракції. Відтоді минули роки — і з'ясується, що чинний міністр оборони засідає в правлінні фундації «Глос», керівником якої є той самий Роберт Лушня. Журналістам Gazeta Wyborcza вдалося з'ясувати, що ще в 1990-х знайомі підозрювали цього політика й бізнесмена у зв'язках зі спецслужбами.

Антоній Мацереви́ч є одним з ідеологів формування своєрідного культу «смоленських мучеників». Так, у річницю Варшавського повстання 1944 року Мацереви́ч пропонував зачитувати список загиблих під Смоленськом польських політиків. За задумом міністра оборони, це мало б привіряти загиблу в Росії польську еліту до повстанців Армії Крайової, які боролися з нацистами, щоб відновити некомуніс-

ФОТО: REUTERS

На різний смак. Однак у партії є кілька платформ у межах консервативної політики, які апелюють до різних груп електорату

тичну Польщу. Саме тоді польські зрадники, перейшовши на бік радянських комуністів, вичікували моменту, щоб увійти до Варшави в обозі Червоної армії. Загибель польської патріотичної еліти в російських хащах, згідно з такою історичною візією, була також вигідна не лише Кремлю, а й власним перебіжчикам.

При цьому до групи найближчих соратників лідера ПiС входять інші люди. Це його вірні побратими від самого початку польської трансформації: Адам Ліпінський, шеф політичного кабінету прем'єр-міністра; Йоахім Брудзінський, віце-маршалок Сейму; Марек Кухчинський, маршалок Сейму; Маріуш Блашак, міністр внутрішніх справ. Їх називають групою «Порозуміння Центр». Це колишня партія Ярослава Качинського, що входила до парламенту в 1990-х. Окремо від них торує свій політичний шлях так званий професорський дуумвірат міністра культури та народної спадщини Пьотра Глінського й міністра науки та вищої школи Ярослава Говіна. Останній, до речі, колись входив до «Громадянської платформи».

Ще один центр тяжіння утворюється навколо координатора спецслужб Маріуша Камінського. Попри те що структурованого ліберального угруповання в правлячій еліті немає, там є такий впливовий урядовець неоліберального спрямування, як міністр розвитку, банкір за фахом Матеуш Моравецький. Саме цього 48-річного політика, а також 46-річного міністра юстиції і генерального прокурора (суміщає посади. — **Ред.**) Збігнева Зьобро називають можливими наступниками 67-річного Качинського на посаді лідера ПiС.

А поки що керманіч ПiС одноосібно й твердо тримає усі важелі впливу й управління у своїх руках. Так і має бути у «вождистській партії», якою є ПiС, на думку польського політолога та соціолога із Collegium Civitas Марека Трошинського.

Більшість поляків «гра в чотири руки на фортепіано» Качинського з Дудюю наразі, схоже, цілком влаштовує. За даними серпневого опитування Центру досліджень громадської думки, президента підтримують 64% польських громадян, Качинського — 47%. Причому динаміка рейтингів лідерів правлячої еліти є позитивною. Поки що вони мають стабільний карт-бланш для реалізації власної політики. ■

Розколота платформа

Ольга Ворожбит

Як польська опозиція переживе поразку, скандали навколо зловживання владою та нові запити розчарованих виборців

Коли у травні десятки тисяч поляків вийшли мітингувати на знак протесту проти рішень уряду «Права і справедливості», хтось пояснював це як ознаку сильної опозиції. Із вуст представників керівної партії, навпаки, чути було закиди щодо небажання «Громадянської платформи» прийняти результати виборів, що відбулися за півроку до цього дійства — у жовтні 2015-го.

Так чи так, напередодні цих виборів про майбутню поразку тепер опозиційної «Громадянської платформи» (ГП) говорили як про цілком очевидний і майже dokonаний факт. До втоми від тривалого правління однієї політсили (уряди ГП були при владі протягом останніх восьми років) додалися й інші фактори, як от «касетний» скандал, а наступниця Дональда Туска, котрий довго був лідером партії та прем'єром, а на той час вирішив перебраться до Брюсселя, Ева Копач, очевидно, не дотягувала до свого попередника харизмою і лідерськими здібностями. «Усі знали, що ГП програє, та водночас більшість коментаторів вважала, що їй вистачить сил сформувати коаліцію з Польською селянською партією і, можливо, лівими, аби залишити «Право і справедливість» поза урядом. Утім, серйозним ударом по «Платформі» став програвш Броніслава Коморовського на президентських виборах», — каже Войцех Шацький, керівник відділу політики аналітичного центру Polityka Insight.

Частина виборців ГП перейшла до ПіС, проте найбільше, за словами експерта, перекинулося до партії «Сучасна», яка потрапила до парламенту з четвертим після популярності «Кукіз'15» результатом. Уже після виборів ця політсила, ідеологом якої вважають Лешека Бальцеровича, набирала, за опитуваннями, навіть понад 20%. Утім, тепер потенціал молоді і ще не зовсім добре зорганізованої партії потроху згасає або ж потребує перезавантаження. Так, на думку аналітика, вона може стати хорошою опозиційною силою із 10–15% підтримки, яка входить до ширших коаліцій, хоч і не зміцніє так, щоб виявитися противагою ПіС. Після складних перших місяців після виборів, коли ГП й надалі втрачала підтримку, останні три дозволили їй знову відновити сили, і рейтинги партії почали потроху зростати. Голова партії Гжегож Схетина в інтерв'ю тижневику Do Rzeczy окреслив нове ідеологічне бачення політсили як «ліберально-консервативної», що багато аналітиків та оглядачів сприйняло за позитивний і потрібний крок, який допоміг би зробити ГП такою могутньою, щоб перемотати ПіС. Попри те що за ГП голосує більше тих, хто вважає себе «ліваками», а не правими, польське суспільство загалом у своїх електоральних симпатіях змістилося дещо праворуч (за опитуваннями CBOS, праві погляди переважають над лівими у співвідношенні 42% і 17%).

Ризикований недогляд. Скандал навколо реприватизації будівель у Варшаві та мера міста від ГП Ганни Гронкевич-Вальц може закінчитися для партії нищівним ударом

Про ймовірну спробу «одужання» ГП можна було б говорити ще кілька тижнів тому, якби її не перекреслив інцидент за участю заступника голови партії та мера Варшави Ганни Гронкевич-Вальц.

Скандал, який кілька тижнів тому розгорівся з новою силою, насправді має давнє походження й пов'язаний із реприватизацією нерухомості в столиці. Згідно із законодавством (так званим декретом Беруга, що й досі чинний) держава перебрала на себе 90% нерухомості довоєнної Варшави. Власники мають право звертатися до влади з проханням про довгострокову оренду нерухомості, котра колись їм належала, якщо це не суперечить теперішньому плануванню міського простору. А якщо суперечить, мають право просити компенсацію (така ситуація може виникнути, якщо відповідна будівля тепер виконує певні функції для міста, наприклад є школою). Як пише польське видання Polityka, найпопулярнішим способом повернути собі нерухомість було звернення про анулювання рішення комуністичної влади. Із відповідними документами зверталися до Міністерства інфраструктури, а відтак, уже маючи відповідне скасування, до мерії Варшави, аби та надала право довгострокової оренди. Якщо останнє було неможливим, то міська влада мала виплатити грошову компенсацію.

Від 1989 року Варшава повернула колишнім власникам у довгострокову оренду кілька тисяч будинків, так само до 2013-го було виплачено 500 млн злотих реституції.

Як пише видання, повернення нерухомості чи отримання натомість реституції стало прибутковим бізнесом для людей, не пов'язаних із попередніми власниками, а також адвокатів, що представляли їхні інтереси.

Першою гучні розслідування про такі порушення публікувала Gazeta Wyborcza. У квітні цього року з'явився матеріал, що мав би стати тривожним дзвінком для мера міста. Журналісти GW у матеріалі вказували на зв'язок між багаторічним керівником Варшавського бюро власності Якубом Рудницьким та адвокатом Робертом Новачиком, який для себе та своїх клієнтів повернув 50 адрес у Варшаві, зокрема будівлю вартістю 160 млн злотих біля Палацу культури. Після цієї справи Рудницький 2012 року пішов у відставку й зайнявся поверненням власності своєї родини. Як стверджують, воно теж мало незаконний характер.

Після аудиту Бюро управління нерухомістю Варшави Центральним антикорупційним бюро у квітні цього року почалися розмови про почате супроти кількох чиновників розслідування у справі про шахрайство під час проведення реституції в період головування в мерії Ганни Гронкевич-Вальц. Критики звинувачують останню в тому, що вона багато років не звертала уваги на неправочинні дії, якими супроводжувалася реприватизація. Така ситуація зараз дуже зручна для політиків із ПіС, котрі прагнуть усунути мера від ГП з посади. На думку Войцеха Шацького, якщо Ганна Гронкевич-Вальц урешті піде у відставку, то такий удар може означати смерть для ГП.

Реприватизаційний скандал не перший, який випав на долю ГП останніми роками. Доти серйозних ударів по репутації партійців завдав «касетний» скандал, який, утім, поки що вважають більш етичним, аніж корупційним. На плівках, які записували в кількох дорогих ресторанах Варшави протягом 2013–2014 років, можна почути членів тодішнього уряду та підприємців. Записи опублікував журнал Wprost уже тоді, коли вони мали «наслідки»: в одній із розмов міністр внутрішніх справ Бартломеї Сенкевич і президент Нацбанку Польщі Марек Белька обговорювали можливість фінансування Нацбанком держборгу у випадку серйозної фінансової кризи, яка могла б настати, за словами Сенкевича, у випадку перемоги ПіС. Белька погодився зробити це за умови звільнення міністра фінансів Яцека Ростовського та зміни закону про Нацбанк. Коли діалог опублікували, обидві умови уже було виконано. Загалом під вогонь скандалу потрапили сім представників уряду ГП й тодішній маршалок Сейму, а також Радослав Сікорський, який на час створення записів був міністром закордонних справ.

Попри відносну зрілість (порівняно з іншими постсоціалістичними членами ЄС) польського парламентаризму, йому й досі бракує нових облич та достойної зміни нинішнім елітам. Ідеологію ГП і ПіС усе ще формують політики, виховані ПНР. «Сучасній» вдалося зіграти на своїй новизні (попри тісний ідеологічний зв'язок із Лешекко Бальцеровичем), проте їй забракло сили створити сильну й довговічну структуру. «Сучасна» була швидше партією для втечі із ГП тих, хто відчував слабкість останньої. Щодо перспектив ГП, то деякі аналітики говорять про молоді обличчя політсили, як-от мер Познані

Яцек Яськовяк, колишній заступник міністра закордонних справ Рафал Тшасковський чи депутатка Агнешка Помаська. Утім, їхнє ідеологічне бачення відрізняється від того курсу, який зараз обрала ГП: воно більше схиляється вліво. І деякі аналітики сприймають їх разом із найвідомішим мером Польщі Робертом Бедронем як надію на створення майбутньої лівої чи ліволіберальної партії нового зразка, адже всі вони є представниками нового покоління політиків (Тшасковський, наприклад, перекладав і роздавав листівки для «Солідарності», будучи ще старшокласником, тобто фактично не стикався з ПНР безпосередньо). Утім, ці обличчя — обіцянка радше не найближчого політичного майбутнього.

А поки що чи то «новий» курс теперішнього голови партії Гжегожа Схетини, чи то його бажання усунути внутрішню опозицію спричинилися до скандалів усередині партії. Наприкінці липня з неї було виключено трьох поважних членів: екс-мера Вроцлава Станіслава Гусковського, колишнього голову структур ГП у Нижній Силезії Яцека Протасевича та в минулому депутата Європарламенту Маріуша Камінського. Схетина закликав забрати в них партківтки через начебто творення «негативного образу партії». Насправді найбільшим фактором тут було неприйняття його позицій представниками ГП в Нижній Силезії, де він підкилимно домовлявся про спільну з ПіС коаліцію в місцевому сеймику.

ПОПРИ ВІДНОСНУ ЗРІЛІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ, ЙОМУ БРАКУЄ НОВИХ ОБЛИЧ ТА ДОСТОЙНОЇ ЗМІНИ НИНІШНІМ ЕЛІТАМ. ІДЕОЛОГІЮ «ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ» І ПІС УСЕ ЩЕ ФОРМУЮТЬ ПОЛІТИКИ, ВИХОВАНІ ПНР

Утім, проти рішення виключити цих трьох депутатів голосували тільки Ева Копач та Богдан Борусевич (проти позбавлення членства Гусковського окрім них віддав свій голос іще й Тшасковський). Саме Копач і нині є важливою протиположністю для Схетини в партії. Вона фактично представляє групу Туска, і, як писав оглядач польського видання Wsiedzi Станіслав Янецький, обоє намагаються усіма можливими методами політично знищити Схетину. Медійник стверджує, що в Брюсселі підмовляють політиків, бізнесменів та представників ЗМІ, аби ті своїми діями тисли на Схетину, щоб він подав у відставку. Туск просить, аби його залучали до всіх справ партії, щоб таким чином злити теперішнього голову, підштовхуючи його до нових помилок. Тобто, на думку оглядача, Схетина має бачитися лише тимчасовим лідером.

Саме ці два табори і представляють сьогодні найбільші групи впливу в партії. У них ідеологічно різне бачення її розвитку: для Схетини воно ліберально-консервативне, для Туска та Копач — більш ліве, соціал-демократичне. Обидві сторони можуть мати рацію, адже занадто сильний поворот праворуч, не виключено, позбавить партію її сталого лівоцентристського електорату; водночас помірковані християнсько-демократичні ідеї заохочуватимуть тих, хто ще не визначився з вибором, і відповідатимуть запитам польського суспільства, які останнім часом стали дещо правішими. ■

Диво закінчилося?

Записала Анна Корбут

Куди рухатиметься економіка Польщі після років стійкого зростання

Яку економічну політику проводить уряд «Права і справедливості»? У чому запорука економічного зростання Польщі? Яку роль відіграють у її розвитку європейські фонди? Про це **Тиждень** спілкувався з польським економістом і публіцистом Віктором Войцеховським.

Основні аспекти економічної політики нового уряду. Уряд, сформований ПiС, офіційно піддає сумнівам багато економічних реформ, які були втілені в життя протягом останніх 25 років. Основним і водночас найдорожчим проектом нової команди є запровадження універсальних соціальних виплат сім'ям обсягом 500 злотих за місяць на дитину. А її найпомітніший недолік — величезні витрати бюджету (близько 1% ВВП за рік), бо право на такі трансферти не прив'язане до доходів родини. Крім того, ці виплати можуть суттєво зменшувати бажання працювати в багатодітних сім'ях і таким чином формувати стійку залежність від соціальної допомоги в людей із низькою професійною кваліфікацією.

Понад те, відповідно до популістської передвиборчої обіцянки уряд ПiС хоче повернути попередній низький пенсійний вік (тобто 60 років для жінок та 65 років для чоловіків). Але тільки в перші роки така зміна обійдеться державі в середньому приблизно в 0,5% ВВП на рік. З огляду на високі темпи старіння населення надалі ці суми можуть поступово зростати навіть до 1% ВВП. На мою думку, початок поетапного підвищення пенсійного віку до 67 років для обох статей, що вилилось у продовження професійної активності поляків, був однією з найважливіших економічних реформ, запроваджених попереднім урядом.

У 2016-му програму допомоги на дітей цілковито фінансуватимуть з одноразових надходжень (прибутку Національного банку Польщі та коштів, виручених від тендера на частоту LTE), але вже наступного року їх не буде. Попри запровадження нових секторальних податків (зокрема, для банків та магазинів із великою площею), а також збереження підвищеної ставки ПДВ, новий уряд не уникне в 2017-му зростання дефіциту бюджету. Відразу після виборів 2015-го правлячий кабінет ПiС послабив так зване регулювання видатків, яке мало тримати в межах бюджетні витрати, особливо в період хорошої кон'юнктури. Відтак, незважаючи на відносно високий темп зростання ВВП (3,0–3,5%), який поки що утримується і прогнозується на найближчі роки, у 2017-му дефіцит державних фінансів зросте приблизно до 3% ВВП. Варто згадати, що тільки торік Польщі вдалося досягти показників, необхідних для завершення процедури подолання надмірного дефіциту, обов'язкової для члена ЄС. Достатньо незначного вповільнення темпу зростання — і до неї знову доведеться повернутися. У нинішній ситуації, коли основним рушієм зростання економіки є

внутрішній попит, для досягнення бажаного ми маємо щонайменше сформувати збалансований бюджет, а може, навіть із незначним профіцитом. Той факт, що нова влада радикально ігнорує необхідність відновлення державних фінансів, може нам дорого коштувати.

Уряд дуже оптимістично вважає, що нові соціальні витрати буде фінансовано завдяки підвищенню ефективності фіскальної системи й додатково коштом нових зборів у різних секторах економіки. Звісно, у Польщі є велика проблема з ефективністю стягнення ПДВ й податку на прибуток підприємств. Але очікуваних додаткових надходжень поки що немає, і не факт, що їх можна буде отримати так швидко, як сподіваються міністри.

«Я НЕ ПЕРЕОЦІНЮВАВ БИ ЗНАЧЕННЯ ТРАНСФЕРТІВ ЄС ДЛЯ СТІЙКОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В ПОЛЬЩІ. КЛЮЧОВИМИ В ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННІ Є РЕФОРМИ, ЯКІ ЗАОХОЧУВАТИМУТЬ ПІДПРИЄМЦІВ ДО ІНВЕСТИЦІЙ»

Крім надто експансивної фіскальної політики, яка, на думку представників уряду, має пришвидшити темп зростання ВВП, нова команда тяжіє до посилення ролі держави в економіці. На практиці це виражається в повній зупинці приватизації, оскарженні раніше підписаних приватизаційних угод, а також у перебиранні з приватних рук конкретних компаній, зокрема в банківському секторі. Нині страховий гігант PZU, контрольований державним казначейством, веде переговори з італійською групою UniCredit про викуп контрольного пакета її дочки — банку Pekao SA, який за обсягом активів є другим у Польщі.

Економічні виклики для країни на коротко- й середньострокову перспективу. Поточна ситуація в реальній економіці непогана. Однак я вважаю, що Польща повинна серйозно підготуватися до стійкого уповільнення темпу економічного зростання в середньотерміновій перспективі. Базові резерви, що стимулювали зростання продуктивності й давали змогу динамічно розвивати економіку після 1989-го, сьогодні стрімко вичерпуються. Не варто розраховувати на те, що ми розвиватимемося на рівні 4,5% щороку. Якби динаміку зростання вдалось утримати на 3%, це вже було б великим успіхом. Але для цього нам потрібне істотне збільшення продуктивних інвестицій у приватному секторі, які є основним носієм технологічного прогресу.

На жаль, тенденція до посилення ролі держави в економіці, яка нині спостерігається, поступова політизація фінансового сектору, накладання нових

ФОТО: ЯЛЕК ХЕРЕК

Віктор Войцеховський — доктор економічних наук, молодший науковий співробітник кафедри Міжнародних компаративних студій у Варшавській школі економіки. У 2004–2008 роках — керівник відділу аналізу ринку праці в Національному банку Польщі, входив до Ради економічної освіти у НБП. У 2008–2011-му — керівник аналітичного відділу організації Лешка Бальцеровича «Фонд громадянського розвитку». Від 2011-го — головний економіст Plus Bank.

податків на банки та великі магазини, які здебільшого належать закордонним інвесторам, — усе це не сприяє інвестиціям. Як і всі постсоціалістичні країни, ми маємо обмежені ресурси державних заощаджень, тож повинні створювати добрі умови для інвесторів із-за кордону. Крім дій лише економічного характеру інвестиційний клімат у Польщі псує конфлікт навколо Конституційного суду. Параліч цієї установи посилює інвестиційну невпевненість, а тому гальмує зростання як внутрішніх, так і іноземних вкладень і змушує інвесторів очікувати вищої премії за ризик. Окрім того, Польща не зможе утримувати належний темп підйому економіки, якщо обмежуватиме пропозицію праці. Кількість людей працездатного віку в країні уже кілька років зменшується з демографічних причин. Замість того щоб знижувати пенсійний вік, як це пропонує ПiC, ми повинні швидко його підвищувати. Я вважаю, що темп цього процесу міг би бути навіть вищим, ніж передбачає реформа, впроваджена попереднім урядом (тобто 67 років для жінок тільки у 2040-му).

У короткій перспективі суттєвий ризик для темпу економічного зростання в Польщі становить кон'юнктура за кордоном. Незважаючи на низькі відсоткові ставки в Західній Європі, економічне зростання там розчаровує. Ми не знаємо, наскільки масштабним буде сповільнення в китайській економіці, куди забагато інвестували численні компанії, після чого вони мають проблеми з обслуговуванням боргів. За таких умов розраховувати, що темпи зростання польської економіки протягом найближчих років становитимуть близько 3,5%, як передбачає уряд, ризиковано.

Основні рушії польської економіки в коротко- та середньостроковій перспективі. Протягом останніх кварталів основним рушієм економічного зростання в Польщі був внутрішній

попит. Українська сприятлива ситуація на ринку праці стимулює підйом приватного споживання. Значно гірше з інвестиціями, які в першій половині поточного року впали на 3,6% порівняно з попереднім. Основна причина цього явища — відсутність нових інвестицій, фінансованих спільно державним коштом та з фондів ЄС. Однак падіння капітало-вкладень помітне й у приватному секторі: у першому півріччі 2016-го інвестиційні видатки найбільших нефінансових компаній зменшилися на 7,1% порівняно з попереднім роком.

Якщо зважати на прекрасне фінансове становище фірм, сприятливу поточну кон'юнктуру та значне використання виробничих потужностей, це досить неочікувано. Усе вказує на те, що гальмом інвестицій від бізнесу стало посилення невпевненості. Її причини логічно вбачати як у зовнішніх чинниках (зниження економічного зростання в Китаї чи Єврозоні тощо), так і у внутрішніх, зокрема у фіскальній експансії, яка без обмеження державних видатків загрожує перерости в бюджетну кризу. Ймовірно, саме тому компанії, прагнучи реалізувати поточні замовлення, воліють наймати нових працівників, яких у разі виникнення проблем звільнять, а не розпочинати нові інвестиції, рентабельність яких обтяжена значними ризиками. Це серйозна пересторога для надто оптимістичних прогнозів, зокрема урядових, щодо економічної активності в найближчому майбутньому. Економічне пошвавлення, яке не супроводжується інвестиційною активністю бізнесу, не має міцного фундаменту.

Фонди ЄС та їхній вплив на економіку. Завершення попередньої фінансової програми на 2007–2013 роки та затримка у використанні коштів із нової на 2014–2020-й, поза сумнівом, є основними причинами падіння інвестицій на початку цього року. Схожі тенденції, зрештою, спостерігаємо в інших країнах регіону.

Вплив фінансування з Євросоюзу на темпи зростання польської економіки оцінюють дуже порізно. Ці оцінки засвідчують, що кошти ЄС підвищили темп збільшення ВВП Польщі від 0,5 до 1,0 відсоткового пункту. Це, звісно, багато. Утім, я не переоцінював би значення трансфертів ЄС для стійкості економічного зростання в Польщі. Ключовими в його забезпеченні є реформи, що заохочуватимуть підприємців до інвестицій, у результаті яких зростатиме продуктивність приватного сектору. А також реформи, що збільшуватимуть пропозиції праці. Тому я вважаю, що погіршення інвестиційного клімату через невідповідальне підняття державних видатків, упровадження секторальних податків чи конфлікт навколо Конституційного суду надзвичайно шкідливі для темпів зростання економіки в середньостроковій перспективі. Зрештою, як і плани не збільшувати пенсійний вік.

Якщо Польща буде державою, де частка працездатного населення, котра постійно зменшується, муситиме утримувати дедалі більше пенсіонерів, ми не будемо привабливими для спрямування інвестицій. Фінансування з ЄС збільшує темп зростання економіки, але саме собою не забезпечує нам досягнення такого рівня доходів, як у високорозвинених країнах. ■

Ян Пекло:

«Нам треба зосереджуватися на майбутньому, а не на історії»

Новопризначений посол Польщі в Україні Ян Пекло готується нині до переїзду. У другій половині вересня розпочне свою роботу в Україні. Він не є кадровим дипломатом. З журналістики та громадського сектору на дипломатичну службу Ян Пекло перейшов, щоб працювати в країні, що, як він каже, йому така сама дорога, як друг чи сестра. **Тиждень** поспілкувався з послом про його пріоритети в роботі на новій посаді, про зовнішню політику Польщі та тему Волинської трагедії.

Які будуть ваші перші кроки в Києві в ролі посла Польщі і які будуть загалом ваші пріоритети на початку роботи в Україні?

— Певно, насамперед хотів би зустрітися з журналістами й познайомитися з ними, хоча багатьох уже знаю. Я не вперше їду до Києва. Далі хотів би відвідати всі п'ять польських консульств в Україні: у Вінниці, Луцьку, Львові, Одесі та Харкові. Зустрітися з представниками місцевої влади, щоб почути, що вони очікують від Польщі. Крім того, планую встановити контакти з українськими політиками та неурядовими організаціями. З останніми співпрацюю вже давно. Ще один пріоритет — розвиток напружовань Саміту НАТО у Варшаві. Йдеться про співпрацю між ВПК Польщі та України. Спільно зі США, Канадою та Литвою Польща бере участь у підготовці українських армійців. Ті, своєю чергою, можуть поділитися з нами досвідом, здобутим на східному фронті. Моїм пріоритетом також буде імплементація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, а саме як Польща може їй у цьому допомогти.

Найскладнішою темою польсько-українського діалогу цього року стала Волинська трагедія. У липні парламент Польщі ухвалив постанову, яка визнала масові вбивства польського мирного населення на Волині в 1943–1945 роках «геноцидом жителів Другої Речі Посполитої, вчиненим українськими націоналістами». Як в амбасадора Польщі в Україні чи є у вас план дій, який дав би змогу розвинути діалог щодо болісних тем історії? План дій, що міг би усунути поступово негатив та обурення, які викликала постанова в Україні?

— Останній візит польського президента Анджея Дуди до Києва на День Незалежності засвідчив, що, попри різночитання в історичних питаннях, можна реалізовувати спільні проекти. Та резолюція й історична політика — це не те, що має нам завдавати. Є спільна польсько-українська комісія істориків, яка й повинна опікуватися цією темою. Нам треба зосереджуватися на викликах майбут-

**Спілкувалася
Жанна
Безп'ятчук**

нього: на виконанні Угоди про асоціацію, на тому, щоб імовірність членства України в ЄС та вступу до НАТО в майбутньому сприймалася серйозно. Ми маємо працювати над спільними завданнями, які постають ще й через агресивну політику Росії, а не лише вести розмови про історію. Це теж важливо, але історія не може стати перешкодою для найважливіших питань у нашій співпраці.

Але наскільки питання Волині є сьогодні важливим для польського суспільства й водночас заполітизованим?

— Ще раз варто наголосити: візит польського президента засвідчив, що пріоритетом є співпраця з

ФОТО: АННА КАЧМАК

Ян Пекло народився 1952 року в Кракові. Польський журналіст, публіцист, громадський діяч та дипломат. Закінчив Ягеллонський університет, факультет польської філології. Друкувався в підпільних виданнях профспілки «Солідарність», висвітлював події румунської революції 1989 року та війни в колишній Югославії. З 2000-го — редактор журналу FORUM, присвяченого єврейсько-християнським відносинам. З 2005-го — виконавчий директор Фондації польсько-української співпраці ПАУСІ. У 2016-му польський парламент призначив Яна Пекла послом Польщі в Україні.

Україною, її політиками, президентом Порошенком. Ми зосереджуємося на польсько-українському партнерстві, на проєкті польського уряду «Міжмор'я». Ідеться про партнерський блок країн від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів, що охоплює Центральну Європу. Нам треба мислити цими категоріями.

Історична політика має значення для тієї частини польського суспільства, чії родичі постраждали від подій на Волині. Зрозуміло, що вони хотіли б, аби тема Волині була врегульована. Мені відомі випадки, коли волонтери з Польщі, які намагалися відшукати й перепоховати останки загиблих людей, не могли того зробити, бо українська сторона перешкождала їхньому християнському похованню. Я переконаний, що всі ті складні питання вдасться вирішити без надмірних емоцій, які зараз почали переважати по обидва боки. Нині у відповідь на польську резолюцію ми чуємо про проєкти аналогічної постанови у Верховній Раді.

Польща розглядає «Міжмор'я» як об'єднання держав на чолі з нею чи як союз рівноправних партнерів?

— Насамперед потрібно пояснити: не йдеться про те, що цей проєкт має очолити Польща, бо, мовляв, вона його запропонувала. Мова про партнерський проєкт рівноправних держав. Вони повинні мати однакові права і під час ухвалення рішень, і під час опрацювання пропозицій для розвитку проєкту. Країни Балтії, Україна, Польща почувуються в небезпеці через нинішню політику Росії. Ідея такого об'єднання з'явилася під час Першої світової війни та після неї. Її автором був маршал Юзеф Пілсудський. Він думав над створенням великої федерації держав, до якої, зокрема, входили б країни Балтії, Польща, Україна, Румунія, колишня Югославія. Якби вдалося створити коридор від Балтійського моря через Чорне до Адріатичного, то можна навіть припустити, що тоді не було б Другої світової війни. Ідея цього проєкту жодним чином не спрямована проти ЄС чи Німеччини. Її можна реалізовувати в співпраці з Берліном. Це потребує часу й терпіння. Вже відбулася перша зустріч «східного флангу» з ініціативи президентів Румунії та Польщі. Але проєкт не зможе функціонувати без України. Вона має бути його важливим елементом.

Якою є нинішня політика Польщі щодо санкцій проти Росії? Як діятиме польська влада, якщо в ЄС дедалі гучніше лунатимуть голоси на користь їх зняття?

— Польща розглядає РФ як загрозу, вважає, що анексія Криму та участь російських військ у підготовці сепаратистів та розв'язанні конфлікту підтримує європейську систему безпеки, порушує Гельсінський заключний акт 1975 року, Паризьку хартію для нової Європи 1990-го. Безпечний порядок Європи в тотальній руїні. Як й інші країни ЄС, Польща вважає, що цього не повинно бути. Вона є сусідкою як Росії з боку Калінінградської області, так і України. Крім того, сама відчула на собі російську загрозу. Тому дії Кремля її непокоять більше, ніж Францію, Нідерланди чи Італію. Досі ЄС говорив в один голос, що санкції проти Росії потрібно продовжити й що ця країна має заплатити за пору-

шення міжнародних договорів та дезінтеграцію європейської безпеки.

Утім, ми чуємо голос міністра закордонних справ Німеччини Франка-Вальтера Штайнмайера, який допускає можливість поетапного зняття санкцій у разі суттєвого прогресу у виконанні Росією мінських угод.

— Наступного року в Німеччині відбудуться парламентські вибори. Заяви пана міністра щодо можливості послаблення санкцій орієнтовані на певний внутрішній електоральний ефект. Я думаю, що в той момент, коли Росія стягує свої війська до кордонів з Україною і провадить дедалі агресивнішу політику, обмеження будуть збережені. Зустріч Франка-Вальтера Штайнмайера з російським міністром закордонних справ Сергеем Лавровим у Єкатеринбурзі була поразкою, таким собі «ударом під ніс» для першого. Там чітко прозвучало, що Росія не збирається виконувати мінські угоди, бо, мовляв, агресором є саме Україна у зв'язку з її нібито провокацією в Криму.

На вашу думку, мінський процес ще має сенс?

— Я думаю, що не лише в Польщі, а й у Німеччині віра в те, що мінські домовленості можна ще втілити в життя, суттєво підірвана. І щодалі більше доводиться замислюватися над потребою нового формату. Невідомо, яким він буде. Польща воліла б бачити в його складі США та ЄС. Саме ЄС як союз, а не Францію та Німеччину окремо, тобто щоб були задіяні й держави — сусіди України. Без Польщі чи Румунії говорити з Росією про її агресію складно.

НЕ ЛИШЕ В ПОЛЬЩІ, А Й У НІМЕЧЧИНІ ВІРА В ТЕ, ЩО МІНСЬКІ ДОМОВЛЕНОСТІ МОЖНА ЩЕ ВТІЛИТИ В ЖИТТЯ, СУТТЄВО ПІДІРВАНІ. І ЩОДАЛІ БІЛЬШЕ ДОВОДИТЬСЯ ЗАМИСЛЮВАТИСЯ НАД ПОТРЕБОЮ НОВОГО ФОРМАТУ

Наостанок питання не геополітичне, а вельми практичне. Нині на українсько-польському кордоні працює лише вісім КПП. Приміром, на польсько-німецькому до вступу Польщі до Євросоюзу діяло 48 пунктів. Довжелазні черги на кордоні — звичні реалії. Чи плануєте працювати над вирішенням цієї проблеми?

— Я добре розумію, про що йдеться. Особисто перетинав цей кордон, щоб на власному досвіді пересвідчитися, як митні й прикордонні служби по обидва боки кордону ставляться до громадян Польщі та України. Не завжди мені подобалася їхня поведінка. Треба докласти зусиль для організації навчання. Вирішити цю проблему допоможе запровадження безвізового режиму між ЄС та Україною. Ми очікуємо цього до кінця поточного року чи з 1 січня 2017-го. Окремо є проблема поїздок українців, які працюють у Польщі. Польські служби старатимуться, щоб вони могли вирішувати свої питання легше й швидше. Звісно, потрібно розвивати співпрацю між відповідними українськими та польськими службами. ■

Зрозуміти Польщу

Роберт Чижевський, Фондація свободи і демократії, Варшава

Як польські традиціоналісти бачать свою країну й відносини з Україною

Природа патріотизму. Поляки винятково цінують прагнення до свободи й героїзм у її захисті, а ще їм властива принципова неприязнь до Росії

Останні події, пов'язані з відзначенням роковин Волинської трагедії 1943 року, похитнули польсько-українські відносини. Голоси, які найчастіше лунають у ЗМІ України, свідчать про приголошення і нерозуміння того, що діється із західним сусідом, якого більшість її громадян уже давно й однозначно охарактеризувала як перевіреного, надійного товариша. Головна проблема в тому, що останніми роками у двосторонніх зв'язках між країнами домінувало одне з польських кіл, а в Україні вважали, ніби його погляди представляють усе польське суспільство.

ЩО ДІЄТЬСЯ З ПОЛЬЩЕЮ?

Головний політичний поділ у Польщі, якому вже понад 20 років, пов'язаний зі ставленням до того, що дає сучасність. Політичні відозви, у яких прагнуть розчинити країну в європейській наддержаві, зіткнулися з традиційним для Польщі прагненням зберігати незалежність від Брюсселя, а

фактично Берліна. На культурному рівні, з одного боку, маємо чудові експерименти Заходу з мультикультуралізмом і гендеризмом, а з другого — переконання, що вони руйнують структуру суспільства, тож у зв'язку із цим годиться зберегти прив'язаність до усталеного ще в XIX столітті канону таких людських цінностей, як традиційна родина, віра й патріотизм. Якщо радикалізувати полюси цієї суперечки, можна стверджувати, що, з одного боку, маємо багатоаспектний комплекс меншовартості супроти «сучасного» Заходу й бездумне бажання надолужити «запізнення», а з другого — сформоване на основі традиції чуття польської винятковості, а водночас і загрози, бо антипольська політика Німеччини тільки задля маскування вдяглася в європейські шати.

Кажучи про цей поділ, враховуймо ще й факт, що Польща вийшла з комуністичної системи. З посткомуністичного устрою виросло чимало приватних статків та імперій ЗМІ. Численні колишні достойники багато років підтримували євролібе-

ральну сторону польської суперечки, поза сумнівом, краще почувуючись у світі, де традиційне розуміння добра і зла, того, що становить честь, а що — підлість, поступилося лагідній оповіді постмодерного лібералізму, в якій немає кращих цінностей і позицій, а є тільки інші.

Незважаючи на зміну партійних гасел, євроліберальна сторона зберігала владу в Польщі майже безперервно, а її провідне становище в медіа та бізнесі, сперте на ідеологічну підтримку Заходу, забезпечувало їй безмежний вплив навіть у ті моменти, коли польські традиціоналісти ненадовго приходили до влади.

Але симпатії суспільства були не такі вже однозначні. Польща — винятково однорідна й релігійна держава, а в польській історії можна знайти відносно мало приводів для сорому й багато — для гордошів. Проте ліберальні ЗМІ вважали такі суспільні настрої і таку історичну свідомість країни над Віслою тимчасовими, приписуючи культурний традиціоналізм особам старшого віку, які мають гіршу освіту й походять із провінції. Людей, що дотримувалися його, з погордою називали «мохерами» — таку назву має типовий берет, який одягають старші незаможні жінки.

Поволі економічні відмінності між Польщею та «старою» Європою почали зникати, а проблема мусульманських гетто, ускладнена неконтрольованим напливом іммігрантів, похитнула віру в сенс мультикультурних експериментів. Нове покоління поляків, які вступають у життя, виросло без типового для їхніх батьків-матерів комплексу меншовартості перед Заходом. У країні почало раптом закінчуватися паливо під євроліберальним казаном.

«ДОБРА ЗМІНА»

Головним гаслом, під яким ішла на вибори команда Качинського, була «Добра зміна» — зміна багатоаспектна, котрій протиставлено світ «давніх устоїв». 2015 року кандидат, якого підтримувала партія «Право і справедливість» (ПіС), переміг на президентських виборах, а згодом ця партія здобула безсумнівну перемогу на парламентських перегонах, досягнувши успіху не тільки на традиціоналістських східних та південних землях, а й багато де на заході країни. Масштаб виграшу дав ПіС змогу самостійно сформувати уряд.

На думку колишніх політично-медійних еліт, надто вражає те, що після року перебування при владі підтримка ПіС не слабне, а зростає; критика нової влади у Варшаві, яка походить із Брюсселя — Берліна, вочевидь, несуттєва й, можливо, навіть дає протилежний результат. Саме із цієї позиції і слід тлумачити різні польські голоси, які лунають в Україні. Не маючи змоги зашкодити всередині країни тим, хто нині біля керма, ліберальні публіцисти максимально прагнуть зробити це в зарубіжжі. Теперішній керівник «Громадянської платформи», яка нещодавно мала владу, охарактеризував себе як «тотальну опозицію». Це сталося взнаки під час нещодавнього (надважливого і для України) саміту НАТО. Перед самим початком зустрічі опозиціонери оголосили вотум недовіри міністрові народної оборони, таким чином свідомо ослабивши його позиції. Усе-таки пам'ятаймо, що з погляду тих «тотальних» опонентів влади, а надто їхніх інтелектуальних та медійних

проводирів, приклеювання ПіС ярлика «націоналістів» та «ксенофобів» дуже бажане, тож задля такого політичного інтересу варто пожертвувати й польсько-українськими відносинами. Ті польські інтелектуали й експерти, що видають себе в Україні за нейтральних спостерігачів, є елементом «тотальної» війни, яка точиться в Польщі, й використовують свій голос для залагодження внутрішньопольських, а не двосторонніх справ.

«КРЕСИ» І ДВІ ПОЛЬСЬКІ ТРАДИЦІЇ

Польські традиціоналісти — патріоти й ніколи не будуть нейтральними щодо України, а обов'язково або її затятими ворогами, або найближчими друзями. Це пов'язано з польською історією, культурою і традицією. Поляки бачать себе спадкоємцями Першої Речі Посполитої, і з такого погляду землі України (а також Литви й Білорусі) залишатимуться для нас «кресами». Явна більшість людей, які відігравали провідну роль у польській історії, жила на схід від нинішніх польських кордонів. Значна частина місць, із якими неможливо розстатися в душі, сьогодні на території наших східних сусідів. Але головне тут інше: із цих фактів не випливають (принаймні не повинні впливати) польський «імперіалізм» і територіальний ревізіонізм.

Поляки винятково цінують прагнення до свободи й героїзм у її захисті, а ще їм властива принципова неприязнь до Росії. Власне, саме тому події на Майдані здобули таку загальну підтримку в патріотичних колах.

ГОЛОВНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПОДІЛ У ПОЛЬЩІ, ЯКОМУ ВЖЕ ПОНАД 20 РОКІВ, ПОВ'ЯЗАНИЙ ЗІ СТАВЛЕННЯМ ДО ТОГО, ЩО ДАЄ СУЧАСНІСТЬ

Голоси тих, хто пам'ятає «польські південно-східні воєводства» й не може пробачити Волинської трагедії, вочевидь, лунали й лунають, але сучасна симпатія українців до Польщі змушувала думати, принаймні досі, що такі погляди маргінальні.

У патріотичних колах досі доволі поширене «ягеллонське марення» про рівноправний стратегічний союз Польщі та України, про Міжмор'я, котре протистояло б загрози московського імперіалізму. Така польська думка має довгу традицію і в певні періоди домінувала. Поляки, які дотримуються її, шукають на «кресах» партнерів для співпраці, а не простір для експансії, їм потрібні українці, литовці та білоруси, а не українські, білоруські чи литовські землі. Досить характерно, що перед саркофагом Юзефа Пілсудського, котрий обстоював таку думку, бачимо поруч польського орла й литовсько-білоруський герб «погоня».

А ТИМ ЧАСОМ В УКРАЇНІ...

До великого розпаду польських патріотичних кіл, які прагнуть зближення зі східними сусідами, Україна останніми роками вибирає для уславлення зі своєї історії ті елементи, які найсильніше розділяють, а не об'єднують два народи. Адже

саме таким під польським кутом зору є дискурс Української повстанської армії, який піддали, зрештою, досить суперечливому омолодженню.

Для попередніх керманічів у Польщі цей факт був тільки прикриттям, але периферійним відлунням, натомість для польського електорату партії «Право і справедливість», який живе національною традицією, він набуває куди важливішого значення. Фотографування політиків або керівників музичних гуртів із символами організації, яка вдавалася до радикальних антипольських злочинних дій, пробуджує спротив (не знаю, наскільки обгрунтований, але зрозумілий).

НОВЕ ПОКОЛІННЯ ПОЛЯКІВ ВИРОСЛО БЕЗ ТИПОВОГО ДЛЯ ЇХНІХ БАТЬКІВ-МАТЕРІВ КОМПЛЕКСУ МЕНШОВАРТОСТІ ПЕРЕД ЗАХОДОМ. У КРАЇНІ ПОЧАЛО ЗАКІНЧУВАТИСЯ ПАЛИВО ПІД ЄВРОЛІБЕРАЛЬНИМ КАЗАНОМ

Польська ідентичність поділяється на любов до національної держави етнічних поляків і до поліетнічної Речі Посполитої. І з українського погляду, мабуть, не байдуже, яка саме ідентичність візьме гору в Польщі. Перша з них — великий ворог для України, друга — найліпший приятель. Українська політика, здається, повинна брати це до уваги.

ПРАВДА ПРО ПІС

Надто важливою, коли дивитися з української позиції, є обізнаність із тим, що насправді думають керівники партії, яка сформувала уряд. Варшавський ліберальний салон уже давно назвав ПІС націоналістами, і саме такі оцінки повторюють тепер в Україні. Партія «Право і справедливість» виникла як чергова полісила, котра об'єднувала тих, кого в Польщі називають правими. Отже, різні керівники мають різні погляди, які відображають досить широкий спектр політичних переконань. Це нагадує поєднання води з вогнем, і в лавах ПІС тепер є симпатії і до ягеллонської думки, і до національної. Проте варто зазначити: президент Лех Качинський, що трагічно загинув біля Смоленська, був безперечним другом України. Ця постаць тепер мало не святий покровитель партії. У такій ситуації найкраще звернутися до джерела. Під час урочистого вшанування волинських жертв 1943 року Ярослав Качинський виголосив коротку промову, яку варто подати в повному вигляді:

«Шановне панство! 11 липня 1943 року почалася запланована частиною керівництва УПА геноцидна операція проти польських жителів Волині. То була неймовірно жорстока операція, власне, злочин, що не має прецедентів, якщо йдеться про рівень жорстокості. Дійшло до справді страшних речей. Сенат Речі Посполитої ухвалив із цього приводу постанову, на найближчому засіданні це питання порушить і Сейм. Ми ніяк і ніколи не можемо забути про це. Ніколи не може бути, щоб такий злочин забули, применшували його значення й характеризували як щось менше за те, що виражає слово «геноцид». То був геноцид, і я хочу наголосити на цьому.

Але я хочу згадати і про тих українців, які боронили поляків. Пам'ятаймо про них і

вшануймо їх. Знаю, що зовсім недавно президент України поклав тут вінок, і маю надію, що це добра привістка. Маю і надію, що українські герої, які воюють сьогодні, пов'язуватимуть себе із традицією справедливих, тих, хто боронив поляків і хто в найтяжчі часи зміг зберегти людську гідність і співчуття — все те, що робить нас людьми. Дуже дякую».

Якою мірою українці погодяться зі словами голови ПІС — окрема розмова, але вони повинні поставити собі риторичне запитання: «Скільки голосів утратить партія з огляду на ті фрагменти тексту, які тут підкреслено?». Або: «Задля чого керівник політсили зробив такі акценти, ризикуючи загубити бодай 1% підтримки?». З українського погляду не байдуже, яку позицію займе ПІС у широкому контексті міжнародних справ. Партія Ярослава Качинського та прихильні до неї публіцисти критикували попередню польську владу за надмірну підпорядкованість Берлінові, що разом із Парижем зробив ставку, на думку ПІС, на тісну співпрацю з Москвою і тому не був достатньою гарантією від її агресивної політики. Погляди на зовнішню політику штовхають ПІС у бік України, однак у внутрішній політиці партія Ярослава Качинського повинна зважати на роздратування частини електорату «бандерівською», а отже, «антипольською» історичною політикою Києва.

ЩО КАЖУТЬ НА ЦЕ УКРАЇНЦІ?

Україна, вочевидь, може чекати повернення до влади польських лібералів, але що станеться, коли зміни в Польщі будуть тривалими? Окрім того, якщо ліберальна частина політиків має рацію, то взагалі треба припинити розмови про польсько-українські відносини, адже протягом одного-двох поколінь усі ми станемо європейцями, що походжатимуть торговельними центрами, і різнитиме нас тільки мова спрямованої на нас реклами. Але це бачення своєрідного кінця історії. Польсько-український діалог буде не потрібний, бо не можуть його вести ті, хто вже перестав бути поляком, з тими, хто за хвилину зречеться українства.

А якщо все-таки буде інакше й народи залишаться головним предметом політики, поляки й українці повинні до себе критично придивитися.

«КРЕСИ» Й ЗАКЕРЗОННЯ

Пам'ятаймо, що в минулому наші предки жили спільно на кількасоткілометровій смузі землі, яка лежить сьогодні обабіч кордону, і зрозуміло, що й поляки, й українці знайдуть достатню кількість аргументів для тієї чи тієї інтерпретації. Поляки частіше використовують історичні політичні карти, українці — етнічні. Формування теперішньої лінії поділу коштувало багато крові й терпіння. Чи добрий цей кордон? Ні. Але кращого не буде. Михайло Грушевський народився на території сучасної Польщі, і треба виразно заявити, що українці мають право на любов до місць свого народження та на їхні власні назви, але так само й поляки — на любов до рідних місць Юліуша Словацького чи Збігнева Герберта й відповідно свої топоніми. Скільки є польського у Львова, стільки українського — у Перемишля й Холма. ■

Архітектори Міжмор'я

Катерина Новікова, Віктор Трибус

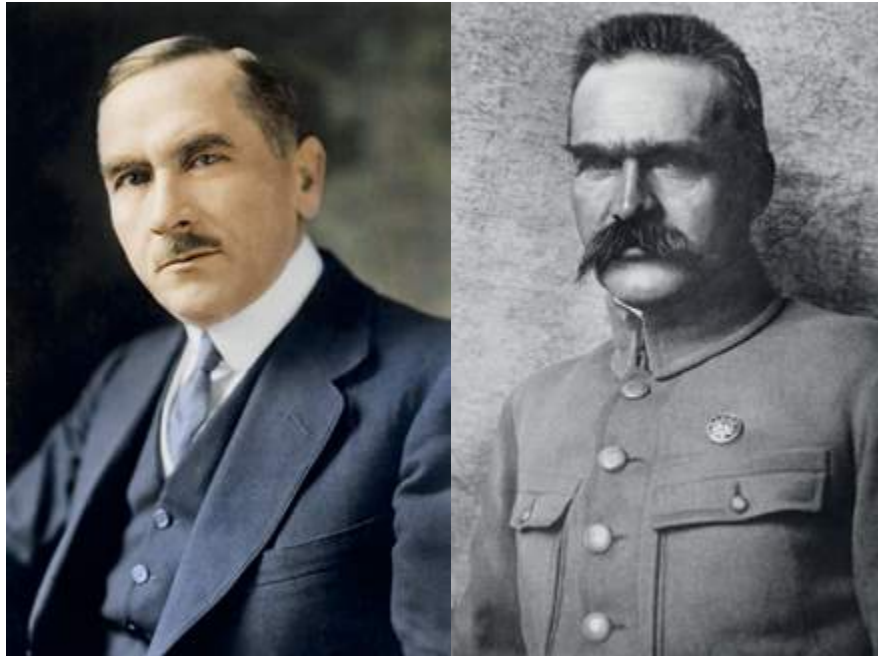
Як протягом останніх 100 років визначалися геополітичні інтереси Польщі

Прихід до влади партії «Право і справедливість» (ПіС) породив у Польщі один цікавий парадокс. Багато людей — і журналісти, і політики, і громадські діячі — висловлюють незгоду з політикою нової влади, нещадно критикують її, проводять масові акції, зокрема під егідою громадського Комітету оборони демократії (КОД). Проте мало хто зауважив, що політика Дуди полягає в продовженні лінії, започаткованої ще Юзефом Пілсудським. При цьому Пілсудського шанують, йому ставлять пам'ятники як героєві польського народу та засновникові нової Польщі, про нього пишуть книжки й зазвичай його думки вважають слушними.

Пілсудський обстоював ідею федерації держав Східної Європи як протизвагу Росії та Німеччині. Саме тому він уклав угоду із Симоном Петлюрою, а в часи боротьби з більшовиками польське військо співпрацювало з латвійським у битві за Динебург. Проте Ризький трактат у березні 1921 року поклав край цим ідеям. Замість концепції Міжмор'я, потужної федерації від Балтійського моря до Чорного з політичним центром у Варшаві, Пілсудський змушений був укласти мир із більшовиками. Як наслідок — поляки припинили визнавати Українську Народну Республіку, натомість визнали Українську Радянську Республіку. Польща була змушена піти на цей крок, аби покласти край війнам і територіальним конфліктам, що точилися від 1914 року. Зрештою, умови Ризького трактату викликали великі суперечки в Польщі. Українці та поляки втрачених Польщею земель відчували, що вони зраджені своїми керівниками. Як українці, так і дуже багато поляків із берегів Бугу, Дніпра та Березини сприйняли трактат як зраду. І досі в Польщі точаться гострі дискусії, чи не можна було вирвати в більшовиків бодай Кам'янець-Подільський, Проскурів (сьогоднішній Хмельницький) та Мінськ. Тим паче що 1937 року НКВД здійснив масові убивства поляків на цих теренах у межах великої чистки. Тож багато досі тримається думки, що Ризький трактат став труною давньої Речі Посполитої.

Пілсудський прагнув відтворити Велике князівство Литовське як федерацію трьох кантонів: литовського, польського та білоруського. Сам він вважав себе «литвином польської культури». Однак литовці не погодилися із цим баченням, і наприкінці війни з більшовиками восени 1920 року загонали генерала Желіговського зайняли Вільнюс та область, утворюючи так звану Республіку Центральної Литви, жителями якої були здебільшого поляки. Сьогодні ця операція для пропутінських груп у Польщі є знярядом пропаганди, її порівнюють із зайняттям Криму.

Рішення Петлюри про підписання угоди з Пілсудським щодо федерації також викликало великі

Два вектори. За визначенням Єжи Гедройця, «польською політикою керують дві труни: Дмовського і Пілсудського»

суперечки. Петлюра вважав, що найбільшою загрозою є вторгнення радянської Росії і що треба віддати Галичину полякам, які тоді контролювали її після війни 1918–1919 років. Це, своєю чергою, обурило галичан, що звинуватили його в зраді. Цей союз тривав до укладення миру з більшовиками, себто до Ризького трактату. Попри те, у Польщі Петлюру бачать як «козака, з яким можна було домовитись», і протиставляють керівникам ОУН.

У Пілсудського був політичний супротивник — Роман Дмовський, творець концепції польського націоналізму. Він був певен, що часи змінились і не слід мріяти про багатонаціональну федерацію чи конфедерацію, натомість кожна країна мусить виборвати свою незалежність та успішність. Власне, саме ця концепція перемогла в кінцевому підсумку через той-таки Ризький трактат і дальшу зміну кордонів після Другої світової війни.

Ці дві концепції — Пілсудського й Дмовського — є головними для Польщі дотепер. І серед політикуму, і серед простих громадян чимало прихильників і того, і того напрямів розвитку країни. Як слушно зауважив колись Єжи Гедройць: «Польською політикою керують дві труни: Пілсудського та Дмовського».

Власне, суперечка між Пілсудським і Дмовським зводилася до відповіді на ключове запитання: хто

ФОТО: УНАН

Шляхи примирення. Відкриття цвинтаря Орлят у Львові

є найбільшою загрозою для Польщі? Пілсудський вважав, що це російський імперіалізм, а Радянський Союз бачив черговим втіленням великого князівства Московського. Тому прагнув якомога слабшої Росії й після Першої світової війни волів радше червоних, ніж білих. А вже червоних тоді сприймали як деструкційний чинник для Росії. Натомість Дмовський вважав, що Німеччина є більшою загрозою, ніж Росія, оскільки вона була сучасною, динамічною, культурною та економічною силою. Натомість Росію бачив нижчою цивілізацією й тому менш грізною. Дехто переконаний, що Дмовський був проросійським, але багато висловів цього політика свідчать про те, що в бік царату його штовхали радше прагматичні розрахунки, а не якась симпатія. Тоді як більшовиків він вважав чистим злом. Зрештою, це було взаємно: більшовики, увійшовши до Польщі, ревно переслідували членів його партії.

ДВА ОБРАЗИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Міжвоєнний період лишив у поляків та українців різні образи історичної пам'яті. Перші переважно асоціюють цей час з ідилічною візією Кресів, країною мішаних шлюбів та сусідів, що відвідують одне одного на свята. Цей образ ідеалізували в часи ПНР, коли доступ до Львова, Гродна чи Тернополя був ускладнений. Тож Східні Креси жили в розповідях переселенців і дедалі більше ставали «казковим сном», аніж реалією. Натомість другі асоціюють цей період радше з твердою поліцейською палицею, різними формами дискримінації, політичних репресій і нищенням церков. Це було пов'язано також із фрустрацією. Після Першої світової війни чехам, словакам, литовцям і латишам вдалося повернути собі свої країни, а українці після величезних втрат унаслідок війни та в 1917–1921 роках залишалися поділеними між різними державами.

Безперечно, обидва ці образи правдиві. Протягом усього міжвоєнного періоду обговорювали концепції, що робити з кількомільйонною українською меншиною. Існувало дві концепції асиміляції: так звана державна та національна. Перша полягала в тому, що українці в Другій Речі Посполитій Польській матимуть певну автономію,

будуть лояльними громадянами, зберігаючи водночас свою тотожність. Найповнішою спробою втілення цієї концепції були дії друга Пеглюри та міністра в уряді УНР воєводи Волинського воєводства Генрика Юзефовського. Друга так звана асиміляційна концепція полягала в поступовій полонізації українців. Були запроваджені обмеження на відкриття шкіл з українською мовою викладання. Українці також часто стикалися з проблемою дістати посаду в адміністративному апараті.

Остаточню польський уряд після смерті Пілсудського ухвалив концепцію полонізації, вважаючи, що країна має бути більш однорідною. Зрештою, тоді в Європі переважали націоналістичні погляди. Знаковою подією такої політики Польщі стала акція 1938 року з усунення так званих непотрібних православних церков на сучасній Люблінщині. Православне населення, втім, запекло захищало свої храми від руйнування. Протестували не тільки митрополит Андрей Шептицький, а й поляки, зокрема соціалісти та консерватисти, як, наприклад, Станіслав Цат-Мацкевич.

Знову-таки два образи історичної пам'яті стосуються й передвоєнної діяльності ОУН. Для поляків це сепаратисти та терористи, яким закидали вбивство прибічників компромісу, зокрема Тадеуша Голувка та Сидора Твердохліба. Натомість українці вважають це визвольною боротьбою проти тиску та дискримінації. Поляки переконані, що дії УВО—ОУН, по суті, сприяли советам і німцям у послабленні Польщі. Українці наголошують жорстокість польської поліції та війська під час так званої пацифікації східної Малопольщі, проведеної у відповідь на акції ОУН. У Польщі також часто висловлюють думку, що ця акція поліції не розбила ОУН, а лише ослабила її та налаштувала проти поляків українське населення. Були й такі ситуації: у 1923 році молодий український націоналіст здійснив невдалий замах на Юзефа Пілсудського. Однак політик клопотав про винесення йому якомога меншого вироку, адже сам у своїй кар'єрі організував замах на царських офіцерів.

ПЕРІОД ВІЙНИ

Це стосується й образу УПА. У Польщі УПА викликає образ Східних Кресів у вогні. Однак, коли одні цілковито її засуджують, інші вважають, що боротьба УПА із советами та німцями була доброю. В Україні УПА—символ антирадянського опору українського народу. Тож ця тема надалі є предметом суперечок істориків, політиків та націоналістів. Часто порушують питання дивізії *SS Galizien*, яку поляки також асоціюють з українцями. Тим часом часто забувають, що подібні дивізії мали й інші народи, а саме французи, латиші, бельгійці та ін. Фашисти створювали такі підрозділи з місцевого населення, антикомуністів чи полонених переважно проти Червоної армії. Під час Варшавського повстання німці кинули проти повстанців власне такі колабораційні загоны. Цікаво, що варшав'яни туркменські чи азербайджанські називали калмиками, а слов'янські—українцями. Насправді більшість слов'янських солдатів із цих загонів були росіянами з бригади *SS RONA*. Ця тема час від часу повертається до дискусії в Польщі, зокрема у зв'язку зі справою Петра Дяченка, якому Верховна Рада надала титул героя. Його загін змагався у варшавському

повстанні та під кінець був скерований проти поляків. Павел Кукіз досить гостро висловлювався на цю тему в ЗМІ та обурювався на українців.

Річниця Волинської трагедії в 2013 році викликала дебати в Сеймі. Ярослав Качинський висловився за визнання цих подій геноцидом, натомість політики тодішньої правлячої партії виступали за м'якше формулювання: «з ознаками геноциду». Тим часом на тлі загального зацікавлення історією серед молоді цій річниці присвячували багато уваги, писали та говорили про неї, з'явилися популярні пісні в стилі реп. Нині триває робота над фільмом Войцеха Смажовського «Волинь» про події 1943 року. Сценарій постанов на основі зібрання оповідань Станіслава Сроковського «Ненависть» і має провокувати до дискусії. Однак поляки неоднозначно це сприймають. Одні вважають, що зараз не час на такі теми, аби не давати поживи путінській пропаганді. Натомість інші впевнені, що варто висловлювати свою думку й висвітлення цих трагічних подій не означає автоматично гру на руку Путіну, що й для Польщі становить загрозу.

Однак не слід забувати ті сторінки спільної історії, що нас єднають. Відтак 24 серпня, перед початком Другої світової війни, Українське національно-демократичне об'єднання (UNDO) видало декларацію лояльності Польській державі, а 2 вересня Василь Мудрий із цієї партії та віце-маршал Сейму проголосив подібну декларацію від імені української меншини. Мало відомий також у Польщі факт, що серед 1 млн 200 тис. мобілізованих у вересні 1939 року до польського війська було 110 тис. українців. У травні 1946-го польські партизани, так звані прокляті солдати та УПА здійснили спільну атаку на прикордонне містечко Грубешів. Це був контрверсійний союз. Багато польських партизанів походило з Волині, а на околицях Грубешева перед тим тривала жорстока польсько-українська війна. Утім, українці та поляки почали співпрацювати в боротьбі проти советів. Цікаво, що в цій битві проти об'єднаних загонів партизанів змагався тоді поручник Войцех Ярузельський, пізніше генерал і комуністичний диктатор ПНР.

КРОКИ ПРИМИРЕННЯ

У післявоєнний період останнім акордом польсько-українського конфлікту був поділ націй. У ПНР офіційно представляли доброго українця як того, що бив гітлерівців у Червоній армії або в прикордонних військах допомагав змагатися із загонами УПА. Характерно, що пропаганда зосереджувалася на діяльності УПА на теренах сучасної Польщі, адже тему зміни кордону в 1945 році не слід було наголошувати.

Якщо йдеться про погляди опозиціонерів, у колі яких постала «Солідарність», то найбільший вплив мала еміграційна паризька «Культура» Гедройця. Головною ідеєю було погодитися з українським Львовом і литовським Вільнюсом. Звичайно, вже після війни поляки розраховували на третю світову та перегляд ялтінських кордонів. Був навіть такий приспів миського фольклору: «Труман, Труман, одна атомна бомба — і ми знову повернемось до Львова».

1946 року вийшла стаття римо-католицького священика Юзефа Маєвського «Жовто-блакитний прапор під львівською ратушею», у якій уперше

було висловлено ідею погодження зі втратою Львова взамін на добросусідські відносини з українцями. Потім цю концепцію підхопив близький співпрацівник Гедройця Юліуш Мєрошевський: так звана УЛБ (Україна — Литва — Білорусь). «Культура» стала платформою для низки проукраїнських ініціатив, зокрема 1959-го було видано антологію українсько-го літературознавця Юрія Лавриненка «Розстріляне відродження».

Концепція УЛБ мала вплив на опозицію. «Солідарність» захоплювалося багато дисидентів: Василь Стус писав про них «рицарі свободи». Утім, ніхто не думав про розпад соцблоку, популярною була лише ідея «фінляндизації», себто отримати позиції, подібні до Фінляндії, яка після 1945 року не стала частиною блоку, але мусила слухати Кремль. Проте були й нелегальна партія «Конфедерація незалежної Польщі» та конспіраційна організація «Солідарність, що бореться», яка посилалася на Армію Крайову. Вони просто стверджували необхідність розпаду СРСР.

Після 1989 року концепція УЛБ була головним принципом східної політики й із потребою підтримки України були згодні як політики з кола «Солідарності», так і посткомуністи, зокрема Квасневський. Якщо йдеться про контрверсійні питання, визнавали, що треба дати час пострадянським країнам, аби зміцнилися та утвердили свою незалежність.

МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ЛИШИВ У ПОЛЯКІВ ТА УКРАЇНЦІВ РІЗНІ ОБРАЗИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ. ПЕРШІ ПЕРЕВАЖНО АСОЦІЮЮТЬ ЦЕЙ ЧАС З ІДИЛІЧНОЮ ВІЗІЄЮ КРЕСІВ. НАТОМІСТЬ ДРУГІ — РАДШЕ З РІЗНИМИ ФОРМАМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ

У 2003-му президенти Леонід Кучма та Александр Квасневський відкрили пам'ятник убитим полякам у Павлівці, а в 2005-му Квасневський і Віктор Ющенко — відреставрований цвинтар Орлят у Львові. У 2006-му Ющенко та Лех Качинський відкрили пам'ятник вбитим українцям у Павлокомі, а у 2009-му — вбитим поляків у Гуті Пеняцькій. Про поєднання також наголошував папа Іван Павло II під час паломництва в Україну 2001 року. А в жовтні 2015-го Інститут національної пам'яті Польщі видав книжку «Польща — нарис історії» українською мовою під редакцією Владзімежа Менджецького та Єжи Брацісевича в перекладі Івана Сварника. Проте ідея такого видання народилася ще в листопаді 2009 року, коли колишній директор ІНП Польщі Януш Куртика, який загинув під Смоленськом 2010-го, зустрівся з українськими істориками в Києві. Зрештою, відбулися й конфлікти, коли Ющенко надав титул героя Степану Бандері, а Леха Качинського осуджували за нехтування пам'яттю жертв УПА.

Натомість уряд «Громадянської платформи» змінила течію східної політики, коли міністр закордонних справ в уряді Дональда Туска проголосив концепцію «Польщі в головній течії політики країн ЄС», себто взаємодії в межах спільної євросоюзної програми Східного партнерства, а не проведення окремих, самостійних ініціатив.

СХІД ЧИ ЗАХІД?

У часи Євромайдану для одних найважливішим був європейський вектор цих подій, а для інших — часто євроскептичних — бажання України вирватися зі сфери впливу Росії. Проте найбільші контрверсії та суперечки в колі польських правих викликала присутність там червоно-чорних прапорів. Однак кореспонденти з кола правих — Давид Вільдштайн, Войцех Муха та Павел Боболович — пояснювали, що партії «Свобода» й «Правий сектор» становлять меншість, а посилення на УПА має радше антиросійський та антикомуністичний характер, аніж антипольський. У цьому контексті згадували співпрацю Петлюри та Пилсудського. Писали навіть, що справжнім обличчям Майдану є не Степан Бандера, а Тарас Шевченко. Панували переконання, що в разі входження України до Митного союзу російські танки стоятимуть не під Ростовом-на-Дону, а під Львовом. Тому в Польщі був дуже популярним концерт із Майдану, який транслював тамтешній канал *TV Republika* 19 січня, перерваний подіями на Грушевського. У *Gazeta Wyborcza* та ЗМІ, що симпатизували правлячій коаліції, описували Майдан як проєвропейський та демократичний, порівнювали ці події з боротьбою «Солідарності» та польськими повстаннями. Навіть почали лунаєти голоси, що *Gazeta Wyborcza* чи канал *TVN* більше прихильні до «Правого сектору», ніж до польських націоналістів, зокрема Національного руху.

Натомість скептичні до Майдану публіцисти писали про загрозу бандеризації України, що часто було пов'язане зі спрощеним образом нашої країни крізь призму Галичини та стереотипів. Крім того, порушували тему польсько-литовських відносин.

Ці публіцисти писали, що Польща допомагала Литві, а зараз там поляки дискримінуються та хоч би у випадку України не сталося те саме. І тому є так званий гедроцизм, себто переконання, що погляди Гедройця не пасують до наших часів. Слід бути націоналістами та дбати про власні інтереси, як це робить Віктор Орбан в Угорщині, а не наражатися на російські санкції чи бути засобом західноєвропейської політики, тоді як самі надалі налагоджують співпрацю з Росією.

Час Євромайдану був періодом найзапеклішої полеміки та суперечок щодо України. Окупація Криму й війна на Донбасі дещо змінили сприйняття поляків. Навіть часто скептичні щодо Майдану почали казати про необхідність підтримки війська, парамілітарних організацій і створення територіальної оборони. Є думка, що Польща має бути «вартовим песом» Західної Європи. З'явилося тоді також багато мемів. Наприклад, на одному був зображений косокій, добре озброєний спецназівець із підписом «Усе це я купив у магазині для рибалки». То була ілюстрація слів Путіна, що він не знає, хто там у Криму, а все оснащення продається в мисливському магазині. І тоді згадали слова колишнього президента Леха Качинського, який у Тбілісі 2008 року застерігав проти російської агресії: сьогодні Грузія, а завтра Україна, Польща та країни Балтії. Однак у середовищі нинішньої влади вважають, і про це пишуть такі публіцисти, як редактор *Gazeta Polska* Томаш Сакевич, Антоні Рибчинський та Пшемислав Журавський, що з неоімперською Росією складно

налагодити конструктивний діалог. Крім того, існують контрверсії щодо катастрофи на смоленському летовищі 10 квітня 2010 року. Тож сьогодні нагальною є вимога, щоб Росія спочатку повернула залишки президентського літака. А тому навіть скептичні до П'єС визнають значення Міжмор'я, солідарної співпраці країн Східної Європи в захисті безпеки та власних інтересів. Таким чином, повертаються до ідей Пилсудського. Поляки впевнені, що власне регіональна співпраця є важливою для країн Східної Європи, адже крім потужних союзників добре мати й добрих сусідів. Тим часом проблеми є. Зокрема, Польща може погоджуватися з Угорщиною й Чехією щодо ЄС, але щодо Путіна та російських санкцій існують різні погляди, а також труднощі з польською меншиною в Литві.

Сьогодні в Польщі зацікавлення Україною послабилося. Після парламентських виборів та хвилі протестів опозиції проти правлячої влади там радше бояться ісламізації Європи через хвилю біженців із Близького Сходу влітку минулого року. Польське суспільство неприхильно ставиться до путінської Росії. Однак є маргінальні, але активні групи, наприклад середовище довкола інтернет-ресурсу *Xportal.pl*, яке прямо підтримує кремлівську діяльність, а також маргінальна партія «Зміна» й організація «Фаланга». Подеколи можна почути як від частини правих, так і від колишнього учасника коаліції «Громадянської платформи» — Польської селянської партії й про потребу зійти зі стежки конфронтації із Москвою. Аргументи різні, зокрема необхідність триматися подалі від геополітичних ігор чи економічні наслідки болісних санкцій, особливо для польських фермерів. Дехто вважає, що Росія може стати противагою домінації Німеччини, котра переважає як з економічного, так і з цивілізаційного погляду. Тож бачимо, що ідеї Дмовського надалі живі.

Однак поляки зазвичай бачать українців жертвами російської агресії, а солдатів АТО вважають героями. Парамілітарна організація «Стрілецький союз», що посиляється на ідеї Пилсудського, включилася восени 2014 року до організації конвою, ініційовано патріотичним товариством «Покоління». Велику проукраїнську діяльність веде також правозахисний фонд «Відкритий діалог».

Нинішній польський уряд воліє провадити активну політику налагодження добросусідської співпраці, запрошувати українців та приймати репатріантів із країн колишнього СРСР, а не культурно відмінних арабів та біженців мусульман. Сьогодні поляки скептично ставляться до запровадження реформ в Україні. Особливо після обрання Лешка Бальцеровича радником президента Петра Порошенка. Адже в самій Польщі одні вважають його реформи успішними, такими, що врятували від гіперінфляції, натомість інші — могильником польської промисловості, внаслідок чого поляки є дешевою робочою силою в Німеччині. Є побоювання, що, коли економічна ситуація в Україні не покращиться, Польща матиме проблему з ще більшою хвилею еміграції та спалахне польсько-український конфлікт. Попри побоювання конкуренції на ринку праці, українців сприймають як солідних фахівців і працьовитих людей. Тож сьогодні українець асоціюється радше з іммігрантом чи студентом, аніж із партизаном-бандерівцем. ■

Тіні минулого

Ігор Лосєв

Як історична пам'ять стає інструментом польської політики

Так склалося в Польщі, що історія завжди посідала особливе місце в житті суспільства. Протягом століть саме в ній поляки знаходили втіху, надію на краще й дорогавкази в майбутнє. Не дивно, що й свідомість багатьох політиків і мільйонів простих людей у цій країні була сформована (насамперед щодо «Кресув всходніх») Генриком Сенкевичем із його історичними романами. Звідси й прагнення постійно актуалізувати «історичну Річ Посполиту», жити минулими перемогами («од можа до можа») й минулими образами та кривдами, ідеалізуючи себе любих і демонізуючи сусідів. Цю свідомість польської нації можна назвати «політичним історизмом» із його схильністю сприймати давні події як щось абсолютно живе, злободенне, без чіткого розрізнення, без межі між учора й сьогодні. Тому й дуже мало розрізняють історичне та політичне, для поляків

це єдиний комплекс. Поляки ніби намагаються переграти програні битви минулого, змінити історію, яку змінити не можна. Проте є велике бажання, зокрема, втілити в життя Польщу Генрика Сенкевича, і не біда, що це геть нереально. Але як приємно, героїчно й страшенно подобається електорату... Україна — це одна з найбільших перешкод на шляху реалізації історичних візій значної частини польського соціуму, того, який розраховує на ідеальний перебіг подій: Україна розпадеться, Польща забере уламки, російські танки зупиняться на схід від Збруча й настане національний польський рай. Можна скільки завгодно (і цілком справедливо!) говорити про безвідповідальні загравання з плебсом польських політиків, що матеріалізувалися в рішеннях Сейму та Сенату РП щодо Волині-1943, однак тут є речі, які перебувають не на поверхні, а в глибині цих рішень.

»

У Польщі культ не просто історії, а історії ідеалізованої та стерилізованої, очищеної від того, що може дратувати національне сумління. Там дуже люблять Польщу Нового часу називати «розіп'ятим Христом Європи». Ну багато народів полюбляють творити національні міфи, згадаймо, як у державі усташів, Незалежній державі Хорватській, «поглавника» Анте Павелича залобки на всіх рівнях повторювали: «Мати Божа — королева Хорватії». Зрештою, нічого в цьому поганого немає, якщо міф не вступає в надто вже великий конфлікт із реальністю. Польське суспільство не любить згадувати, що було не тільки чотири розподіли Польщі, а й що сама вона щонайменше тричі ділила Україну на польську та російську частини. Там практично не згадують, як після 1933 року Варшава активно заgravала з Берліном, а Пілсудський із Гітлером (зокрема, Пілсудський домовлявся про перехід під польський контроль окупованих радянською Росією земель УНР), як Польща підтримувала пошматування Чехословаччини в Мюнхені й собі відхопила шматок території сусіда, що дало Вінстону Черчиллю підстави у своїх мемуарах (за які він був нагороджений Нобелівською премією) порівняти її поведінку з поведінкою гієни. Польський політикум (за підтримки суспільства) охоче використовує історію як політичний важіль у відносинах із сусідами. Проте було б несправедливо вважати це чимось специфічно польським. Таке трапляється не лише в Польщі: у Греції за прем'єра Ципраса раптом виявилось, що в актуальній грецькій безгосподарності, корупції та соціальному патерналізмі винні німецькі окупанти 1941–1944 років. Ципрас зажадав компенсацій від ФРН за події понад 70-річної давності.

ПОЛЬСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ІСТОРИЗМ АВТОМАТИЧНО ВІДКИДАЄ ВСІ НЕЗРУЧНІ ТА НЕПРИЄМНІ ДЛЯ НЬОГО ПИТАННЯ, ВИЗНАННЯ ЯКИХ МИМОВОЛІ НАДАЛО Б ПОЛЬСЬКІЙ СТОРОНІ НЕ НАЙКРАЩОГО ВИГЛЯДУ

«Волинський синдром» польського політикуму теж із цієї «опери». Хоча німецька доволі жорстока окупація Греції (й агресія проти неї в 1941 році) є фактом беззаперечним на відміну від Волині-1943, інтерпретації якої польськими політиками вельми далекі від реальності й мають на собі тавро певного лукавства та політичного гендлярства. Істина польських обвинувачів України не цікавить, їхнє завдання — будь-якою ціною покласти всю відповідальність за трагедію тільки на українців і мати з того певний пропагандистський та політичний зиск, задовольнити деякі етнічні комплекси щодо українців, які досі тяжіють над польським суспільством, поставити Україну в позицію сторони, що має вічно каятися перед «безвинною» Польщею. Нікуди правди діти, це доволі зручна диспозиція для Варшави. Чимало країн після 1945 року мали свої бонуси з демократичної ФРН із її постійним відчуттям провини за нацистське минуле. Однак там справді все очевидно, на відміну від польсько-українських відносин.

Польські політики своїм ставленням до історії підтверджують рацію Іосіфа Сталіна, який сказав: «Історія — це політика, обернена в минуле». Історич-

не минуле поляки активно використовують у сучасній політиці як аргумент у дискусіях з опонентами, як засіб мобілізації свого електорату, як чинник тиску на сусідні держави тощо. Водночас є системне (не будемо казати «фальсифікація») лакування історії, над усе Другої Речі Посполитої, передусім щодо ставлення до національних меншин: українців, білорусів, євреїв, литовців та ін.

Якщо послухати польських політиків, то з нацменшинами все було добре, за винятком деяких дрібних непорозумінь. Вони не згадують про «пацифікації», які насправді були масовим терором проти українського населення з усіма можливими звірствами, вбивствами, тілесними покараннями, згальтуваннями, тортурами тощо. У 1931-му жертвами «пацифікації» стали: 441 село, 2340 скалічених селян, 27 убитих або померлих від ран. І це була офіційна політика держави! Того ж таки року спеціальна комісія Ліги Націй засудила польський уряд за проведення пацифікації. Проте в червні 1935-го польська влада провела ще одну пацифікацію на Волині.

А це тотальна колонізація і ліквідація української освіти.

Політика Польщі щодо українських територій була класично колонізаторською, спрямованою на тотальну деукраїнізацію. Деякі польські історики крізь зуби змушені це визнавати. Під час німецької окупації польська Армія Крайова почала рішучі дії з ліквідації на Волині та Галичині будь-яких осередків українського політичного руху. Так, це була колоніальна війна Польщі за утримання своїх колоній.

Як писав польський публіцист Станіслав Вронський: «Якби не було в тому числі програми і дій АК, спрямованих до повного приєднання тих земель до Польщі, сама пам'ять про національний і поміщицький гніт з міжвоєнного періоду не була в стані викликати тих масових винищень польської людності». Масовий терор проти українців з боку польських формувань викликав цілком очікувану реакцію. Так завжди було в історії українсько-польських відносин. Цікаво, що Польща створила на українських землях окрему верству класичних польських колонізаторів — так званих осадників, здебільшого ветеранів польської армії, яких наділяли землею на українських територіях і покладали на них певні місії щодо іншоетнічного населення... Лише на Галичині їх було 300 тис. Тепер у Польщі цих колонізаторів воліють називати «кресов'яками».

Польські політики намагаються виділити волинські події в щось окреме й ізольоване. Насправді ще в 1942 році польське підпілля почало спочатку вибіркові, а потім і масові зачистки на Закерзонні, жертвами яких стали тисячі українців, передовсім інтелігенція. Того ж року в районах на захід від Бугу та Сяну польські загони вбили понад 2 тис. українців. На відміну від Польщі, де комуністи за часів ПНР підтримували збір антиукраїнської інформації, в УРСР будь-які спроби зібрати дані щодо українських жертв негайно припинялися органами КГБ. А жертв було дуже багато: у 1943–1944 роках лише на Холмщині поляки знищили близько 5 тис. українців і спалили десятки сіл. Як пише український дослідник Іван Діак: «Військова акція Армії Крайової за вказівкою польського емігрантського уряду ставила за мету до приходу радянських військ захопити західноукраїнські землі. Вона мала збройними

виступами підкорити український народ, після цього встановити польську владу. Але українці не хотіли більше бути колонією чужої держави й повстали зі зброєю в руках проти загарбників. Гасла польського уряду «Українці за Збруч!» не здійснилися».

А Микола Сивіцький у книжці «Історія польсько-українських конфліктів» пише: «Таким чином, сусідські стосунки стали трагедією обох народів, бо хоча агресором була влада Першої і Другої Речі Посполитої, але розплучувався за агресію людськими жертвами польський народ. Після шести століть безперервної боротьби, якщо не фізичної, то політичної, запанував нарешті спокій, коли поляків з України вигнали; але фатальна пам'ять про мертвих залишила в Польщі почуття антиукраїнської ненависті. І навіть більшої, ніж до німців, хоча українці ніколи польських земель не окупували, а боротьба між обома народами відбувалася тільки на українських землях і ніколи на етнічно польських».

Ні польський політиком, ні польські історики, ні соціум не бажають визнавати колонізаторський характер польської політики щодо України протягом століть. Хоча охоче визнають такий характер німецької політики щодо Польщі. Проте був не лише німецький марш на схід «Дранг нах Остен», а й польський на українські землі. Поляки кажуть на Силезію, Бреслау, Данциг, Штеттин, Свинемюнде, Кольберг тощо «землі відзискані», водночас відмовляючись (якщо не публічно, то мовчки) визнати той факт, що Галичина, Волинь є для українців такими самими «відзисканими», себто поверненими, законними українськими землями. Польський політичний історизм автоматично відкидає всі незручні та неприємні для нього питання, визнання яких мимоволі надало б польській стороні не найкращого вигляду. Йдеться про специфічну національно-політичну цензуру й самоцензуру історичної пам'яті польського народу. Звісно, це створює великі й абсолютно необов'язкові проблеми у відносинах із сусідніми націями. Бо якщо минуле поляків ідеальне й бездоганне, то що тоді можна сказати про їхніх сусідів на цих, як їх називав історик Тімоті Снайдер, «кривавих землях»? Польський політичний історизм блокує природні механізми національної самокритики й не

сприяє формуванню об'єктивних уявлень про себе та довколишній світ. Французький історик Даніель Бовуа писав про польсько-українські відносини: «Поляки дуже рідко були здатні змінити свої старі звички. Польські звички я був змушений визнати як просто колонізаторські».

А польський автор Марек Томашевський відреагував на дослідження Бовуа так: «Думаю, що ця праця справді може примусити нас, поляків, застанувитись над тим, ким ми були... Але я думаю, що це не примусить поляків здригнутися від того, що вони творили в Україні — «на Кресках», як вони до сьогоднішнього дня полюбують висловлюватися».

Польський політичний історизм значною мірою ґрунтується на настроях та емоціях так званих кресов'яків, колишніх мешканців українських земель, що часто-густо об'єктивно чи суб'єктивно виконували там колоніальні місії. Насправді вони не відрізнялися принципово від французьких колонізаторів у Північній Африці, португальських в Анголі й Мозамбіку, британських у Родезії. Різниця полягала тільки в тому, що українці були для поляків «білими неграми», яких треба за будь-яку ціну підкорити й упокорити. Але щось я не чув, щоб уряд Франції, її парламент висували претензії урядові Алжиру щодо трагічної долі тамтешніх французьких «кресов'яків» у ході національно-визвольної війни алжирських арабів і берберів проти колоніального гніту.

Можливо, приїзд президента Польщі Анджея Дуди до Києва означає, що у Варшаві трохи отямилася і зрозуміли, що своєю «геноцидною» постановою перетнули «червону лінію»? Але тут дуже багато залежатиме від української верхівки, що надто часто демонструвала відсутність чіткої та послідовної національної позиції. У цьому контексті варто згадати один епізод початку 90-х років ХХ століття. Тоді депутат парламенту РФ Євгеній Пудовкін відвідав спікера Руслана Хасбулатова й запропонував оголосити російський статус Севастополя. Хасбулатов перелякано зойкнув: «Та це ж війна з Україною!». Пудовкін його заспокоїв: «А може, навпаки? Буде позиція, буде й компроміс?». Компроміс знайшли. Звісно, за рахунок України. Бо Росія мала позицію. А Україна її не мала... ■

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

ПО ТОЙ БІК

з 12 ВЕРЕСНЯ

ЩОПОНЕДІЛКА

21.30

Соломія
Буй

ВОВКИ ВИХОДЯТЬ ІЗ ТІНІ

Катерина Новікова

Новітній культ антикомуністичних партизанів, «Проклятих вояків», добре прижився в польському суспільстві. На їхню честь названі різні об'єкти, випускають одяг, чашки з портретами. Вони стають супергероями численних пісень у стилі рок, реп і регі. Віднедавна виходять і кінострічки, як-от художній фільм Єжи Залевського «Історія Роя», знятий під патронатом Анджея Дуди, Леха Качинського та міністра національної оборони Антонія Мадеревича.

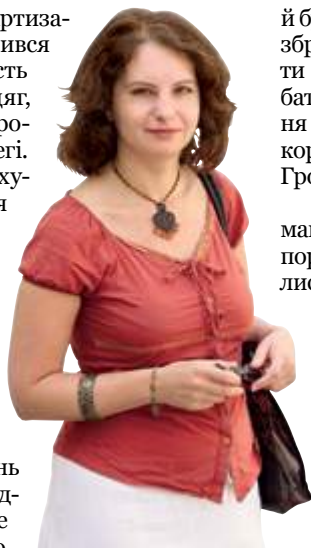
Найбільш упізнаваним символом «Проклятих» є сірий вовк. Цей образ народився завдяки віршу Збігнева Герберта, видатного поета часів ПНР, який порівняв партизанів, переслідуваних Управлінням безпеки, зі зграєю вовків.

Від 2011 року в Польщі відзначають день пам'яті «Проклятих вояків» — 1 березня. Однак до цього культу героїв прихильне не все суспільство країни. Палкі дискусії викликало поховання віднайдених тіл бійців Підпільної армії. Наприклад, 28 серпня цього року на Гарнізонному цвинтарі у Гданську відбувся урочистий державний похорон командира Фелікса Сельмановича (Загоньчика) та санітарки Данути Седзиковни (Інки). На богослужіння до костелу прийшла також група КОД (Комітет оборони демократії) з його головою Матеушем Кійовським, що було потрактовано як провокація, адже ця організація критично ставиться до культу «Проклятих». Поліція попросила цих людей вийти. Відтак сталася сутичка, і світлини пораненої руки кодівця облетіли соцмережі.

Утім, не можна звинувачувати владу в беззастережній глорифікації «Проклятих». Президент Анджей Дуда відмовився від участі в марші їх пам'яті на Підляшші 26 лютого 2016 року, патроном якого став капітан Ромуальд Райс (Бурий), командир 3-ї Віленської бригади Народного військового об'єднання. Його загін діяв на Підляшші й уславився вдалимими акціями проти комуністів, але так само за наказом Бурого партизани здійснили низку розправ над білорусами.

То хто ж такі «Прокляті вояки»? Це партизанський рух, який тривав від 1944 до 1963 року. Спочатку польські партизани налагодили тактичну співпрацю з Червоною армією, що наступала. Однак невдовзі вищих офіцерів АК почали запрошувати на «розмову» до НКВД, арештовувати й вивозити на схід. Натомість солдати й командири середньої ланки мали вибір: вступити до Народного польського війська або потрапити до табору чи до шахт на Донбасі. НКВД подеколи просто вчиняв масові езекуції над партизанами. У лавах антикомуністичного підпілля боролася 120–200 тис. осіб, а політичні репресії 1944–1956 років охопили близько 1,5 млн поляків.

19 січня 1945 року АК розформували, відтак утворили «Делегацію збройних сил у країні», яка згодом трансформувалася в організацію «Свобода і незалежність». Ці структури мали «розвантажити» ліси

й були настроєні радше на цивільний спротив, ніж на збройний. Однак щоразу жорстокіші репресії супроти бійців АК, Народних збройних сил, Селянських батальйонів тощо стали причиною їхнього повернення до лісів. Партизани АК, які опинилися за новим кордоном, воювали з НКВД, особливо в околицях Гродна, Новогрудка та Вільнюса.

На початку лісові загони були численні, і часто командири Народного польського війська за відсутності поруч співробітників Управління безпеки домовлялися з партизанами на кшталт «ви не стріляєте по нас, а ми — по вас». На східних теренах Польщі траплялися навіть співпраця загонів УПА й литовських «Лісових братів» та польських партизанів.

Однак систематичні облави дедалі більше змушували «Проклятих» до контратаки. Більшало агентів УБ серед них та провокацій, зокрема утворювалися загони, що займалися відвертим бандитизмом, аби скомпрометувати партизанів в очах людей. Утім, негативні сторони підпіль-

ВІД 2011 РОКУ В ПОЛЬЩІ ВІДЗНАЧАЮТЬ ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ «ПРОКЛЯТИХ ВОЯКІВ» — 1 БЕРЕЗНЯ. ОДНАК ДО ЦЬОГО КУЛЬТУ ГЕРОЇВ ПРИХИЛЬНЕ НЕ ВСЕ ПОЛЬСКЕ СУСПІЛЬСТВО

ної боротьби не дають нині змоги однозначно стверджувати, що було провокацією підробних загонів, а що — діянням самих «Проклятих». Адже потреба вижити часто спонукала їх до грабунків та вбивств.

По-різному оцінюють втрати представників національних меншин. Наприклад, євреї або білорус загинули саме через свою національність чи через наявність партійного квитка? Натомість участь деяких загонів «Проклятих» у пацифікації українських сіл викликає гострі дискусії поляків не лише з українцями, а й між собою.

Після 1956-го політика комуністів змінилася: бійців АК реабілітували, посортувавши їх на «добрих» та «злочинних». «Проклятих», своєю чергою, почали ділити на командирів та звичайних партизанів, жертв маніпуляції. Символом зміни образу солдата АК з дегенерата й бандита на жертву історії став відомий фільм Анджея Вайди «Попіл і діамант» (1958).

На початку XXI століття завдяки діяльності Інституту національної пам'яті й створенню Музею Варшавського повстання зацікавлення «Проклятими» почало повертатися. Воно залишається контрверсійною темою. Немає загальної згоди і щодо назви тих подій. Одні вважають їх громадянською війною, другі — боротьбою з радянським окупантом та його колаборантами. Подейкують також, що ПіС використовує тему «Проклятих», аби прикривати проблеми держави, так само як ГП використовувала поняття «європейскості». Хай там як, а вовки вийшли з тіні історії. ■

«Український тиждень». Відповідально про країну та світ. Незалежний аналітичний україномовний тижневик суспільно-політичного спрямування, що висвітлює ключові події та проблеми країни. Чітка ідентифікація, позиція, авторська інтонація та стиль. Незалежність від політичних чи бізнес-груп. Об'єктивність і незаангажованість у висвітленні проблем українського суспільства. Когерентне джерело для експертів, політиків, інтелектуалів та культурних діячів у Європі з питань України. Просування принципів свободи слова та незалежності преси. Серед авторів відомі в Україні та світі журналісти, економісти, громадські діячі, мистецтвознавці. Офіційний партнер **The Economist**

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами.

Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТОЮ:

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 55 грн
- на 3 міс. – 156 грн
- на 6 міс. – 300 грн
- на 12 міс. – 600 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
		26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
	Назва установи банку	300023	
		ПАТ «Укрсоцбанк» МФО банку	
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал		
	Період:		
Касир			сума, грн
	Платник (підпис)		

Стратегічний запас дипломатії

Майкл Бініон

Як Європа готується до можливого президентства Дональда Трампа

Європейці дали дуже чітко зрозуміти, що Дональд Трамп їм не подобається і вони йому не довіряють. Опитування свідчать: у середньому 85% респондентів не вірять, що кандидат від Республіканської партії, якщо все ж виграє президентські вибори, робитиме те, що слід. У Швеції ця цифра сягає 92%.

Європейський політичний мейнстрим засуджує Трампа за расизм, критикує його позицію щодо мусульман і називає небезпечним та ненадійним демагогом. Аналітики вважають найрадикальнішим кандидатом з усіх, що балотувалися на президентських виборах у США, і застерігають про загрози миру в усьому світі, глобальній економічній стабільності й історичним зв'язкам між Європою та Сполученими Штатами в разі його перемоги в листопаді. Впливовий німецький часопис *Der Spiegel* назвав Трампа найнебезпечнішою людиною у світі.

Багато хто сподівається, що Трамп не переможе на виборах. Але списувати таку імовірність ще зарано. Останні опитування щодо виборів у Європі надто часто виявлялися вкрай далекими від реальності. Вони не передбачили, що Девід Кемерон виграє парламентську кампанію в Британії 2015-го. Вони прогнозували нищівну поразку прибічників виходу Британії з ЄС на останньому референдумі щодо Brexit. Вони постійно ігнорують популярність правих націоналістичних політиків по всій Європі. Чому тоді результати опитувань громадської думки в Америці мають бути іншими?

Крім того, європейці переживають хвилю невдоволення політичним істеблішментом, яка накрила їхній континент, і переконані, що це саме явище спостерігається зараз і в США. Трамп вважають продуктом протестних настроїв в Америці, де величезні прошарки населення почуваються покинутими, бояться загрози глобалізації і того, що Сполучені Штати втрачають свої позиції у світі. Стосовно багатьох контроверсійних питань — раси, заможності, податків, імміграції, ролі держави й права рядових громадян на зброю і свободу слова — його ідеї, схоже, збігаються з тим, як багато європейців бачать масові настрої в Америці.

Зрештою, у Європі теж піднімаються політики-демагоги з іміджем і тактикою, як у Трампа, хіба що не такі агресивні. Французький «Національний фронт» на чолі з Марін Ле Пен може дуже успішно виступити на президентських виборах 2016-го. Права антиєвропейська й антиімміграційна партія «Альтернатива для Німеччини», яка два роки тому набрала менш як

План «Б». Європа прагне зміцнити зв'язки з американськими дипломатами і силовиками, сподіваючись, що ті стримуватимуть Трампа

5% голосів, зараз регулярно збирає величезні натовпи й має підтримку 21% виборців. Нещодавно президентом Австрії мало не став крайній правий кандидат. Процвітають і крайні ліві: вони захопили контроль над Лейбористською партією в Британії і проводять потужні кампанії проти режиму суворої економії в Греції та Іспанії.

Саме тому європейські лідери дуже обережні у своїх коментарях на адресу Трампа. Вони знають, що наступного року їм, можливо, доведеться мати з ним справу як із президентом. І не хочуть ставити майбутнє під загрозу. Тож зараз тихенько готують план «Б» на випадок, якщо його все ж таки оберуть.

Небезпеку Європа відчуває за трьома головними напрямками: НАТО й виклики з боку Володимира Путіна, світова економіка та

реакція Вашингтона на глобальні кризи на кшталт близькосхідної, боротьба з ісламським тероризмом.

Перша велика проблема — як зберегти колективну безпеку Заходу, якщо Трамп виконає свою обіцянку й перестане дотримувати основної статті договору про НАТО, яка зобов'язує Америку та решту членів Альянсу допомагати будь-якій державі-учасниці в разі нападу на неї. Ті європейці, які витрачають на оборону менш як 2% свого бюджету і яким Трамп закидає сподівання на захист з боку США, тиенько шукають способи наростити оборонні витрати, особливо у Східній Європі, котра боїться амбіцій Путіна щодо України та колишніх радянських республік. ЄС знову розглядає ідеї про створення європейської армії, яка менше залежала б від США в живій силі та логістиці. Британія чітко дала зрозуміти, що навіть у разі виходу з ЄС відіграватиме повноцінну роль у колективній обороні Заходу.

Для України наслідки перемоги Трампа особливо тривожні. Через те що Трамп часто висловлює захоплення Владіміром Путіним; через заяву, що за президентства Трампа відновляться дружні відносини з Москвою незалежно від того, чи буде мир в Україні. На погляді Трампа впливав також колишній всесильний керівник його виборчої кампанії Пол Манафорт, вимушений піти у відставку після того, як стало відомо про його зв'язки з Віктором Януковичем. Українські політики не приховують свого занепокоєння. «Президентство Трампа може змінити проукраїнський курс в американській зовнішній політиці», — заявив депутат Сергій Лещенко. Його зауваження зумовлені натяками Трампа про можливість визнання претензій Росії на Крим.

У глобальній економіці банкіри, економісти та інвестори сподіваються на зміцнення міжнародної співпраці й готові кинути всі сили на лобювання, щоб не дати президентові Трампу підняти тарифні бар'єри та розірвати торговельні угоди з рештою світу. Вони планують працювати з провідними мультинаціональними корпораціями США, щоб запобігти зупинці світових торговельних потоків. Крім того, звертаються до інших великих індустріальних держав у пошуках альтернативи пануванню долара. А деякі країни вже готові запропонувати нові угоди Канаді й Мексиці, якщо Трамп виведе США з Північно-американської зони вільної торгівлі.

У боротьбі з глобальними кризами Європа прагне зміцнити зв'язки з американськими дипломатами, військовими та службами розвідки, сподіваючись, що ті стримуватимуть Трампа від надто емоційної реакції на чергову кризу. Найбільше Європу налякали два його гасла: «Америка передусім» та «передбачувано передбачуваний». Найбільше бояться того, що він може робити якісь односторонні масштабні кроки, якщо побачить загрозу інтересам США, а це, не виключено, зіграє на руку Росії, Китаю та ворогам Заходу. Якщо є така ймовірність, Європа хотіла б, аби її дипломати докладали більше зусиль до співпраці з Росією на Близькому

Сході й переконання інших великих потуг поводитися стримано, якщо раптом Трамп почне вирішувати проблеми бомбами.

Важливим вважається і збереження відкритих каналів комунікації з республіканцями. Трамп (якщо виграє вибори в листопаді) буде лідером розколотих країни й партії і неминуче шукатиме допомоги й кадрів серед багатьох республіканців із партійного мейнстріму, які його засуджували. Європа сподівається, що недосвідченість Трампа змусить розширювати політичну базу, з якою працюватиме. На відміну від Теда Круза, він більше опортуніст, ніж ідеолог, і тому після обрання може досить радикально змінювати свою думку з цілої низки питань. Це полегшило б Європі співпрацю з ним через уже налагоджені зв'язки з високопоставленими республіканцями в Конгресі та президентській Адміністрації.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЛІДЕРИ НЕ ЛОБЮВАТИМУТЬ ЯКОГОСЬ ІЗ КАНДИДАТІВ СЕРЕД АМЕРИКАНСЬКОГО ЕЛЕКТОРАТУ ПЕРЕД ВИБОРАМИ. ТАКІ РЕЧІ НЕМИНУЧЕ ПРИЗВОДЯТЬ ДО НЕГАТИВНОГО ЗВОРОТНОГО ЕФЕКТУ

Єдине, що європейські лідери не робитимуть, то це не лобюватимуть якогось із кандидатів серед американського електорату перед виборами. Такі речі неминуче призводять до негативного зворотного ефекту. Будь-яка неприкрита кампанія ззовні викликає в американців несприйняття — незабаром, до речі, Владімір Путін цілком може побачити, що заангажована підтримка ним Трампа виявиться контрпродуктивною. Навіть застереження Барака Обами британцям не голосувати за Brexit зараховують до чинників, які зміцнили табір противників ЄС. А європейські праві політики вже намагаються налагодити особисті контакти з Трампом — про це свідчить поява Найджела Фараджа у виборчій кампанії Трампа. Ті політики не представляють основної маси європейських виборців, але можуть зробити корисну справу: не допустити виникнення враження в американських виборців, ніби весь світ обернувся проти них, а отже, щоб вони гуртувалися у відповідь навколо агресивніших позицій Трампа.

Більшість європейських лідерів не сприймають поглядів Трампа на расові питання, імміграцію та іслам, але вони мало про це говоритимуть, усвідомлюючи, що його ідеї знаходять відгук у дедалі більшій кількості їхніх виборців. Тож замість засуджувати його вони, швидше за все, шукатимуть точки дотику. Це буде серйозне випробування для найкращих європейських дипломатів. Але 60 років тому стара політика «стримування» радянської Росії еволюціонувала до розрядки міжнародного напруження. Якщо Європі доведеться миритися з президентством Трампа бодай чотири роки, то зараз вона шукає способів «стримати» його найнебезпечніші наслідки. ■

Парадокс лівих

Едвард Лукас

Рональд Рейган слушно охрестив Радянський Союз імперією зла. Але якщо якась держава заслуговує на таке звання сьогодні, то це, безумовно, Китай — господар саміту G20 нинішнього року. У КНР поєднуються безжальні репресії з військовим авантюризмом та систематичним залякуванням менших сусідів. І на тлі того, як світові лідери підбивають клинці до китайських диктаторів, мовчання Заходу просто вражає.

Саміт відбувся в Ханчжоу — місті, яке заслужено славиться своєю красою. У ньому 1998 року невелика група відважних дисидентів заснувала Китайську демократичну партію. Нині більшість її членів перебувають за ґратами або в засланні. І не варто сподіватися, що хтось із боязливих, схиблених на торгівлі західних лідерів бодай кивне до людей, які так безглуздо зважилися на боротьбу за західні ідеали. Або що хтось із них дорікне господареві за інші його злодіяння. Як написав нещодавно в блозі політичний вигнанець і нині мешканець Лондона Шао Цзян, за президентства Сі Цзіньпіна Китай потерпає від найгірших репресій від часу кровопролиття на площі Тяньаньмень 1989 року. Ув'язнено або зникло безвісти понад 2,5 тис. незгодних. Утисків зазнають християнські церкви, особливо лояльні до Ватикану римо-католики. Із липня 2015-го затримано й піддано допитам 300 юристів та активістів, які захищають права людини.

Верховенство права в КНР — фарс. Каткування та інші порушення там всюдисущі, а судова система є знаряддям Комуністичної партії.

Китай — це не просто диктаторський режим, а імперія, що намагається знищити мову, історію та етнічну ідентичність поневолених народів. Уйгурсько-мусульманське населення Сінцзяну (яке називає свою колишню незалежну країну Східним Туркестаном), мешканці Внутрішньої Монголії та нещасні тибетці — усі вони відчувають на собі залізну хватку китайського імперіалізму. У вересні 2014 року уйгурський академік Ільхам Тохті, який агітує за мирний діалог, був засуджений до довічного ув'язнення. У липні 2015-го за ґратами помер поважаний тибетський монах Тензін Делек Рінпоче.

У 1995-му влада викрала тибетського Панчен-ламу, хлопчика Гендун Чокі Німа, і відтоді його не бачили.

Всупереч обіцянкам 1997 року Піднебесна нав'язує свій авторитаризм Гонконгу. У 2014-му силою та підступом комуністична влада придушила мирні продемократичні протести. Єдиний просвіток політичної свободи в Китайській імперії — вибори, що відбулися в колишній колонії Британії 4–6 вересня. Утім, на тлі викрадень людей, залякувань та інших втручань не варто сподіватися, що центральна влада КНР та її місцевий ставленик «голова адміністрації» Леун Чун-Ін довго терпітимуть незгоду. І тайванцям Китай теж не дозволить обирати своє майбутнє.

Вплив Комуністичної партії Китаю простягається й на Захід. Коли Сі Цзіньпін торік приїжджав до Лондона, протестувальників тримали подалі, і робили це надто затято, що аж ніяк не вписується в нашу традицію політичної свободи. Коли Шао Цзян і дві тибетки намагалися на вулицях Лондона висловити протест із плакатами в руках, їх заарештували й заборонили наблизитися до «жертви» їхнього «харасменту». Пояснити ці дії поліція відмовилася з міркувань «національної безпеки».

ДИВНО БАЧИТИ, ЯК ЛІВІ КРИТИКУЮТЬ КРАЇНИ, ДЕ НЕПОПУЛЯРНИЙ УРЯД МОЖНА ЗМІНИТИ НА ВИБОРАХ, А НЕ РЕЖИМИ, ЗА ЯКИХ ОПИНИЛИСЯ Б ЗА ҐРАТАМИ

Тут можна висувати аргументи на користь переваги ділових зв'язків та економічного розвитку над дотриманням прав людини. Західні економіки з їхніми боргами й стагнаціями не можуть дуже перебирати.

Але дивно, що лівим силам, як-от німецькі «Ліви» та Північний альянс зелених і лівих, британські корбіністи, американські прихильники Берні Сандерса та кандидати в президенти від Партії зелених Джилли Стайн, нічого сказати з приводу безжального диктаторського режиму, який окупує та поневолює інші країни, забруднює довкілля, ув'язнює дисидентів, викрадає дітей і придушує незалежні профспілки. А хіба вони не мали б критикувати наш уряд за пожадливу

співпрацю з пекинським режимом, так само як агітували проти торгівлі з ПАР часів апартеїду?

Проте цим і не пахне. Лідер британських лейбористів Джеремі Корбін ставиться до китайського диктатора тепліше, ніж до легітимно обраних західних політиків, із якими він не погоджується. Торік він мав «приятні й конструктивні» розмови із Сі Цзіньпіном. Видання Morning Star, яке позиціонує себе як край ліве та комуністичне (так-так, воно досі існує), написало ніби з методички якої-небудь Китайсько-британської ради бізнесу: «Утиски дисидентів Сі Цзіньпіном — справа, звісно, неприємна... але судження мають бути збалансованими». У матеріалі йшлося про те, що Британія повинна усунути шкоду, завдану двостороннім відносинам після зустрічі Тоні Блера з Далай-ламою.

У галасливому комітеті «Зупиніть війну» (Stop the War) Китай бачать лише жертвою американського імперіалізму й засуджують військову присутність США в Тихоокеанському регіоні. Однак не переймаються тим, чому мешканці останнього — від Японії до В'єтнаму — бояться територіальних претензій Китаю, підкріплених штучними островами й арсеналом високотехнологічних озброєнь, що швидко поповнюються.

Та чи не найбільше вражає те, як самопроголошені антиімперіалісти заплющують очі на проблему Тибету, як і України та інших східноєвропейських держав, що сотні років потерпають від імперіалістичних зазіхань Росії. Героем лівих миттєво стає будь-який противник Америки, хай би хто це був — Сі Цзіньпін чи Владімір Путін. І якщо захоплення вихованців Ітонського коледжу холодними й автократичними методами російського лідера (влітку учні відомої своєю чванством британської приватної школи несподівано зустрілися з кремлівським керівником) ще можна зрозуміти, то немає меж подиву, коли такі симпатії виникають у захисників пригноблених.

Звісно, Китай і Росія — це не єдині «злі герої» G20. Тут справедливо згадати і про імперіалізм, рабство та диктатуру, що запламували історію країн Заходу. Та й нині в їхній зовнішній політиці чимало вад (хоча, на відміну від КНР і РФ, США та їхні союзники принаймні здебільшого намагаються бути для світу силами добра).

Але справді вкрай дивно бачити, як ліві найзапекліше критикують країни, де протести (донині переважно) є законними й непопулярний уряд можна змінити на виборах. А не режими, за яких західні ліві за лічені години, якщо не хвилини, опинилися б за ґратами. ■

К Н И Г А Р Н Я

12–18 вересня

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

- 13 вересня, 18:30** — зустріч із письменницею, авторкою книжок для підлітків Рашель Осфатер (Франція). Модерує Анастасія Левкова. Спільно з Французьким інститутом.
- 15 вересня, 18:30** — презентація книжок Паоло Джордано (Італія) «Самотність простих чисел» та «Чорне і сріблясте» за участю автора. Модерує Тетяна Терен. Спільно з Видавництвом Старого Лева.

Львів (просп. Свободи, 7):

- 12 вересня, 18:30** — презентація книжки Юрія Кирика «Яблуневі квіти». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля». Модерує Ніка Нікалео.
- 13 вересня, 18:30** — FRI-D Speaking Club. Розмовний клуб з англійської мови для всіх охочих. Спільно з ГО ФРІ.
- 14–18 вересня** — заходи в межах 23-го Форуму видавців у Львові (детальніше див. на сайті www.book-ye.com.ua).

Дніпро (вул. Глінки, 15):

- 17 вересня, 17:00** — презентація літературно-мистецького проекту BOOKclub.

Харків (вул. Пушкінська, 50/52):

- 15 вересня, 18:30** — автограф-сесія Сергія Жадана. З нагоди виходу книжок «Тамплієри», «Пливи, рибо, пливи», «ДНК» (у співавторстві), «Месопотамія» (перевидання).

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

- 12 вересня, 18:00** — проект «ЛітСвіт». Розмова з викладачкою та перекладачкою Наталією Лобас про сучасну польську літературу.
- 13 вересня, 18:00** — презентація книжки Богдана Мельничука «Хлібина для бандерівця». Спільно з видавництвом «Навчальна книга — Богдан».

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

- 13 вересня, 18:30** — презентація книжки Ігоря Павлюка «Вирощування алмазів». Спільно з видавництвом «Апріорі». Модерує Володимир Карпук.
- 15 вересня, 17:00** — презентація альбому-каталогу Ірини Сардак-Бондарук «Діти бавляться» та майстер-клас із народного забавкарства. Спільно з видавництвом «Аверс».

Інформаційний партнер

У К Р А І Н С Ь К І Я
Т и ж д е н ь

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

Ні за Трампа, ні за Brexit

Латинська Америка переймається іншими проблемами, ніж США і Європа

Торік The Economist опублікував останні результати масштабного дослідження громадської думки в Латинській Америці, проведеного центром Latinobarómetro. Рік після того виявився надзвичайно багатим на події. У трьох країнах регіону ні з чим залишилися популістські ліві уряди: аргентинці обрали президентом правоцентриста; венесуельці та болівійці через парламентські переговори позбавили опори нинішніх глав держав. У Перу президентські вибори виграв 77-річний колишній банкір Педро Пабло Кучинські, що мав суперницею помірковану популістку Кейко Фухіморі — доньку колишнього диктатора Альберто Фухіморі, який сидить у в'язниці. У Домініканській Республіці перебрали президента-правоцентриста Даніло Медіну. За «прості рішення» проголосували тільки гватемальці: вони віддали свої симпатії на президентських виборах комікові без досвіду роботи в політиці Джиммі Моралесу, переважно тому, що вважали його кандидатуру «некорумпованою».

Латиноамериканський прагматизм бачиться позитивом на тлі дедалі ширшої підтримки маргінальних кандидатів та ідей у Європі й Сполучених Штатах. Але проведене цьогоріч центром Latinobarómetro опитування засвідчило, що жителі регіону не більше задоволені статус-кво, ніж британці, які проголосували за Brexit, чи одурманені Трампом громадяни США. Частка латиноамериканців, які

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

вважають, що еліти при владі захищають власні інтереси, у середньому становить 73%, це найвищий рівень за 12 років. Уперше переконаних у тому, що їхні країни котяться назад, у регіоні більше за тих, хто вважає, що вони рухаються вперед.

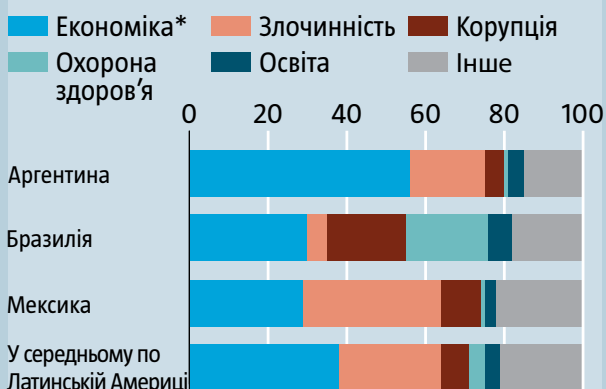
Латиноамериканці не переймаються тим, чим європейці й американці. У переліку їхніх найбільших проблем не фігурує тероризм чи імміграція. Вони не мають настрою до протекціонізму: 77% підтримують ширшу інтеграцію між своєю державою та сусідніми. Нерівність, зростання якої значною мірою пояснює невдоволення в Європі та Сполучених Штатах, у Латинській Америці від початку 2000-х зменшилася. Натомість латиноамериканські страхи — пов'язані з економікою, злочинністю і корупцією (див. «Печальні тропіки»).

Оптимізм регіону з приводу економіки підірвали шість поспіль років її сповільнення після глобального сировинного буму. Сьогодні задоволення латиноамериканців економічними успіхами на найнижчому від 2004-го рівні. Найбільша проблема в цій царині — безробіття. Але у Венесуелі, котра, хоч як парадоксально, торік отримала нагороду від Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) за успішну боротьбу з недоїданням, безробіття хвилює людей менше, ніж дефіцит товарів: 68% жителів вважають найнагальнішою проблемою нестачу харчових продуктів.

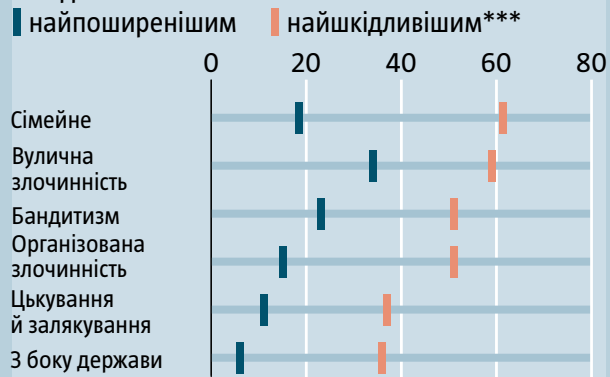
Печальні тропіки

Респонденти дослідження Latinobarómetro, 2016 рік, %

Найважливіша проблема країни

% латиноамериканців, які вважають кожен із видів насильства**

*Економіка, інфляція, безробіття, бідність

**Дозволено було обрати кілька відповідей

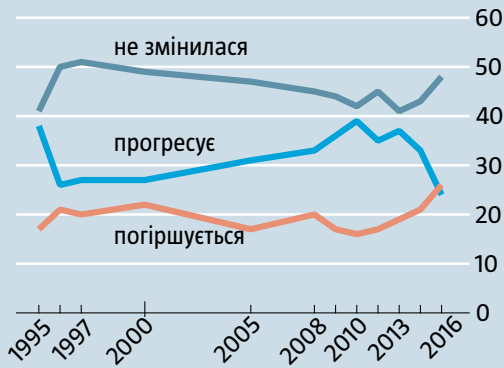
***Для розвитку країни

За даними Latinobarómetro

Більше «зради»

% латиноамериканців, які вважають, що загалом ситуація в їхній країні

За даними Latinobarómetro

Значною залишається тривога через злочинність, яка різко збільшила свої масштаби наприкінці 2000-х. У половині країн Латинської Америки, зокрема в Мексиці, Перу й Сальвадорі, на це передусім скаржаться 30% чи більше респондентів. У списку проблем жителів Болівії, Бразилії, Чилі та Перу перше або друге місце посідає корупція.

Цей індикатор чутливий до скандалів. У Бразилії, де слідство виявило, що владні партії брали мільярди доларів на лапу від державної нафтової компанії Petrobras, хабарництво найдужче хвилює 20% населення. Воно йде відразу за охороною здоров'я, яка стала найбільшою проблемою після торішнього сплеску зараження вірусом Зіка. У кожній латиноамериканській країні дві п'яті, а то й більше респондентів переконані, що корупція посилюється.

Там, де найбільша відроза до підклимних обробок політичних лідерів, зменшилася підтримка демократії. На 22 відсоткові пункти, до 32%, вона впала впродовж 2015–2016-го в Бразилії; через резонансні скандали знизилася на 11 пунктів, до 54%, у Чилі. У Сальвадорі, Гватемалі та Нікарагуа відповідний показник найнижчий за останні 10 років.

Утім, це не означає, що латиноамериканці готові промінати демократію на щось інше. Загалом 54% населення регіону вважають її кращою за будь-яку іншу систему. Цей показник не дуже змінився від 1995-го. Натомість своє невдоволення вони переводять у русло громадянської активності. Обурення корупцією викликало масові демонстрації в Бразилії, Гватемалі та Гондурасі. На акції проти безкарності влади виходили тисячі мексиканців. Тепер проти неадекватних пенсій мітингують чилійці.

Дані, отримані в межах дослідження Latinobarómetro, засвідчують, що людям стає властива більша настирність. У торішньому дослідженні було запитання, чи готові латиноамериканці протестувати заради, наприклад,

вищих зарплат, кращої медицини й демократичних прав. За 10-бальною шкалою, де 10 — найвищий ступінь готовності, вони оцінили свій запал до демонстрацій у 6–7 балів. Це дещо вище, ніж у 2013 році.

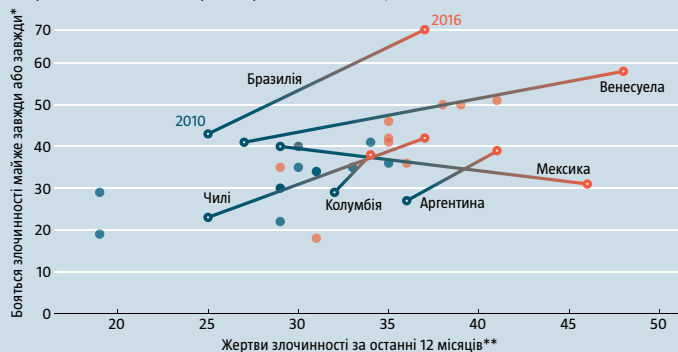
Зміна ставлення до насильства свідчить про більшу зрілість і впевненість у собі серед звичайних громадян, вважає директор центру Latinobarómetro Марта Лаґос. Латиноамериканці називають найбільш поширеним насильство вуличних злочинців і банд, але найшкідливішим для країни є, на їхню думку, родинне. На думку Лаґос, висунення домашнього насильства на перше місце — нове явище (хоча такого запитання раніше прямо не ставили). Це може означати, що латиноамериканці починають піддавати сумніву культуру «мачизму», яка в деяких країнах просто всюдишча. Помітно, що дедалі менше згодні страждати мовчки жінки. Це свідчить про «величезну культурну зміну», каже Лаґос.

ЛАТИНОАМЕРИКАНЦІ НЕ ГОТОВІ ПРОМІНАТИ ДЕМОКРАТІЮ НА ЩОСЬ ІНШЕ. СВОЄ НЕВДОВОЛЕННЯ ВОНИ ПЕРЕВОДЯТЬ У РУСЛО ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ

Досліджений Latinobarómetro зріз громадської думки засвідчив: завдяки прогресу останніх десятиліть латиноамериканці стали більше сподіватися, хоч і не дуже вірять, що нинішні інститути реалізують їхні надії. За словами Лаґос, вони кидають виклик усталеним формам лідерства, але поки що не вигадали нових. Сьогодні жителі регіону не дуже симпатизують диктаторам із минулого, але це не означає, що така ситуація не здатна породити нові види антидемократичної політики. Якщо способів боротьби зі злочинністю, низькими темпами зростання, нерівністю й корупцією не запропонують обрані високопосадовці, зробити це можуть менш демократичні лідери. ■

Рациональні страхи

Жерти злочинності і страх перед злочинністю, % опитаних

*Боятися стати жертвою злочину із застосуванням насильства **Респондент або його родич

За даними Latinobarómetro

Що тепер?

Європа обіцяє поступ після Brexit, але не впевнена куди

Усерпні європейські політики зазвичай заважають на пляжі або вирушають у похід на природу. Натомість останні кілька тижнів вони збираються, щось комбінують, сперечаються на предмет того, як дати друге життя загрузлому в проблемах Євросоюзові. «Громадяни приймуть ЄС, лише якщо він дасть їм можливість процвітати», — сказала канцлер Німеччини Ангела Меркель під час візиту до Варшави наприкінці серпня.

У тому, що Союзові знову доводиться займатися самоаналізом, слід звинувачувати Brexit. Результат британського референдуму 23 червня про вихід із європейського клубу, який доти тільки розширювався, завдав останньому болючого удару. На саміті через шість днів після волевиявлення лідери позосталих 27 держав пообіцяли реформувати ЄС і домовилися знову зібратися у Братиславі 16 вересня. «Човникова дипломатія» останнього часу здебільшого спрямовувалася на пошук якихось спільних моментів, від котрих така зустріч могла б відштовхуватися. Керівну роль, як завжди, взяла на себе Меркель. 22 серпня вона зустрілася зі своїми французьким та італійським колегами на символічному міні-саміті на італійському острові Вентотене (під час війни там було ув'язнено одного з ранніх єврофедералістів Альтьєро Спінеллі).

Ідей у європейців не бракує. Минулого тижня вийшла стаття авторства п'яти провідних європейських аналітиків і чиновників, у якій ті закликають до «континентального партнерства»: воно передбачає створення нових керівних структур для єдиного ринку, до яких могли б увійти Британія, а також інші країни європейської периферії, як-от Туреччина чи Україна. Особливо затяті обтрушують від пилу плани грандіозних проектів на кшталт постійної армії ЄС або загальноєвропейської розвідувальної служби.

Але значно далі за гасла європейські лідери не просунулися — і в цьому вони дивним чином нагадують своїх британських колег, які з тяжкою бідою

намагаються досягнути бодай якогось поступу в реалізації Brexit. Теракти цього літа зумовили заклики до активнішого обміну інформацією між національними розвідслужбами та збільшення повноважень Європолу — координаційної структури правоохоронних органів країн ЄС. Та нічого нового в цих пропозиціях немає. Під час міні-саміту на Вентотене лідери закликали до ширшої співпраці в галузі оборони. Але ніхто не має особливого бажання створювати структуру, яка могла б конкурувати з НАТО.

Що стосується біженців, то європейські домовленості, схоже, обмежуються планами зміцнити прикордонні сили ЄС, їх сподіваються втілити ближче до кінця року. Уряди східноєвропейських держав категорично проти планів Брюсселя розселити сотні тисяч шукачів притулку за квотами по всій Європі. Войовничий прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан 2 жовтня проведе відповідний референдум. Крім того, східні держави також бояться нової хвилі згубних для робочих місць «соціальних» ініціатив Європейської комісії.

Концепції поглиблення інтеграції в єврозоні — від спільного фонду страхування банківських депозитів до єдиного міністра фінансів — теж бачаться далекою від утілення. Лідери країн ЄС говорять про план вирішення проблеми безробіття серед молоді, однак більшість інструментів для цього перебуває в руках національних урядів, а тим може бракувати волі для дій (поміркувана реформа ринку праці у Франції зумовила цього літа багатотижневі протести). Простір для компромісу серед політиків обмежує наближення виборів у Нідерландах, Франції та Німеччині.

Нікуди не зникли й кризи, які трясуть Європу останні кілька років. Не дуже успішно просуваються переговори ЄС із Грецією щодо третього пакета фінансової допомоги. У глухий кут зайшов мінський мирний процес в Україні. Спільне Трансатлантичне торговельно-інвестиційне партнерство (ТТІП) між ЄС та США стало вигідним інструментом для виборчих кампаній європейських політиків: минулого тижня міністри Німеччини і Франції оголосили, що угода мертва. Домовленість із Туреччиною допомогла зменшити потоки біженців, утім, це не зупиняє контрабандистів, а грецькі острови критично переповнені. Туреччина погрожує вийти із цієї домовленості цілком і повністю, якщо Євросоюз до жовтня не надасть їй безвізовий режим.

Brexit мало чим може зарадити будь-якій із цих проблем (у деяких випадках, як-от із ТТІП, він їх тільки поглиблює). А необхідність провести «розлучення» з однією серед найбільших своїх країн ставить ЄС перед досі небаченим викликом. У Союзі сильна воля до його збереження, тому передбачення виходу інших держав услід за Британією є перебільшенням. Але давня приказка про те, що Європа твориться тільки в періоди криз, починає видаватися не надто актуальною. ■

Світанок нової епохи?

Завдяки людям Земля вступила в нову геологічну еру

Один зі способів наочно уявляти науку — сприймати її як низку болісних видозмін. У 1500-х роках Миколай Коперник скинув Землю з її престолу в центрі Всесвіту. Пізніше Чарльз Дарвін показав, що люди — це просто один із видів тварин. У XX столітті геологи виявили, що вся людська історія коротша за мить у тривалості життя планети, котрій, як вони з'ясували, 4,6 млрд років.

Тепер духовні нащадки тих геологів можуть несподівано підвищити людство в статусі до рівня вершителей геологічної долі. 29 серпня Колін Вод, секретар Робочої групи з вивчення антропоцену (AWG), спеціального товариства геологів, звернувся до Міжнародного геологічного конгресу в Кейптауні. Він повідомив своїм колегам, що є підстави спускити завісу голоцену, нинішньої геологічної епохи, яка триває 12 тис. років, і визнати, що Земля вступила в нову — у добу антропоцену.

Як підказує назва, суть нової епохи зводиться до визнання того, що люди — аж ніяк не звичайні мешканці поверхні планети, сьогодні вони докорінно впливають на її життєдіяльність. Це звучить як самозвеличення, проте така думка не нова. Вперше її сформулювали 2000 року нині покійний Юджин Стормер і Пауль Крутцен.

Доктор Крутцен — фахівець із хімії атмосфери. Чи не найвідоміша ознака антропоцену — збільшення в атмосфері концентрації вуглекислого газу. Наприклад, кислотність в океанських водах, зумовлена надлишком вуглекислого газу, впливає на зовнішній вигляд істот, скелети яких утворюють у майбутньому вапняки Землі. Впливає на це й азот. Використання людиною штучних добрив дуже пришвидшило процес циркуляції цього

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

життєво важливого елемента в повітрі, ґрунті та живих організмах. У результаті маємо, зокрема, розширення виробництва продовольства. 1750 року оброблялося близько 5% поверхні Землі. Сьогодні ця цифра — близько 50%. А перехід від цілини до землі сільськогосподарського призначення надовго змінює ґрунт. До цього додаються греблі, які стримують мільярди тонн мулу. Як наслідок — повсюдно зменшуються дельти річок.

Прикмети антропоцену, безумовно, позначаються на палеонтологічному літописі. З огляду на нинішні тенденції з нього зникнуть численні види — їх винищення стане наслідком людської діяльності. Водночас з'являться «технорештки» (*technofossils*). Максимальні шанси з погляду тривалого зберігання має, приміром, порцеляновий унітаз. У результаті процесів на кшталт відкладання в ґрунті елементарного алюмінію (невідомого в природі матеріалу) чи осідання на морське дно незлічених пластикових відходів, які нині засмічують океан, можуть виникнути нові види мінералів. З накопичуваних шарів летючого попелу від електростанцій можуть утворюватися нові породи. І хто знає, який вигляд колись матимуть сміттєзвалища, коли відходи пробудуть якийсь час закопані, стиснені породами й трансформуються під впливом середовища?

В Антропоцен вважають, що антропоцен уже настав. Наступне питання полягає в тому, як його визначити. Традиційно геологія визначає епохи за чіткими й раптовими змінами, які можна простежити на гірських породах. За роль таких змін у випадку антропоцену конкурує кілька маркерів. Зокрема, поява пластмас у 50-х роках XX століття та обмін видами між Новим і Старим світами у XVI столітті. Але більшість членів AWG рішуче висловилися за те, що кульмінацією цієї доби стали випробування ядерної зброї в 1964-му. Внаслідок тих випробувань плутоній, який трапляється у природі вкрай рідко, поширився по всій планеті. Відтак геологи майбутнього знайдуть у гірських породах шар плутонію або (врешті) свинцю залежно від того, скільки часу мине, перш ніж вони на нього натраплять, і відповідно на якій стадії розпаду він буде. Члени AWG на з'їзді проголосували за «ядерний сплеск» як маркер нової геологічної доби. А це означає, що антропоцен почався понад півстоліття тому.

Наступний крок — виокремити фрагмент геологічного літопису (можливо, льодовий керн або зразки з озерних відкладів), який міг би слугувати офіційно прийнятою точкою відліку. Такій пропозиції доведеться подолати на своєму шляху кілька шарів геологічної бюрократії, кожен із яких здатен її зруйнувати. Останнім кроком стало б голосування на засіданні Міжнародного союзу геологічних наук. Якщо до цього дійде, плин геологічного часу стане видимим. ■

ФОТО: LOS ALAMOS NATIONAL LABORATORY

На пам'ять про нас. Учені пропонують обрати маркером антропоцену ядерні технології. Вони залишать непомітний і тривкий геологічний слід для майбутніх поколінь дослідників

Памела Дракермен:

ФОТО: АНДРІЙ ЛОМАКІН

«Покоління народжених у 2000-ні роки й навіть наприкінці 1990-х у низці питань розумніше за власних батьків»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Авторка глибокого соціального репортажу та компендіуму для інтелігентних батьків «Французьке виховання: історія однієї американської мами в Парижі» розповіла *Тижню* про необхідність розвитку емоційного інтелекту в дітей, потребу встановлення для малечі меж, у яких панує цілковита свобода, та альтернативу гаджетам.

Тема виховання дітей актуальна не лише для батьків, а й для решти суспільства, зокрема журналістів. Чи справді крізь призму цього процесу видно весь соціум із його проблемами?

— У будь-якому питанні, яке порушуєш, відображається суспільство загалом. Виховання дітей і батьківство — це завжди гарячі теми, до того ж їхній стиль зумовлений певною культурою. І тут я все нібито розуміла, допоки особисто для мене ці моменти не стали актуальними. Вплив культури на виховання дітей найліпше розумієш тоді, коли стикаєшся з потребою виростити власних дочку чи сина за кордоном. Цілковито випадково сталося так, що моя перша дитина народилась у місці, де процес виховання й під-

ходи до нього різняться від аналогічних у решті розвиненого світу. Ідеться про Францію. Я не ігнорувала американських напрацювань у цій царині, намагалася ставитися до всього нового критично. Зрештою зрозуміла, що в деяких питаннях, пов'язаних із вихованням дітей, французька культура має позитивний досвід там, де в американській батьки стикаються з низкою проблем. Це теми, цікаві мені і як матері, і як журналістці.

Якщо стиль та підходи до виховання найменших членів суспільства зумовлені культурою, то як це конкретно виявляється в американському та французькому варіантах?

— Французи щодо культури виховання є консервативними. На відміну від американців вони не прагнуть постійних змін, не шукають осяйної «великої ідеї» на кшталт нової дієти, фітнесу, моди, незвичного погляду на те, як виростити нове покоління. Ці речі мінливі. Французи постійніші в питаннях життєвого стилю і, знайшовши одного разу дієву систему, намагаються її дотримуватися. Але це зовсім не значить, що їхня

культура завжди однакова. В останні 30 років французька система виховання зазнала помітних змін, хоча базові засади лишилися тими, що й були. В американській моделі є 10 різних книжок, які висловлюють 10 протилежних підходів до виховання. Французи вже давно погодилися щодо базових засад. Для них діти — це не якась величезна таїна, котру потрібно пізнати. Вони впевнені у своїх знаннях стосовно того, що потрібно малечі. Невизначеність у цьому питанні породжує тривогу, особливо коли доводиться вибрати з низки можливих варіантів.

Тобто не йдеться про осіб, зациклених на вихованні заради виховання?

— Власне, так. Як дорослим, так і дітям важливо мати вільний час: щоб побути наодинці із собою, дослідити світ навколо себе, зрозуміти, як це — нудьгувати і яким чином із того стану можна вийти самотужки, як зарадити розчаруванням і залагоджувати без сторонньої допомоги конфлікти, як встановлювати контакт з іншими дітьми й підтримувати його. Дорослі французи сповнені віри в дітей, які мають достатньо вільного простору для свого розвитку, навчання та зростання. Але це не значить, що на малюків у цій країні не звертають уваги взагалі чи що тамтешні батьки менш зацікавлені в питаннях виховання своїх нащадків, ніж будь-які інші. Це не так. Для них дуже важливі щастя дітей, їхнє здоров'я та здобутки. Але вони переконані, що «парасолькове» батьківство, зацикленість на всіх його аспектах, не є ефективним.

Цікава річ: отой консерватизм французів, про який я згадала, оте щось, що вони надбали завдяки своїм культурі та звичкам, є фактично тими самими практиками, використовувати які закликає сучасна нейрологія. Мова про те, що дітям потрібно багато часу, аби гратися, досліджувати світ через гру й таким чином максимально розвивати свій мозок. Іще одна важлива життєва навичка — впоратися з нудьгою та власним розчаруванням. Це знадобиться у школі й дальшому житті, бо йдеться про ефективну поведінку.

Кілька слів скажу про тренд, коли батьки починають учити дітей читати й рахувати в три роки. Частково він походить із бажання, аби до 15-річчя юна людина стала мало не генієм. Найсвіжіші дослідження показують, що це не так. Якщо хочемо, аби доросле життя наших синів і дочок було вдалим, маємо прищепити їм у трирічному віці зовсім інше: соціальні навички, здатність до співпраці, емпатії, спілкування з іншими людьми, щоб вони могли ладнати із собою самими та довколишнім світом.

Бажання американських, бразильських чи українських батьків започаткувати освітній компонент своїх трілітків зрозуміле: вони дуже занепокоєні майбутнім дітлахів у мінливому світі, де з кожним роком увиразнюється соціальна нерівність. Представники середнього класу бояться, що нащадки з різних причин не належатимуть до їхньої страти. Із посиленням конкуренції їм доводиться працювати понаднормово, аби підготувати дітей до ринку праці. Тож і прищеплюють це їм малечку. Такою є реакція на економічні перипетії.

Памела Дракермен народилася 1970 року в Нью-Йорку. Здобула ступінь бакалавра філософії в Колгейтському університеті (Гамільтон, штат Нью-Йорк), закінчила магістратуру з міжнародних відносин у Колумбійському університеті. У 1997–2002 роках працювала штатним репортером часопису *The Wall Street Journal* у Буенос-Айресі, Сан-Паулу та Нью-Йорку. Авторка статей та колонок у газетах *The New York Times*, *The Washington Post*, *The Guardian*, *The Financial Times*, журналах *New York Magazine*, *Monocle*. Серед її книжок найвідоміші «Французьке виховання: історія однієї американської мами в Парижі» («*Bringing Up Bébé: One American Mother Discovers the Wisdom of French Parenting*») та «Дитина щодня: 100 ключів до французького виховання» («*Bébé Day By Day: 100 Keys to French Parenting*»).

Ранній дитячий вік і поведінка батьків іще до народження малюка дуже впливають на все його дальше життя. Звідти ж такі практика доволі пізнього батьківства, коли дорослі стають стабільнішими й упевненішими щодо ресурсів, потрібних для належного виховання дитини. За цим усім криється глибокий неспокій. Навіть коли говоримо про практики, які за всією логікою мали б дати гідний результат, це не завжди так. Зрештою, немає потреби перетворювати дітей на проблему. Так, дії та вибір батьків впливають на майбуття синів і дочок, але це не аксіома. Навіть немовля є особистістю, розумним створінням. Дитина — це не об'єкт, позбавлений нехай і лімітованого, проте власного вибору.

ЩОБ ДОРΟΣЛЕ ЖИТТЯ НАШИХ ДІТЕЙ БУЛО ВДАЛИМ, МАЄМО ПРИЩЕПИТИ ЇМ СОЦІАЛЬНІ НАВИЧКИ, ЗДАТНІСТЬ ДО СПІВПРАЦІ, ЕМПАТІЇ, АБИ ВОНИ ЛАДНАЛИ ІЗ СОБОЮ ТА ДОВКІЛЛЯМ

Тероризм, війни, міграція — це факти сучасного життя, з якими коли й не стикаємося безпосередньо, то постійно чуємо про них у новинах. Як на такі складні теми говорити з дітьми?

— Діти живуть у тому самому світі, що й ми з вами, і відчувають, коли в ньому щось відбувається. І, запитуючи про щось, мають право на чесні відповіді. Можна дискутувати щодо обсягу та глибини тієї інформації, яку ви дасте дитині. Найгірше для неї — відчувати, що кояться якісь страшні потаємні речі, про котрі ніхто не хоче з нею поговорити. Дітям від замовчування речей, які вони відчувають, стає лише гірше. Коли я поцікавилась у французьких знайомих після тамтешніх терактів минулого листопада, чи говорять вони про те, що сталося, зі своїми доньками й синами, мені відказали: «Діти живуть тут, а не на Марсі». Не відповідати на такі запитання дорівнює множенню страхів чи сорому в них. Нехай відповідь буде проста й коротка. Але найгірше — це відмежуватися фразами на кшталт «не питай мене, бо ми це не обговорюємо» або «дізнаєшся, коли виростеш». Діти запитують про ті речі, про які вони готові заговорити. Якщо повернутися до розмови про французький стиль ▶

виховання, то в ідеалі всі батьки мали б уважно слухати, що говорять їхні нащадки зовсім змалечку. У таких діях є свій сенс, принаймні це покращує якість батьківства.

Малеча, зокрема немовлята, дуже добре розуміє мову. З ними потрібно говорити й під час вагітності, й тоді, коли дитину принесли з положового будинку додому, тощо, пояснювати, що і хто є навколо. Вони не аморфне дещо, яке не має наразі в собі жодних логічних структур. Фактом залишається те, що малюки навіть у віці, коли ще не говорять, уміють приймати логічні рішення й судити морально, розуміти інших і про те сигналізувати. Це треба враховувати. Немовлят можна навчити засинати, проговорюючи, чого саме від них ви очікуєте.

Сучасні діти змалечку вільно почуваються з різноманітними гаджетами. Як зробити, щоб таке знайомство не нашкодило малечі?

— Малюкам до п'яти років рекомендовано взагалі не давати гаджетів, тобто того, що має екран. Але на практиці це неможливо. Подекуди мені здається, що інтернет і комп'ютери зі смартфонами в них у крові. Французькі батьки дозують перебування своїх крихіток перед екранами смартфонів і планшетів. Це як із солодощами: абсурдно заперечувати, що їх немає у світі чи що дітям не можна хоч трошки поласувати, але ж не тоннами те все ковтати. Із цим пов'язана ідея певних меж, але цілковитої свободи в них. Ще одна з корисних ідей — про потребу віднайти баланс між засиллям батьківських заборон і залежністю від гаджетів. Франція

має дивовижний ринок дитячої книжки й глибоку традицію коміксів. Гаджетизацію можна зупинити, якщо запропонувати малюкам не менш цікаву якісну альтернативу, зокрема книжки й читання.

Протягом тисяч років зберігається максима: батьки нарікають на дітей, мовляв, ті не такі, якими їх прагнули бачити. Що криється за цією традицією негативізму?

— Покоління народжених у 2000-ні роки й навіть наприкінці 1990-х у низці питань розумніше за власних батьків. Адже нині порушено й обговорено багато питань, замовчуваних раніше, і є простір для дискусії. Скажімо, нині більше говорять про сексуальність, ніж 20 років тому. Відбувається нормалізація ставлення до тих речей, говорити про котрі кілька десятиліть тому було, як стверджувала тодішня панівна культурна максима, соромно. Гендер, соціальні ролі й далі за списком — це якраз те, про що йдеться. Нові генерації компетентніші в сенсі емоційного інтелекту, ніж моя. Серед тем, які нині на поверхні й про які суспільство активно дискутує, — жіноча дружба, її складові й межі, плюси та мінуси. Мої однолітки про це говорили мало й неупублічно. Що ж до американців, то вони більше почали діалог про особисті переживання в повсякденному житті звичайних людей. Хай там як, інтернет дає змогу дужче зануритися в життя інших. Досі актуальне питання — що значить жити у світі. І до нього дотичні — що значить бути батьками і як це — бути ними в різних культурах. ■

ВЛАД ТАВЕЛ

СНАЦІЯ

ПЕРЕКЛАД
З ЧЕСЬКОЇ
ЮРІЯ
ВИННИЧУКА

13 ВЕРЕСНЯ
ТА 1 ЖОВТНЯ
2016 РОКУ

РЕЖИСЕР
БРЖЕТІСЛАВ РИХЛІК

ХУДОЖНИК-ПОСТАВНИК
МАРТИН ЧЕРИ

МУЗИКА КОМПОЗИТОРА
МАТЕЯ КРУПІ
ЗАПИСАВ ОРКЕСТР ТЕАТРУ
ПІД КЕРІВНИЦТВОМ
ВОЛОДИМИРА ГДАНСЬКОГО

ХУДОЖНИК З КОСТЮМІВ
МАРКЕТА СЛАДЕЧКОВА-ВІСЛАВА
КАТЕРИНА МАРКУШ

ХУДОЖНИЙ
КЕРІВНИК ТЕАТРУ
СТАНІСЛАВ МОЙСЕВ

ТЕЛЕФОН КАСИ: 279 - 59 - 21

З ПРИВОДУ ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ БРОНЮВАННЯ КВІТКІВ, ЗВЕРТАЙТЕСЬ ЗА АДРЕСОЮ:
E-TICKET@FT.ORG.UA

НАЦІОНАЛЬНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР ІМЕНІ ТРАНА ФРАНКА

ЧЕСЬКИЙ ЦЕНТР
CESKY CENTRUM

ТЕАТРОУВАТ З ПІДРОБОЮ ЗЕМІОЦНАВУКІН ІВАКА
ПІДКРИТІМНО ЗА ПІДТРИМКИ ГОСПОДАРИНЬ МОРИШІВСЬКОЇ ВРАЖ

Dragon Capital

Reaktor

Могильний пам'ятник утопії

Юрій Макаров

Кибинці— село на Полтавщині. Гоголівські місця, від Миргорода 17 км, за бажання можна викликати таксі, й воно приїде. До Лубен трохи більше— 39 км, але там уже новенька автострада М03 Київ—Харків. А ще є залізнична станція, ходить електричка. Не глушина. Але й не столиця.

Цьогоріч у Кибинцях відчутно пожвавилось культурне життя. У сучасній Україні це непомітно перетворюється на тренд: відома лікарка влаштує у відбудованому млині на Поліссі музей народної ікони, відома журналістка реставрує земські школи на Полтавщині, у селах на Франківщині, Вінничині, Закарпатті, Придніпров'ї проводяться регулярні фестивалі поезії, етно- та рок-музики, бізнесмени самотужки відбудовують занедбані замки та маєтки. Це ще не правило, але вже не виняток. Наскільки це змінює атмосферу для самих селян, мені важко судити, для цього треба там перебувати постійно, але, що це не панські ігри в пастораль, я певен.

Отже, поетка Люба Якимчук і літературознавчиня Галина Танай торік вирішили реанімувати в Кибинцях пам'ять про знаменитого земляка Михайла Семенка, якому більше подобалося називатися на «французький» штиб: Михайль Семенко. Це поет із плеяди Розстріляного відродження, засновник і лідер українського футуризму. У перспективі передбачено поставити йому пам'ятник, а поки що тут відбуваються вистави, лекції, поетичні читання. Проект називається «Метро до Кибинець»— це натяк на знаменитий семенківський вірш: «І буде до метра паризького— дороги ніч од Кибинець [...], і буде наш Берлін, і буде наш Нью-Йорк підземками прогризені— і загуде підземками комуна— Дніпрельстан».

Семенко— поет унікальний. У своєму футуризмі він орієнтувався не на російські копії Северяніна—Хлебнікова—Маяковського, а безпосередньо на італійські оригінали зразка Марінетті. Він комунікував без проміжної станції в Москві зі світовою літературою і творив надзвичайно плідний український естетичний контекст. Комусь не близькі його формальні вихилися, але без нього не було б ані всього українського авангарду 1920-х, ані наших шістдесятників, ані— уявімо собі!— Жадана.

Та ось складне питання: у світлі декомунізації— не закону, на який усі посилаються, але який, схоже, ніхто до пуття не читав, а процесу, що стартував нарешті із 25-річним запізненням,— як ставитися до класика української літератури радянського періоду? І до української літератури радянського періоду? І до цілої української культури радянського періоду? Із пізнім совком усе більш-менш зрозуміло: були дисиденти й були

колаборанти, із шістдесятниками вже складніше, а от що нам робити з літераторами, художниками, архітекторами доби «націонал-комунізму»? Припустімо, з ними ми вже нічого не зробимо, вони пішли, залишивши по собі потужний, оригінальний і значною мірою оббреханий культурний шар, ідеться про нас самих: приймаємо ми їхній спадок чи ні?

Осмисленню комуністичної спокуси присвячено чимало аналітики, світова гуманітарна думка, здавалося б, розібралася із цією моральною (та естетичною!) дилемою. Ідея соціальної справедливості, для встановлення якої слід без вагань погодитися з певною кількістю втрат (зокрема, прибрати всіх незгодних, причому прибрати фізично), має вигляд, неприйнятний із позиції нинішнього досвіду, але творці та споживачі ідеологій 100 років тому не все сприймали так однозначно. Перша імперіалістична війна забра-

ТІ, ХТО ПРИСТАВ НА ЛІВУ ІДЕЮ В УКРАЇНСЬКИХ ДЕКОРАЦІЯХ, СВОЮ ПРОВИНУ ВІДКУПИЛИ ЦІНОЮ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ АБО ВЛАСНОЇ ДУШІ

ла понад 10 млн життів без жодного кінцевого сенсу, тож, якщо старий лад робить це припустимим, чи не варто принести масову жертву в разовому порядку й поміняти цей лад на гарантовано досконаліший і при цьому реалізувати національний потенціал?

Охочі до змін мали невеликий вибір: або права, або ліва ідея. Ліва на позір була привабливішою. Ті, хто на неї пристав в українських декораціях, свою провину відкупили ціною власного життя або власної душі. Повернення їхніх імен можливе в різних режимах: легковажному і вдумливому. Легковажний означає механічне розростання національного пантеону із супутніми ритуальними ламентациями. Вдумливий вимагає додаткової інтелектуальної роботи. Зокрема, доведеться розітнути такий зручний сталий термін «Розстріляне відродження», згадавши, що «відродження» в проєкті було дещо калічне й розстріляли його дарма.

Ніщо не заважає сьогодні поставити пам'ятник іще одному національному пророку, декларувавши, що він прокладав для України європейський вектор, і спробуйте сказати, що це не так! Або все ж таки вкотре осмислити трагізм комунітаристської утопії, усвідомити хибність простих шляхів і запальних гасел. Утопія варта пам'ятника— тільки за умови, якщо цей пам'ятник буде могильним. Погодьтеся, інший жанр. ■

У пошуках змін

Яна Вікторова

Ноді запитую колегу, яка має цілком задовільний вигляд, чи не відчуває вона змін порівняно з минулим. Звичайно, у глобальних категоріях їх пропустити неможливо, але частіше ми говоримо про дрібнички, із яких і складається життя: чергове подорожчання, обмеження, щось із останніх подій... І моя співрозмовниця завжди відповідає однаково: «Нічого не відчуваю. Усе налагодиться, я певна! Погано не може бути довго. А сир, про який ви кажете, що подорожчав, я не купую. Я взагалі не ходжу через ринок». Після таких діалогів у мене завжди відчуття абсурду, ніби я бачу щось таке, чого не помічає більшість ніхто. Як у містичних кінострічках. Але насправді мова тут не конкретно про зміни, а про ставлення до них. Хтось сприймає усе як черговий відрізок на шляху до покращення (таких багатько), а супроти аргументів, що не все в шоколаді, має свій: буквально торік узагалі було зрозумілого. Тобто точка відліку для цих людей — початок війни, і відносно цього абсолютного нуля все решта, звичайно, ліпше, бо ж зараз не вбивають і поруч не розриваються снаряди. І таке сповнене оптимізму сприймання життя мене вкрай дивує. Ніби про те, як було до війни, люди навмисно не згадують, а відштовхуються від найгіршого.

Син моєї знайомої отримав диплом у Росії. Так вийшло, що останній курс припав на 2014/15 навчальний рік. На його кафедрі якось дуже швидко кругнулися, знайшли таку саму кафедру, що випускає, у Ростові, домовилися і вивезли своїх випускників. На місці виявилось, що вже завтра треба скласти іспит, про який чомусь не попередили. І чи то хлопці були недурні, чи знання на відповідному рівні, але дипломи сусідньої держави всі отримали. А крім того, ще й місцеві «фантики», якими пишаються не дуже, але бережуть. Мати юнака щаслива! Уже наступного року дипломні роботи в Ростові змогла захистити лише третина тих, хто приїхав: у когось знайшли плагіат і невідповідність вимогам виконання дипломних, а хтось не мав матеріальних можливостей отак мандрувати. Звичайно ж, моя знайома не прогавить випадку розповісти ще раз, як її син здобув російський документ про вищу освіту. А донька, народивши дитину торік, отримує виплати місцевої та з території вільної України, така сама ситуація з пенсіями, які надходять двом членам її родини. Тобто в чому життя цієї жінки погіршилось? Якщо брати показники об'єктивні, ні в чому.

Особисто в мене немає того відліку, про який звичайно кажуть «добре, що

повернувся», «нарешті вдома» чи щось іще таке заспокійливе. Я жила вдома й порівнювати можу лише з тим, як було до війни. І, ведучи мову про нинішні новотвори, пригадую лише втрати. До війни, як виявилось вже згодом, у мене було досить цікаве й різноманітне життя: навчання, тренінги, відрядження, оригінальні завдання, які вимагали зібраності й креативного підходу. Приємні керівники та перспективи. Нічого цього не залишилося. Начальство пише мені: «Ідь, ти знайдеш роботу!». Або: «Згодом буде цікавий проект, але треба буде перебраться до Рубіжного». Нікуди не виїжджаючи, започувалася провінціалкою, яка не вельми й хоче кудись вирушати, боячись бути обдуреною та обкраденою. Я втрачаю навички купувати квитки в інтернеті, планувати час, мандрувати кудись. І головне тепер — відсутність перспектив, котру я постійно відчуваю. Це як тісний ліфт, де через певний час не стає чим дихати. Тренінги чи навчання... Смієтесь? Минулого літа брала участь у тренінгу. Учасники, що приїхали з Первомайська, де відчутно стріляли, фотографувалися з іжею, сиділи по обіді за розмовами й не могли змусити себе встати. Усі їхні історії страшні. Пам'ятаю дуже добре одну з розповідей про стару з козами, яку вбило на їхніх очах по дорозі на ту зустріч. Слухала їх і плакала. Не лише від тієї жінки з худібкою, а від усього: фоток із іжею, радості побути при світлі... Нині відчуваю те саме: радість від якихось незначних приємнощів і дивний страх провінціала. Нікому не цікаво щось проводити й організовувати. Може, щось десь і відбувається, але на рівні «міністерств». Може, місцеве «військове керівництво» й вивозить на стажування до найближчої російської військової бази. Але хіба я пишу про це? До війни для роботи в якихось проектах не треба було бити вибір, чи буду я після цього вільною, чи не зіллють моє ім'я вже завтра СБУ. А вибір роботи з найвищою заробітною платою тут і зараз саме такий. Слід зважувати, чи варте воно того. Постійне зважування: що отримаєш, а що втрапиш.

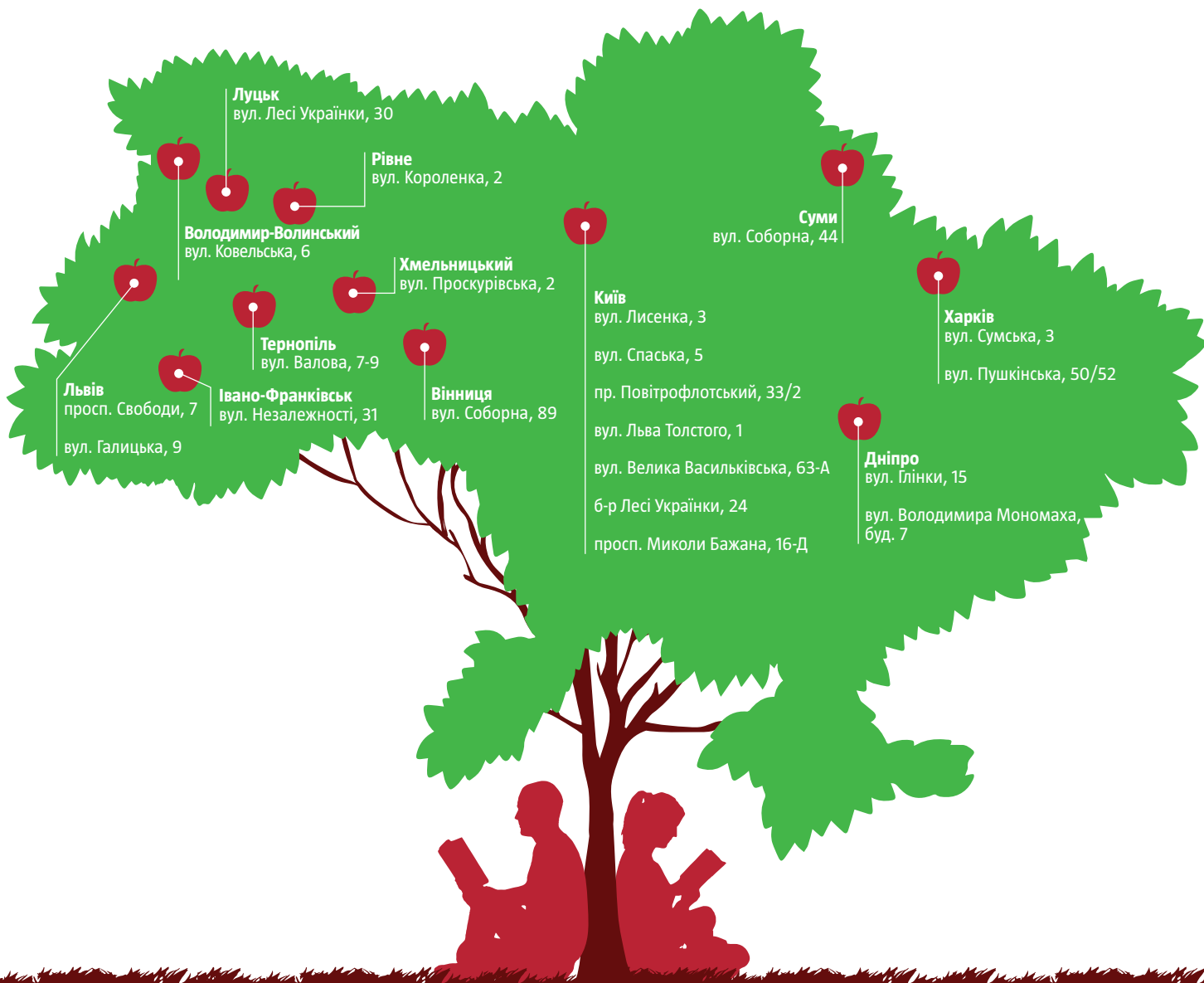
На мою думку, життя — це панно. Багато кольорів, дріб'язкових деталей, але загалом шедевр. Із мого світу пішла саме частина цих, непомітних на перший погляд, штрихів: вечори з друзями, нічне місто, концерти, добровічність, поїзди, навчання, плани, відпустки... Мого завтра як горизонту немає в тому панно, яке ніби збереглося. Контури є, а малюнок не зібрати. Може, треба подивитися на все ще раз по-новому, знайти добрі зміни, попрацювати над собою. Хоча є ще альтернатива спробувати десь, щоб, повернувшись через певний час, сказати з полегшенням: «Добре, що я знову вдома!». ■

К Н И Г А Р Н Я

Луцьк
вул. Лесі Українки, 30

Рівне
вул. Короленка, 2

Володимир-Волинський
вул. Ковельська, 6

Хмельницький
вул. Проскурівська, 2

Тернопіль
вул. Валова, 7-9

Вінниця
вул. Соборна, 89

Львів
просп. Свободи, 7
вул. Галицька, 9

Івано-Франківськ
вул. Незалежності, 31

Київ
вул. Лисенка, 3
вул. Спаська, 5
пр. Повітрофлотський, 33/2
вул. Льва Толстого, 1
вул. Велика Васильківська, 63-А
б-р Лесі Українки, 24
просп. Миколи Бажана, 16-Д

Суми
вул. Соборна, 44

Харків
вул. Сумська, 3
вул. Пушкінська, 50/52

Дніпро
вул. Глінки, 15
вул. Володимира Мономаха,
буд. 7

Чекаємо на вас щодня з 9:00 до 21:00

WWW.BOOK-YE.COM.UA

«Cool & Friendly», або ж Хвіст і його пес

ОНУХ

Для мого покоління Apple Inc. — це, мабуть, найкультовіша компанія у світі. Від мого першого комп'ютера Macintosh II і до MacBook Air 11 та iPhone 6 я належав до шанувальників цієї фірми. Кількість людей, які захоплювалися Apple, ненастанно зростала, а з ними зростали й цінність цієї компанії з Купертино в Каліфорнії та кількість грошей у її сейфах. Сьогодні вона є однією з найдорожче оцінених корпорацій у світі вартістю \$228 млрд.

Apple спеціалізується на виробництві електронних пристроїв, без яких ми не здатні сьогодні уявити своє життя. Завдяки харизматичному керівникові Стівеніві Джобсу фірмі пощастило створити бренд, якому приносять на вірність мільйони шанувальників, що ідентифікують себе з маркетинговими гаслами новаторства й простоти, які зводяться до девізу «Cool & Friendly» («Круто і зручно»). Але, поки Apple набирала сили, щоразу гучніше лунали й голоси то про її туманні дії, то про зловживання працею робітників на китайських потужностях корпорації, а то й про модифікування програм таким чином, що давніші моделі ставали щоразу повільнішими й менш продуктивними. У кожній бездоганно стилізованій рекламі на покуштя чекала нова, швидша й краща модель (річ очевидна, тільки на хвилину) з найновішим програмним забезпеченням.

Від певного часу раз по раз зринають і згадки про те, як Apple (і не тільки вона) намагалася уникати сплати податків. Кілька днів тому з'явилася інформація, що Європейська комісія вдалася до заходів, які мають протидіяти такій практиці. Вона висунула вимогу, щоб з Apple було стягнуто в скарбницю Ірландії несплачені податки в розмірі \$14,5 млрд із відсотками. Компанія обіцяє домогтися скасування цієї постанови, але ще цікавіше те, що Ірландія взагалі не хоче тих грошей. ЄК вважає, що порозуміння, якого досягли Ірландія та Apple, — це незаконна допомога держави одному з найбільших у світі підприємств.

Фінансова акробатика Apple була аж ніяк не проста й потребувала створення продуманої та складної структури. Як усе те діяло?

Apple Inc., що має штаб-квартиру в Каліфорнії, зареєструвала в Ірландії дві компанії: Apple Sales International та Apple Operations Europe. На думку Європейської комісії, вони не мають не тільки працівників, а й фізичної адреси, зате отримують величезні прибутки. З них Apple не заплатила податків ані в Ірландії, ані в будь-якій іншій країні світу, бо колишнє ірландське право допускало таку несплату. За останній рік чинності того законодавства Apple Sales International сплатила 0,005% податку, тобто \$50 із кожного мільйона прибутків.

У ЄК вважають, що більшу частину прибутків переслали через віртуальні «управління», які не зареєстровані в жодній країні й не мають ані працівників, ані приміщень. У результаті з них ніде не стягнули податків, навіть у США, де міститься справжня штаб-квартира Apple.

Едвард Клейнбард, професор бізнесового права в Правничій школі Гулда в Університеті Південної Кароліни, бачить ситуацію так: Apple домовилася з Ірландією про несплату податків із тих прибутків, натомість перераховувала довільні услачені суми й обіцяла підтримувати постійну зайнятість на своїх підприємствах в Ірландії.

Ірландія — член Європейського Союзу, тож ЄС може визнати, що порозуміння про несплату Apple податків незаконне. Запропонувавши Apple вигідний порівняно з іншими компаніями компроміс, тамтешні податківці фактично субсидують одну з наймогутніших світових корпорацій.

Професор Луїза Грасія з Бізнес-школи Університету Варвіка розповіла журналістці газети

**ЗАПРОПОНУВАВШИ APPLE ВИГІДНИЙ
КОМПРОМІС, ПОДАТКІВЦІ ІРЛАНДІЇ
ФАКТИЧНО СУБСИДУЮТЬ ОДНУ З
НАЙМОГУТНІШИХ СВІТОВИХ КОРПОРАЦІЙ**

The Guardian, що «постанова ЄС — важлива спроба обмежити могутність великих міжнародних корпорацій, які успішно уникають своїх податкових зобов'язань; водночас це ще й пересторога тим країнам, які вдаються до стратегії радикального зниження податків для корпорацій». Сума \$14,5 млрд плюс відсотки, котрі, як вимагає Європейська комісія, Ірландія має стягнути з Apple, могла б покрити річний бюджет охорони здоров'я в країні, а для самої Apple Inc. це було б тільки невелике зменшення її незмірних \$238 млрд готівки. У своїх «Листах зі світу плинної сучасності» соціолог Зігмунт Бауман пише: «Міжнародні концерни можуть легко використовувати одні інституції проти інших, уникаючи таким чином їхньої участі у своїй діяльності або втручання в неї та ухиляючись від реального нагляду з боку контроїв із них. Жоден осередок ухвалення постанов не може приписувати собі сьогодні повну суверенність, а тим паче домагатися її вірогідно та ефективно».

Коли я пишу ці слова, на екрані телевізора б'жить стрічка новин ВВС з інформацією: «Мережа кав'ярень Starbucks і компанія Amazon сплачують в Австрії менше податків, ніж продавець ковбасок на розі вулиці». Що ж, «хвіст і далі махає псом», а мені щоразу важче бути «Cool & Friendly». ■

5

представляє

16:05
ЩОСУБОТИ

ФІНАНСОВИЙ ТИЖДЕНЬ

Ключові події фінансового світу

BMW EFFICIENT DYNAMICS.

МЕНШЕ ПАЛЬНОГО. БІЛЬШЕ ЗАДОВОЛЕННЯ ЗА КЕРМОМ.

BMW 7 серії

www.bmw.ua

Із задоволенням
за кермом

BMW 7 СЕРІЇ.

УПРАВЛІННЯ РОЗКІШШЮ.

АВТ Баварія

Офіційний імпортер BMW в Україні

Київ, вул. Новокосятинівська, 13/10, тел.: (044) 498-70-70 **Київ**, вул. Мечникова, 2, тел.: (044) 494-21-21

Київ, бульвар Івана Лепсе, 4, тел.: (044) 490-77-33 **Дніпропетровськ**, вул. Панікахи, 5, тел.: (056) 744-95-95

Вінниця: Баварія Центр, (0432) 555-995 **Запоріжжя**: АФЦ Баварія, (0612) 96-88-38 **Краматорськ**: Талисман, (050) 308-00-08

Кременчук: Автосервіс Альянс, (0536) 77-08-11 **Львів**: Христина, (032) 244-19-00 **Львів**: Арія Моторс, (032) 232-35-00 **Миколаїв**: Н Авто, (0512) 555-233

Одеса: Емералд Моторс, (048) 740-55-55 **Полтава**: Автосервіс-Альянс, (0532) 600-400 **Рівне**: Валері М, (0362) 64-20-54

Харків: Баварія Моторс, (057) 766-17-50 **Херсон**: Центр Херсон, (0552) 416-000 **Хмельницький**: Баварія Захід, (0382) 785-700